

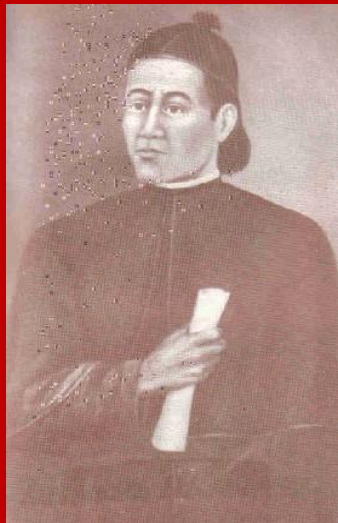

UPPSALA
UNIVERSITET

Magnus Lundberg

Tomás Ruiz

**Utbildning, karriär och konflikter i den sena
kolonialtidens Centralamerika**

Om serien

Uppsala Studies in Church History är en skriftserie som utges vid Teologiska institutionen, Uppsala universitet. Serien innehåller arbeten på såväl svenska som engelska. Skrifterna är fritt tillgängliga och utges endast i digital form. Uppgifter om de enskilda delarna återfinns på sista sidan i denna bok.

Om författaren

Magnus Lundberg är professor i kyrko- och missionsstudier vid Uppsala universitet och tf. ämnesföreläsare i kyrkohistoria. Han har publicerat åtskilliga böcker och artiklar, framförallt om det spanska Amerika under kolonialtiden, men också om nutida katolsk traditionalism och svensk kyrkohistoria.

Uppsala Studies in Church History 5

Magnus Lundberg

Tomás Ruiz

Utbildning, karriär och konflikter i den sena
kolonialtidens Centralamerika

UPPSALA
UNIVERSITET

Lundberg, Magnus. *Tomás Ruiz: Utbildning, karriär och konflikter i den sena kolonialtidens Centralamerika*. Uppsala Studies in Church History 5. Uppsala: Uppsala universitet, Teologiska institutionen, 2017.

ISBN 978-91-984129-4-9

Förlagsadress: Uppsala Studies in Church History, Uppsala universitet, Teologiska institutionen, Box 511, 751 20 UPPSALA.

E-post: magnus.lundberg@teol.uu.se

Innehåll

Förord	2
1. Att konstruera en hjälte	4
Officiellt heroiska män	5
Biografi och republikansk hagiografi	12
Denna studie	22
2. Chinandega–León–Guatemala–León	26
Socialt och ekonomiskt sammanhang	28
Utbildning	36
Filosofiprofessor	48
Präst	63
Händelserna i El Viejo	69
Åren 1807 och 1808	73
3. León–Comayagua–Guatemala	76
Domkapitlet i León	78
Domkapitlet i Comayagua	80
Rättsprocesser i Guatemala	84
Internering i Colegio de Cristo	89
4. Guatemala–Chiapas?	93
Spanien och Centralamerika 1808–1813	94
Sammansvärjningen i Belén	101
5. Avslutning	121
Källor och litteratur	129
Otryckta källor	129
Tomás Ruiz tryckta skrifter	129
Tryckta källor och litteratur	131
Elektroniska resurser	144

Förord

Jag lärde känna Tomás Ruiz (1777– efter 1819) på ett bibliotek i Managua för drygt tjugo år sedan. Han var nicaraguansk indian, präst, professor och är, för många, också en nationalhjälte och martyr. Under åren 1993–1995 bodde jag långa perioder i Nicaragua, där jag bland annat arbetade med en undersökning av katolska kyrkans roll i den omvälvande tid som följde på sandinisternas valförlust 1990. Men också äldre nicaraguansk historia intresserade mig och jag läste så mycket jag kunde hitta i boklådor och bibliotek.

Fröet till denna bok är en text som jag skrev under en vistelse i Managua 1995, då jag bland annat hade möjlighet att arbeta på det utmärkta Biblioteca Dr. Roberto Incer Barquero del Banco Nacional de Nicaragua, men också på Centro Ecuménico Antonio Valdivieso, Biblioteca Nacional de Nicaragua samt Biblioteca José Coronel Urtecho de la Universidad Centroamericana UCA de Nicaragua. Jag vill ta tillfället i akt att tacka de personer på dessa institutioner som hjälpte mig. Samma år gjorde jag också ett kortare besök på Archivo General de Centroamérica i Guatemala, men jag har också haft tillgång till fotokopior av dokument därifrån. Senare gjorde jag kompletterande studier vid Archivo General de Indias i Sevilla. Jag vill också rikta ett stort tack till familjen García i Barrio Alfredo Lazo, Estelí, Nicaragua som öppnade upp sitt hem för mig under långa perioder.

Skrivandet var en del av mina missionsvetenskapliga studier vid Lunds universitet för professor Aasulv Lande och jag tackar honom för all uppmuntran. Under tiden i Lund stimulerade professor Manfred Hofmann mitt intresse för Centralamerika och inte minst Nicaragua, för vilket jag är

tacksam. Inledningsvis hade jag också tänkt skriva min doktorsavhandling om centralamerikansk kyrkohistoria, men det blev kolonialtidens Mexiko istället. Arkivsituationen i Centralamerika var för komplicerad. Studierna av Tomás Ruiz blev i alla fall en ingång till spanskamerikansk kolonialhistoria, som jag sedan ägnat större delen av mitt forskarliv åt.

Nu, 22 år senare, har jag återvänt till min omkring tjugosidiga text om Ruiz och det stora material som jag samlade in kring mitten av 1990-talet. Jag har också läst in mig på nyare litteratur och ett större källmaterial och skrivit en ny och betydligt mer omfattande biografi; den mest omfångsrika som skrivits om Ruiz överhuvudtaget. Tomás Ruiz ledde också in mig på studier om indianska präster under kolonialtiden och jag har kunnat använda min senare forskning på detta område för att sätta in honom i ett större sammanhang. Lång erfarenhet av arbete med kolonialt källmaterial har också haft stor betydelse för hur den färdiga boken ser ut.

Skillnaden mellan att bedriva forskning 1995 och 2017 är uppenbar. Jag minns att internet hade blivit ett välkänt begrepp när jag kom tillbaka till Sverige 1995. Det hade det knappast varit när jag lämnat landet ett halvår tidigare. Sedan dess har naturligtvis mediet revolutionerat det mesta, inkluderat historieforskning och idag är många böcker, artiklar och manuskript lätt sökbara och tillgängliga i digital form. Det gäller glädjande nog också litteratur publicerad i Centralamerika, där det finns flera mycket imponerande digitaliseringsprojekt, vilket referenslistan skvallrar om. Jag är ändå glad att jag har fått forska i båda tidsåldrarna. Sökandet efter material i olika nicaraguanska bibliotek och boklådor var inte sällan spännande, inkluderat möten med fladdermöss i bokmagasin, men också med personer som har haft avgörande betydelse för mig som människa och forskare.

Uppsala i oktober 2017.

1. Att konstruera en hjälte

Det tidiga 1800-talet var en omvälvande period i Latinamerikas historia, då de flesta delar av det spanska väldet tog steg som i förlängningen ledde fram till skapandet av självständiga nationalstater. Reino de Guatemala, som styrdes av en generalkapten med säte i Ciudad de Guatemala (Guatemala City), innefattade under kolonialtiden det område som i dag kallas Centralamerika, med undantag av Panama, men också den numera mexikanska provinsen Chiapas. Under första halvan av 1810-talet bröt en serie uppror ut i regionen. De riktades mot den lokala kolonialadministrationen och var mest omfattande i El Salvador och Nicaragua. Men alla dessa uppror var kortlivade och Centralamerikas väg mot oavhängighet var i stora drag fredlig.¹

Att säga att Centralamerika blev självständigt den 15 september 1821, det datum som högtidlighålls idag, är en klar förenkling. Istället kan man säga att då inleddes en process som ledde till att fem provinser bildade en centralamerikansk union 1824, medan Chiapas blev en del av Mexiko. Det fanns andra förslag till lösningar som likaväl skulle ha kunnat bli verklighet; motsättningarna inom och mellan provinserna var betydande. Den centralamerikanska unionen, som snart omvandlades till en federal republik, splittrades 1838 då Nicaragua, Honduras och Costa Rica bildade egna nationalstater. Tre år senare blev också Guatemala och El Salvador självständiga republiker.²

---

¹ För upproren i Centralamerika 1811–1812, se Dym 2006.

² Dym 2009a är en mycket bra översikt av den komplicerade centralamerikanska självständighetsprocessen 1821–1824. För Nicaraguas övergång från kolonial-

Officiellt heroiska män

Idag har en skara centralamerikanska män, aktiva under de första decennierna av 1800-talet, officiell status som självständighetshjältar, som inte minst firas under ”den patriotiska månaden”, i september varje år. På spanska kallas de *próceres*, vilket kan förstås som grundläggare, föregångare eller fosterlandets fäder, något av en motsvarighet till Förenta staternas *Founding fathers*. De flesta av dem tillhörde den utbildade kreolska gruppen, det vill säga spanskättlingar födda i Amerika, och majoriteten var jurister och präster.³

Eftersom självständighetsrörelsen i Centralamerika inte var så storskalig och sammandrabbningarna inte alls så våldsamma som på andra håll på kontinenten, fanns det inga så givna hjältar som Miguel Hidalgo (1753–1811) och José María Morelos (1765–1815) i Mexiko eller Simón Bolívar (1783–1830), Bernardo O’Higgins (1778–1842) och José de San Martín (1778–1850) i Sydamerika. Men det har inte saknats försök att etablera en grupp av officiellt heroiska centralamerikanska män.

I den positivistiskt orienterade nationella historieskrivningen (*historia patria*) under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet fastställdes en grupp frihetshjältar, som fortfarande har en central roll i officiell centralamerikansk patriotism. Deras namn och porträtt är välkända för många. Gruppen officiellt erkända *próceres* inkluderar till exempel honduranen José del Valle (1780–1834), salvadoranen José Matías Delgado (1767–1832), guatemalteken José Francisco Barrundia (1787–

---

provins via union och federativ republik till självständig stat, se Pinto Soria 1986 och Burns 1991.

³ Se t.ex. Meléndez Chaverri 1971 för en samling biografier om centralamerikanska *próceres*. Arellano 1987: 162 använder följande definition av *prócer*: “padre de la patria, padre de nuestra nacionalidad, forjador de nuestra independencia política ... el que juró, tramó, se insurreccionó, peleó o suscribió el acta de independencia.”

1854), nicaraguanen Miguel Larreynaga (1772–1847), och costaricanen Florencio Castillo (1778–1834). Men de är bara några av medlemmarna i detta republikanska Pantheon.⁴

En annan person, som ibland har presenterats som en av den centralamerikanska självständighetsrörelsens förelöpare, är den nicaraguanska prästen och filosofiprofessorn Tomás Ruiz, som dessutom, själv indian, försvarade ursprungsbefolkningens möjligheter till utbildning. Ruiz var onekligen en pionjär på flera sätt. Han var den första indian som avlade doktorsexamen vid San Carlosuniversitet i Guatemala och han var den första nicaraguanska indian som blev prästvigd. Han var också en del i den så kallade Sammansvärjningen i Belén i Guatemala 1813, som ibland har betraktats som en viktig station på vägen mot centralamerikansk självständighet, även om den avslöjades innan den kunde genomföras. Förutom i Nicaragua och Guatemala bodde han också en kortare period i Honduras.

Tomás Ruiz hade länge inte en lika officiell hjältestatus som de tidigare nämnda männen. Men under de senaste fyra decennierna har en grupp nicaraguanska intellektuella strävat efter att ge honom officiell ställning som *prócer* vid sidan om, eller istället för, Miguel Larreynaga. Redan den första centralamerikanska historikerkonferensen, som möttes i Managua 1972, utnämnde Ruiz till *prócer* och de församlade historikerna uttryckte förhoppningen att den nicaraguanska staten skulle ge honom samma hedersbetygelse.⁵ Det kom dock att dröja 40 år innan det blev så.

Den som skrivit mest om Tomás Ruiz är den nicaraguanska litteraturvetaren och författaren Jorge Eduardo Arellano (f. 1946). Han är en ganska typisk latinamerikansk ”polygraf”, som har gett ut sammanlagt ett hundratal böcker och tusentals artiklar och essäer. Hans produktion

---

⁴ För en klassisk förteckning över självständighetshjältar, se Batres Jáuregui 1920: 620. Författaren gör en distinktion mellan *próceres* som var med 1821–1823 och 1810-talets föregångare som han benämner *precursores de la Independencia*. Till den senare gruppen räknade han bland andra Tomás Ruiz.

⁵ Arellano 1979: 67.

sträcker sig över vida fält och han har skrivit prosa och poesi, men framförallt verk om nicaraguansk historia, litteratur, språk och traditioner. Arellanos första arbeten om Tomás Ruiz kom redan 1971, då 150-årsminnet av Centralamerikas självständighetsförklaring firades, och det var bland annat på grundval av dem som historikerkonferensen tog sitt symboliska beslut.⁶

Vid sidan om Arellano har den nicaraguanska juristen, universitetsrektorn och före detta sandinistiska utbildningsministern Carlos Tünnermann Bernheim (f. 1933) sedan början av 1970-talet publicerat åtskilligt om Tomás Ruiz. Genom sina akademiska och politiska uppdrag har han också i många sammanhang talat om Ruiz som en viktig politisk och pedagogisk förebild. Redan Tünnermann Bernheims företrädare som rektor för Universidad Nacional Autónoma de Nicaragua i León, Manuel Fiallos Gil, tog 1962 beslutet att uppkalla en aula efter Rafael Agustín Ayesta och Tomás Ruiz, som var rektor respektive vicerektor för Seminario de San Ramón Nonato, en institutionell föregångare till universitetet.⁷

I Tünnermann Bernheims arbeten, liksom i Arellanos, upprepades länge påståendet att Ruiz fortfarande var okänd och att han hamnat i skuggan av den betydligt mer erkända–och vitare–Miguel Larreynaga, vars bild till exempel fanns på de nicaraguanska sedlarna, och som stod staty i många städer och spelade en roll i det årliga självständighetsfirandet. Larreynaga var förvisso den enda nicaraguanska representanten vid den inledande självständighetsförklaringen den 15 september 1821, men undertecknade, i egenskap av hög kolonialtjänsteman, själv inte dokumentet. Arellano och Tünnermann Bernheim menade att Tomás Ruiz var den verkliga hjälten på vägen fram

---

⁶ Arellano 1979: 67.

⁷ Se t.ex. Tünnermann Bernheim 1974 och Tünnermann Bernheim 1990. Ett mycket senare bidrag är Tünnermann Bernheim 2012. Se också Fundación Enrique Bolaños hemsida, www.enriquebolanos.org som innehåller digitala versioner av ett trettioital av Tünnermann Bernheims böcker.

mot självständighet. Han fick betala ett betydligt högre pris, då han sattes i fängelse för sitt deltagande i kampen, vilket ledde till en förtidig död (även om ingen vet exakt när han dog). Han var alltså inte bara hjälte utan också martyr. Deras slagord blev: ”¡Ruiz, sí, Larreynaga, no!”⁸ Miguel Larreynaga hade, så att säga, omvänt sig under galgen, när självständigheten redan var ett faktum. Denna inställning kunde knappast uttryckas tydligare än med Arellanos ord:

Vi nicaraguaner har två *próceres*: en officiell, salongsfälig [och] falsk som i patriotisk anda upphöjs varje år; och en okänd, heroisk och sann, som väntar på att bli erkänd.⁹

Jorge Eduardo Arellano och Carlos Tünnermann Bernheim är sedan länge inflytelserika kulturpersonligheter i Nicaragua. De är båda två ledamöter av Nicaraguanska akademien, som Arellano också varit ordförande för, och deras bild av Ruiz har vunnit politiskt gehör. Han har sedan 1970-talet stegvis fått en alltmer offentlig plats i det nicaraguanska samhället. Förutom universitetsaulan i León har en högskola, flera andra utbildningsinstitutioner på olika nivåer och åtminstone ett bibliotek uppkallats efter Ruiz, och dessutom har flera statyer och andra minnesmärken invigts.

Med detta i åtanke är det snarast märkligt att det dröjde ända till 2012 innan Nicaraguas parlament enhälligt röstade igenom en lag som fastslog att Tomás Ruiz och Miguel Ángel Larreynaga officiellt

---

⁸ Se t.ex. Arellano 1987: 162–164. För en monografi om Larreynaga, se också Tünnermann Bernheim 1999.

⁹ Arellano 1987: 162–164: ”Los nicaragüenses ... tenemos dos próceres: uno oficial, de salón, falso, exaltado cívicamente cada año; otro desconocido, heroico y verdadero que espera el futuro para ser reconocido.” Jämför Tünnermann Bernheim 2012.

var ”*próceres de la independencia de Centroamérica.*”¹⁰ Detta beslut kan ses som ett slags republikansk helgonförklaring och Ruiz har fått en officiell biografi på regeringens hemsida. Denna biografi är i allt väsentligt den samma som Arellano och Tünnermann Bernheim presenterat i många sammanhang under årens lopp, även om den är litet nedtonad.¹¹

Fig. 1. De nya officiella bilderna av Tomás Ruiz och Miguel Larreynaga

I samband med stiftandet av lagen framställdes ett nytt officiellt porträtt av Tomás Ruiz, som har få likheter med den bild vars original troligen målades under hans livstid (se fig. 1 och 2). På den nya bilden är hans hy något mörkare och han har fått kantigare och starkare ansiktsdrag. I det äldre porträttet bär han *borla* (doktorsbiretta) och håller ett diplom i handen. Samtidigt finns en 1900-talskopia av det äldre porträttet som är mycket annorlunda och något av en mellanform på vägen mot den nya, mer arketypiskt indianska Ruizbilden. Den nye officiellt avbildade Ruiz är mer av en sammanbiten och handlingskraftig hjälte än en boksynt prästman.

---

¹⁰ För parlamentets beslut, se Asamblea Nacional 2012a. Se också den slutgiltiga lagen, utfärdad av republikens president Daniel Ortega Saavedra: Asamblea Nacional 2012b.

¹¹ Asamblea Nacional 2012c.

Fig. 2. Det äldre porträttet av Tomás Ruiz med doktorsinsignier (t.v.) och en version av porträttet målad på 1970-talet (t.h)

Allt detta är tydliga exempel på det som brukar kallas ideologiskt historiebruk, det vill säga att man lyfter fram historiska exempel som betonar och legitimerar den egna ideologin. Genom de tydliga jämförelserna mellan äldre och senare historisk utveckling är det också ett exempel på politiskt-pedagogiskt historiebruk. Tomás Ruiz biografi utvecklades under slutet av Somozatiden, då kampen mot diktatorns valde intensifierades, och den vidareutvecklades under den sandinistiska revolutionen (1979–1990).

I dessa historiska sammanhang konstruerades bilden av Ruiz som en viktig revolutionär föregångare och nationell befrielsegestalt. Slutligen kan användningen av Ruiz också betraktas som ett moraliskt historiebruk, där konstruktionen av hans biografi används för att lyfta fram orättvisor, och grupper och individer som drabbats av dem, och genom att inskräpa sidor

och egenskaper hos honom som kan fungera karaktärsdanande och inspirerande för senare tiders nicaraguaner.¹²

Genom hans nya status som officiell hjälte ska den officiella biografen om Tomás Ruiz inkluderas i skolundervisningen, där självständighetsrörelsen och dess *procéres* har en central plats tillsammans med konstitutionen och de republikanska symbolerna, som flaggan, statsvapnet och nationalfågeln. Lagen från 2012 innehöll ett speciellt uppdrag till utbildningsdepartementet: att inkludera Tomás Ruiz och Miguel Larreynagas heroiska liv i kursplaner och undervisningsmaterial.¹³ Det nicaraguanska parlamentets beslut var alltså inte bara en symbolisk handling. Det har praktiska konsekvenser.

I ett Nicaragua som under 1900-talet varit skådeplats för så många uppslitande och blodiga konflikter utgör dessutom hjältarna från 1800-talets början en del i en mindre känslig föreställd nationell gemenskap än de senaste årtiondenas politiska ledare.¹⁴ På utbildningsdepartementets hemsida är det emellertid svårt att finna uppgifter om Ruiz. Där är det istället 1900-talets nicaraguanska hjältar som står i centrum, som till exempel författaren Rubén Darío (1867–1916), upprorsledaren Augusto César Sandino (1895–1934) och Carlos Fonseca (1936–1976), lärare och grundare av sandinistfronten FSLN. Under mandatperioden 2012–2016, då sandinisterna åter var vid makten, stiftades inte mindre än 22 lagar för att officiellt uppmärksamma och hedra historiska personer eller historiska händelser; lagen om Ruiz och Larreynaga var den första i raden. Dessutom har en levande person, förre ärkebiskopen av Managua, kardinal Miguel

---

¹² Om begreppen, se Karlsson 2009: 56–70.

¹³ Lag 794, § 2 stadgar: “El Ministerio de Educación deberá incorporar en sus planes y textos de estudios el conocimiento de la vida y obras del Presbítero Tomás Ruiz y Licenciado Miguel Larreynaga” (Asamblea Nacional 2012b).

¹⁴ För förståelsen av nationen som en föreställd gemenskap, alltså en tänkt relation mellan dåtid, nutid och framtid, som har ett större mått av abstraktion än nära mellanmännsliga relationer, se Anderson 1993.

Obando y Bravo (f. 1926) i en lag av 2016 utnämnts till ”*prócer* för fred och försoning.”¹⁵

I en kolumn i den nicaraguanska dagstidningen *La Prensa*, i samband med 15-septemberfirandet 2014 sammanfattade Carlos Tünnermann Bernheim sin syn på de två numera officiellt utsedda *próceres*:

I processen som ledde fram till Centralamerikas självständighet finns två nicaraguaner som överträffar andra, såväl genom sina levnadslopp som genom sina bidrag till självständighetsidealet. De är *el padre-indio* [indianprästen] doktor Tomás Ruiz, revolutionär föregångare, och *licenciado* Miguel Larreynaga, som vi kan beskriva som en lärd och eftertänksam föregångare.¹⁶

Detta är på flera sätt ett problematiskt uttalande, inte enbart för att Ruiz betraktas som särskilt revolutionär, vilket kan diskuteras, utan för att skribenten indirekt påstår att filosofiprofessorn Ruiz inte skulle ha varit lärd och eftertänksam, i alla fall inte på samma sätt som Miguel Larreynaga. Samtidigt framträdde inte kritiken mot Larreynaga lika tydligt som tidigare. Stridsropet, om än litet tveksamt, har blivit ¡*Ruiz, sí, Larreynaga, sí!*

Biografi och republikansk hagiografi

Tomás Ruiz var inte fullständigt bortglömd före 1970-talet. Hans nämndes kortfattat redan i det första större översiktsverket om nicaraguansk historia: Tomás Ayóns *Historia de Nicaragua*, som utkom på 1880-talet i tre tjocka band. En längre skildring med inriktning på Ruiz roll vid

---

¹⁵ Asamblea Nacional 2017. Se också undervisningsmaterialet om de patriotiska symbolerna, *símbolos patrios*, på utbildningsdepartementets hemsida: Ministerio de Educación 2017.

¹⁶ Tünnermann Bernheim 2014.

universitetet och i självständighetsrörelsen återfanns i Sofonías Salvatierras *Contribución a la Historia de Centroamérica* (1939) och senare i till exempel José Coronel Urtechos *Reflexiones sobre la historia de Nicaragua* (1962), men framförallt i många kortare bidrag om nicaraguansk universitets- och självständighetshistoria.¹⁷

1970, kort före de större biografiska arbetena om Ruiz gavs ut i Nicaragua, trycktes också två böcker om centralamerikansk historia som fått status av moderna klassiker: Constantino Lascaris *Historia de las Ideas en Centroamérica* och Severo Martínez Palaéz *La Patria del Criollo*. Båda behandlade Ruiz i korthet och betraktade honom som en upplysningsman, som hade en roll i självständighetsrörelsen och synnerhet den senare betraktade Ruiz som "radikal" i sin emancipationskamp.

Även om han alltså nämndes i tidigare verk var det under 1970- och 1980-talet som bilden av Tomás Ruiz som pedagogisk reformator, socialt engagerad präst och självständighetshjälte utvecklades. Under denna tid publicerade Jorge Eduardo Arellano åtminstone ett tiotal mer omfattande arbeten om Tomás Ruiz, utöver många kortare dagstidningsartiklar och essäer. Det rörde sig dock inte om helt olika studier utan om överlappande, lätt reviderade eller identiska bidrag, som dessutom har förvillande lika titlar.

Ett av Arellanos första arbeten var en liten skrift på ett trettio-tal sidor: *El Padre-indio Dr. Tomás Ruiz: fundador de la universidad y prócer de Centroamérica*, (1972), som trycktes i hela 5 000 exemplar.¹⁸ Redan i titeln

---

¹⁷ I den nicaraguanska kulturtidskriften *Revista Conservadora* publicerades till exempel åtskilliga artiklar under 1960-talet som nämnde Ruiz. Från 1967 hette tidskriften *Revista Conservadora del Pensamiento Centroamericano* och från 1972 *Revista del Pensamiento Centroamericano*. 225 nummer av denna mycket värdefulla publikation finns tillgängliga på <http://www.enriquebolanos.org/>

¹⁸ Redan under 1971, vid 150-årsminnet av självständighetsförklaringen, publicerade Arellano fyra tidningsartiklar om Ruiz och dessutom ett längre bidrag, "Tomás Ruiz, prócer desconocido de Nicaragua", som var hans inträdestal i

presenterades Ruiz som *prócer* och universitetsgrundare. Skriften var en del i Arellanos projekt om Leónuniversitetets historia, som mynnade ut i tvåbandsverket *Historia de la Universidad de León* (1973–1974), där texten om Ruiz reproducerades. Carlos Tünnermann Bernheim, som var rektor för universitetet fram till 1974, har också skrivit mycket om dess historia och presenterat Ruiz som en tidig nyckelgestalt.¹⁹

Uppföljare till dessa pionjärstudier var bland annat Arellanos artikel ”El prócer centroamericano Tomás Ruiz” (1974), men framförallt ett omfattande temanummer av *Boletín nicaraguense de bibliografía y documentación* (1977), också det utgivet av Arellano, som innehöll flera dokument och studier om Ruiz, till större delen publicerade tidigare.²⁰ Samma år utgavs också en längre uppsats av Ascensión Oviedo Estrada och Gloria Alba Mesa de Castillo, som också den inkluderade transkriptioner av originaldokument.

Av central betydelse för forskningen om Tomás Ruiz är den nordamerikanska historikern Gene A. Müllers artikel ”La formación de un revolucionario centroamericano en el Siglo XIX” (1977), som var en del av hans arbete med en doktorsavhandling om biskopar och domkapitel i Comayagua, Honduras. Müller uppmärksammade genom studier av ett omfattande källmaterial den konflikt som följde när Ruiz ansökte om en tjänst i domkapitlet i Comayagua och det var först genom Müllers arkivstudier som Ruiz tid i Honduras blev känd.²¹

Academia de Geografía e Historia de Nicaragua, vilket utgavs i boken *Páginas de la historia de la Independencia de Centroamérica*. Jag har tyvärr inte haft tillgång till detta arbete. Se Arellano 1979: 67.

¹⁹ För ett tidigt exempel, se Tünnermann Bernheim 1973.

²⁰ Volymen innehåller bland annat avtryck av Arellano 1974, Müller 1977 och delar av Arellano 1973, men också reproduktioner av Ruiz 1805 och Ruiz 1807, en bibliografi med arbeten om Ruiz publicerade mellan 1971 och 1977, samt en redogörelse för högtidlighållandet av tvåhundraårsminnet av Ruiz födelse.

²¹ Müller 1977, jämför Müller 1981.

Att så många arbeten publicerades just 1977 berodde på att det då var 200 år sedan Ruiz föddes, och nicaraguanska intellektuella, med Arellano och Tünnermann Bernheim i spetsen, uppmanade återigen parlamentet att officiellt utse Ruiz till *prócer*. Som stöd för sitt förslag bifogade de också avskrifter av ett tjugotal positivt hållna textstycken om Ruiz, som författats sedan 1800-talet. Senare blev listan än mer omfattande och innefattade ett fyrtiotal referenser.²² Något beslut i frågan kom inte, men detta var en synnerligen omvälvande period i Nicaraguas historia, då motståndet mot diktatorn Anastasio Somoza Debayles regim gick in i en våldsammare fas, som blev början till slutet på familjen Somozas mer än fyrtioåriga välde.

Vid tiden för den sandinistiska revolutionen 1979 gav Jorge Eduardo Arellano ut en ny monografi, *El Padre Indio Tomás Ruiz: Prócer de Centroamérica*. Boken byggde på hans tidigare arbeten, men Ruiz hade gjorts än mer revolutionär och nationalistisk, även om Arellano själv inte var aktiv sandinist. Carlos Tünnermann Bernheim var däremot mellan 1979 och 1984 sandinisternas utbildningsminister och talade och skrev då om Ruiz i många sammanhang. Under de första åren av revolutionen genomfördes en stor alfabetiseringskampanj i Nicaragua, men också satsningar på den eftersatta högre utbildningen. Tomás Ruiz presenterades som en förebild, då han som indian hade tagit sig in i sammanhang som den vita eliten tidigare hade haft monopol på. Arellano och Tünnermann Bernheim ägnade sig absolut inte åt någon marxistiskt inriktad historieskrivning, där strukturer och ekonomi är bärande element, utan var präglade av den äldre nationella historiografins fokus på enskilda, heroiska och patriotiska nyckelpersoner.

De flesta av Jorge Eduardo Arellanos senare arbeten om Ruiz utgör kondenserade versioner av boken från 1979. Identiska texter har till exempel publicerats i en antologi om den latinamerikanska teologins rötter, utgiven av Pablo Richard (1987), i tidskriften *Revista de Historia de*

---

²² Denna textsamling fanns också med i *Boletín Nicaragüense* 1977.

América (1990) samt i en liten bok med titeln *Nuevos estudios sobre el "Padre-Indio"* Tomás Ruiz (1989). Den sistnämnda boken innehåller också en analys av Ruiz tryckta predikningar, författad av Ascensión Oviedo Estrada.

Tomás Ruiz har också en plats i de kyrkohistoriska översikter som Arellano publicerade under 1980-talet: monografin *Breve historia de la Iglesia en Nicaragua (1523–1979)* och avsnitten om Nicaragua i flerbandsverket *Historia General de la Iglesia en América Latina*. Dessa böcker var delar i den latinamerikanska kyrkohistoriska organisationen CEHILA:s projekt med att skriva en ny, mer befrielsesteologiskt orienterad historia, som skulle utmana de traditionella biskopscentrerade krönikorna. Bland annat ville CEHILA uppmärksamma personer som man menade hade utmanat den dominerande teologiska linjen under olika tider. Ruiz ansågs vara en av dem.²³

I inledningen till sin bok från 1979 angav Arellano sex skäl till att Ruiz var en så viktig gestalt i nicaraguansk historia. Han var en av de viktigaste nicaraguanska självständighetshjältarna, den första centralamerikanska indian som blev doktor och den första nicaraguanska filosofen. Han var vidare den nicaraguanska författare som publicerade flest verk i början av 1800-talet, en av grundarna till universitetet i León och en ideal präst som kämpade aktivt för de svaga i samhället.²⁴ Arellanos arbeten bygger på god grundforskning, men framförallt texterna som publicerades från och med 1979 innehåller också många svagt underbyggda antaganden och rena spekulationer, som dessutom läggs på varandra och spetsas till ytterligare genom närmast slagordsmässiga rubriker. Detta gällde i minst lika hög grad Tünnermann Bernheims senare publikationer.

---

²³ För en tydligt befrielsesteologisk tolkning av nicaraguansk kyrkohistoria, se också Árnaiz Quintana 1990, jämför <http://www.cephila.org/>. För en mer traditionell kyrkohistorisk översikt, se Zúñiga 1996.

²⁴ Arellano 1979: 1–2.

Fig 3. Staty av Tomás Ruiz, Parque Central, Chinandega

När jag på 1990-talet läste alla dessa studier kände jag stor tvekan inför den storvulna nationalistiska retoriken. Dessutom verkade historien om Ruiz vara för bra. Det fanns alltför tydliga hjältar och skurkar. Påståendena om Ruiz handlingsmönster tycktes också ha mer med det sena 1900-talets revolutionära och nationalistiska ideal att göra än med det tidiga 1800-talets sammanhang. Det explicit uttalade syftet—att han skulle bli officiellt erkänd som självständighetshjälte—gjorde mig inte mindre tveksam. Att projicera nutiden på ett historiskt material är naturligtvis inte ovanligt, och i viss mån ofrånkomligt, men för mig, som kom från en helt annan del av världen och som kände stor tveksamhet inför stjärnögd beundran för patriotiska symboler, blev det övertydligt.

Samtidigt blev jag övertygad om att Tomás Ruiz var en mycket intressant person som absolut förtjänade att uppmärksammas, om än inte på detta devota sätt. Arellanos, Tünnermann Bernheims och andras arbeten har onekligen varit mycket värdefulla i att de har lyckats

identifiera ett tidigare okänt källmaterial och tagit fram Ruiz i det historiografiska ljuset. Problemet med deras texter är inte heller källmaterialet utan de ibland mycket långsökta tolkningarna av det. Dessa tolkningar blev också mer fantasifulla allteftersom åren gick. Arellanos arbeten från 1971–1977 är till exempel stabilt grundade i empiri, medan texterna från 1979 och framåt är mer spekulativa och innehåller exempel på riktigt dålig historieskrivning.

Fig. 4. Symbol för UACH Universidad Autónoma de Chinandega Pbro. y Dr. Tomás Ruiz Romero.

2010, femton år efter att jag själv hade försökt bilda mig en uppfattning om Tomás Ruiz, publicerade den costaricanske historikern och prästen Manuel Benavides Barquero en trettiosidig artikel med titeln "El Padre Indio Tomás Ruiz: ¿Prócer de la independencia centroamericana?" i *Revista de Historia de América*. Författaren ställde redan i titeln frågan om Tomás Ruiz verkligen kunde betraktas som en *prócer*. Hans korta svar var: nej. Med stöd i nya arkivfynd menade sig Benavides Barquero kunna göra en radikal omvärdering av Ruiz historiska roll. Han riktade också skarp kritik mot tidigare studier, som han såg som exempel på okritiskt hjälte-

skapande: ”Fastän författaren [Arellano] säger att han inte försöker skapa en idol gör han i själva verket just det genom att tömma *Padre Tomás* liv på verkligt innehåll.”²⁵

Det är hårda ord, men enligt Benavides Barquero hade Ruiz genomgående getts en central och radikal position som det inte finns stöd för i källmaterialet. Även om hans kritik framförallt riktades mot Arellanos arbeten är det anmärkningsvärt att dennes namn inte nämns i brödtexten; det talas istället om ”nicaraguanska biografiförfattare” och ”den officiella nicaraguanska versionen” och liknande. Fotnoterna talar däremot sitt tydliga språk. De hänvisar genomgående till Arellano. I själva verket menade Benavides Barquero att Arellanos (och indirekt Tünnermann Bernheims) biografiska konstruktion föll ihop när den utsattes för kritisk granskning. Ruiz var varken en av universitetets grundare, den radikala upplysningsmannen eller den viktiga frihetshjälten. Benavides Barquero menar att Arellano och andra hade transformerat Ruiz till något han inte alls inte var: ”De tillverkar en upplyst liberal frontfigur av en konservativ predikant, och en teist av en katolsk präst.”²⁶

Istället kunde Tomás Ruiz, enligt Benavides Barquero, betraktas som en mycket begåvad och delvis framgångsrik akademiker som var den första centralamerikanen med indianskt ursprung som blev promoverad till doktor. I andra avseenden utgjorde Tomás Ruiz inget undantag. Han verkade, liksom andra samtida präster, inom det koloniala karriär-systemets logik. Ruiz försökte följa de vanliga karriärvägarna och var under en tid filosofiprofessor vid seminariet i León, men enligt Benavides Barquero suspenderades han på grund av alkoholmissbruk. Det var anklagelser som riktades mot honom av motståndare i samtida dokument, men något som Arellano snabbt avfärdade som smutskastning.

---

²⁵ Benavides Barquero 2010: 125: ”Aunque el autor dice que no se trata de fabricar un ídolo realmente lo hace vaciando de contenido verdadero la vida del padre Tomás.”

²⁶ Benavides Barquero 2010: 125: ”se le pasa de ser ilustrado liberal de avanzada a un conservador predicador, de ser un sacerdote católico a un teísta.”

Alkoholmissbruket var, enligt Benavides Barquero, också huvudanledningen till att Ruiz inte fick de domkapiteltjänster han sökte från och med 1807. Att han fem år senare internerades i ett kloster i Guatemala berodde, åtminstone inledningsvis, också på alkoholism. Hans roll i frihetskampen var, om något, begränsad. Han var åtminstone ingen ledande gestalt. Vid flera tillfällen i artikeln beklagade Benavides Barquero att det visat sig vara så här; att historien om den indianska hjälten inte håller. Å andra sidan menar han att ingen är betjänt av denna typ av överdrivna skildringar och att redan den källkritiskt avskalade versionen av Ruiz är anmärkningsvärd och aktningsvärd.

Även om Manuel Benavides Barquero har intressanta, och i många avseenden mycket relevanta invändningar, menar jag att han i sitt radikala revisionsförsök har gått alldeles för långt åt andra hållet; i några fall blir försöken att minska Ruiz betydelse närmast parodiska. Jag hävdar alltså att Benavides Barquero har undervärderat Ruiz betydelse i sin iver att tillbakavisa de nicaraguanska författarnas biografier. Ett problem med hans studie är att han bara använder tre av Arellanos arbeten: boken om universitetet i León från 1973, artikeln från 1987 samt den lilla skriften från 1989. Dessutom förhåller han sig inte alls till den omfattande dokumentation som utgavs i samband med tvåhundraårsminnet.

Det Benavides Barquero bemöter är i själva verket en tillspetsad variant av Ruiz biografi, skriven av Arellano, inte hela forskningsläget. Det kan i och för sig ha en poäng, eftersom det är denna version som har blivit mest känd, men det gör samtidigt att hans egen biografi om Ruiz inte blir så mångfacetterad som den skulle kunna ha varit. Han koncentrerar sig helt enkelt på det som han anser är felaktigt i Arellanos verk och märkligt nog förhåller han sig i princip inte alls till den relevanta och omfattande dokumentationen om Ruiz, som finns i Archivo General de Centroamérica i Guatemala vilken Arellano och andra använder sig av.

Dessa faktorer, och i synnerhet den sistnämnda, gör att Benavides Barqueros kritik inte har den tyngd som man i förstona skulle kunna tro. Också hans forskning kan kritiserars för att ge en ensidig bild av Ruiz.

Genom att granska de texter som de båda sidorna använder sig av, tillsammans med andra relevanta källor och nyare forskning, menar jag att det är möjligt att konstruera en fullödigare kritisk biografi om Ruiz, vilket är huvudsyftet med min studie.

Med undantag av Manuel Benavides Barqueros artikel känner jag inte till att några större studier om Tomás Ruiz publicerats sedan 1990. De nicaraguanska forskare, vars studier han kritiserade, verkar inte ha uppmärksammat hans artikel; de har åtminstone inte bemött den i skrift. Deras publicistiska arenor är heller inte främst akademiska tidskrifter, utan böcker, essäer och dagstidningsartiklar.

Även om en snabbt ökande skara forskare har ägnat sig åt den katolska kyrkan i kolonialtidens spanska Amerika är det fortfarande ett mycket få som har ägnat sig åt grundforskning om Nicaraguas, eller Centralamerikas, kyrkohistoria under den spanska epoken. En i denna lilla forskargrupp är den franske historikern Christophe Belaubre, som inte minst inriktat sig på utbildningsfrågor och kyrkliga nätverk under den sena kolonialeran, såväl i Reino de Guatemala i stort som specifikt i Nicaragua. Han har också sammanställt ett mycket stort antal kortbiografier om centralamerikanska aktörer under kolonialeran och den tidiga självständighetstiden.²⁷ Med anledning av tvåhundraårsminnet av den begynnande centralamerikanska självständighetskampen i början av 2010-talet gavs det ut åtskilliga studier om utvecklingen i regionen. Denna forskning behandlar även kyrkliga aktörer, som på många håll spelade en avgörande roll.

En annan forskare som under 2000-talet studerat den koloniala kyrkan i stiftet Nicaragua-Costa Rica är den costaricanska historikern

---

²⁷ Se t.ex. Belaubre 2005, Belaubre 2010, Belaubre 2012, Belaubre 2015 och Belaubre 2016. De biografiska notiserna, och många andra bidrag om centralamerikansk historia är publicerade på Asociación para el Fomento de los Estudios Históricos en Centroaméricas hemsida: <http://afehc-historia-centroamericana.org>

María Carmela Velázquez Bonilla. Framförallt har hon publicerat artiklar om biskopar, domkapitel och präster med fokus på nätverk och inomkyrkliga konflikter, men hon har också skrivit om mer folklig religionsutövning.²⁸ Samtidigt förblir Germán Romero Vargas mycket gediget underbyggda *Las estructuras sociales de Nicaragua en el siglo XVIII* (1988; fransk originalversion 1977) det enskilt viktigaste breda arbetet om den sena kolonialtidens nicaraguanska samhälle, inkluderat kyrkans roll.

Denna studie

Min bok är en biografi om Tomás Ruiz. Avsikten är att rekonstruera hans levnadslopp så detaljerat som möjligt genom en kritisk analys av tillgängliga samtida källor och att genomgående placera honom i ett brett historiskt sammanhang. Min avsikt är inte att avgöra huruvida han bör ses som hjälte, men väl att undersöka vilken roll han spelade för den högre utbildningen i Nicaragua, hur hans kyrkliga och akademiska karriär såg ut, hur han förhöll sig till det motstånd han mötte och i vad mån han kritiserade och agerade mot den spanska kolonialadministrationen.

Att moderna författare har betraktat Tomás Ruiz på så diametralt olika sätt gör det också intressant att studera frågor om historieskrivning och historiebruk, vilket bör ha framgått redan av denna inledning. Sådana frågor återkommer också i de kapitel som följer på detta, där jag granskar tolkningar av enskildheter. Genom att jag genomgående analyserar såväl originalkällor som författarnas tolkningar och urval blir boken också en övning i källkritik och ett litet bidrag till den ständigt pågående diskussionen om individers, grupper och strukturers betydelse för historisk utveckling.

Mitt källmaterial utgörs framförallt av samtida material från de två arkivinstitutioner som har de största bestånden av centralamerikanska

---

²⁸ Se Velázquez Bonilla 2004, Velázquez Bonilla 2008 och Velázquez Bonilla 2011.

kolonialdokument: *Archivo General de Centroamérica* (AGCA) i Ciudad de Guatemala och *Archivo General de Indias* (AGI) i Sevilla. Det guatemalteckiska arkivet är delvis mycket välordnat, framförallt genom ett mycket omfattande sak-, ort- och personregister som sammanställdes kring mitten av 1900-talet. Det består av över en halv miljon registerkort, som numera är inskannade och tillgängliga på nätet. Ett problem är att AGCA under flera decennier inte administrerades på ett lämpligt sätt och att dokument försvunnit eller placerats fel. En ljusning verkar dock vara inom synhåll, då arkivet har fått resurser och utbildad personal som förhoppningsvis kan öka tillgängligheten och bidra till att fler forskare tar sig an forskningsprojekt om centralamerikansk kolonialhistoria.²⁹

Det stora kolonialarkivet i Sevilla, *Archivo General de Indias*, är välordnat och lättillgängligt, även om det mesta av materialet inte är lika finmaskigt registrerat som i AGCA. Arkivförteckningarna är sökbara på den spanska arkivportalen PARES och ungefär en tiondel av beståndet i AGI har digitaliserats och är tillgängliga genom portalen, dock inte de dokument jag har använt mig av för denna studie.³⁰ Utöver originalmanuskripten i AGCA och AGI har jag också använt mig av ett litet antal publicerade avskrifter av dokument från dessa arkiv.

Jag har tyvärr inte haft möjlighet att konsultera dokument i stiftsarkivet, *Archivo Histórico Diocesano de León* i Nicaragua, som först under senare år ordnats och gjorts tillgängliga för forskare. Beståndet av koloniala dokument är dock mycket litet. Det bevarade kolonialmaterialet i *Archivo Histórico Nacional* i Managua är också mycket begränsat. Flera yttre faktorer har påverkat arkivsituationen i Nicaragua: klimat,

---

²⁹ Archivo General de Centroamérica, Catálogo de documentación colonial: <http://www.ficheropardo.agcadocs.org/> För en mycket kritisk granskning av situationen på AGCA under de senaste decennierna, se historikern Franz Binders blogg: <http://franzbinder.blogspot.se/>

³⁰ Portal de Archivos Españoles: <http://pares.mcu.es/>

skadedjur, jordbävningar, andra naturkatastrofer, bristande ekonomiska resurser och väpnade konflikter. Resultatet har varit förödande.³¹

Den andra typen av primärkällor jag använder mig av är Tomás Ruiz tryckta skrifter. Förutom fyra kungörelser (*tarjas*) som trycktes inför avläggandet av kandidat-, licentiat- och doktorsexamen i Guatemala samt i samband med en ansökan om en professur i León, rör det sig om tre texter. En av dem är en akademisk avhandling i kanonisk rätt, författad på latin, med teser som han försvarade för att bli juris kandidat 1798. För min biografi är denna skrift inte så viktig; den är alltför juridiskt teknisk. De övriga texterna är predikningar, tryckta 1805 respektive 1807, utgör däremot centrala källor för en analys av Ruiz idévärld.

Min studie består av tre huvudkapitel, som följer en grundläggande kronologisk disposition. *Kapitel 2* omfattar åren 1777 till 1807, alltså Ruiz första trettio år i livet. Tonvikten ligger på hans utbildning och akademiska karriär, men också på hans verksamhet som präst. Under denna period befann sig Ruiz framförallt i Nicaragua, men tillbringade också drygt fem år i Guatemala. *Kapitel 3* behandlar ett betydligt kortare tidsspänn, 1808–1813, då han befann sig i Nicaragua och Honduras, men framförallt i Guatemala. Under denna tid präglades Ruiz liv i ökande grad av konflikter i samband med tillsättningen av tjänster i domkapiteln i León, Nicaragua respektive Comayagua, Honduras, men också av att han på ärkebiskopen Casaus y Torres order blev internerad i ett kloster. I den omfattande dokumentationen av dessa konflikter framkommer uppgifter, som beroende på hur de har använts, har bidragit till skapandet av de två mycket olika versionerna av hans biografi.

Kapitel 4 behandlar perioden 1813 till 1819, då Ruiz, som en av deltagarna i den så kallade Sammansvärjningen i Belén fälldes för trolöshet, en variant av landsförräderi, och sattes i fängelse. Även om hans dödsår inte är känt avled han antagligen kort tid efter att släpptes ur fångenskapen i slutet av 1819. Min studie avslutas i *kapitel 5* med en

---

³¹ Om arkivsituationen i Nicaragua, se Chirino Ramos 2004.

fortsatt diskussion om källkritik, historieskrivning och historiebruk som studien av Tomás Ruiz ger upphov till.

2. Chinandega–León–Guatemala–León

José Tomás Ruiz föddes den 10 januari 1777 i den stora byn Chinandega i nordvästra Nicaragua, bara en mil från Stillahavskusten. Det är en av de varmaste regionerna i landet, som i princip ligger på havsnivå, men i närheten finns flera höga vulkaner. Han var enligt ett intyg från 1807 ”av rent indianskt blod” (*indio de pura sangre*) och son till Joaquín Ruiz och Lucia Romero.³² I nutida officiella sammanhang kallas han ibland Tomás Ruiz Romero, enligt modernt efternamnsbruk, men i äldre källmaterial benämndes han alltid Tomás Ruiz. Det var också så han undertecknade sina brev. En muntlig tradition gör gällande att hans föräldrar ägde ett hus i den centrala del av Chinandega som idag kallas *barrio indio*, ”indiankvarteret”, i närheten av församlingskyrkan Santa Ana.³³ Familjen var *principales*. De tillhörde den indianska lokala aristokratin. I sitt rekommendationsbrev intygade domprosten Juan Francisco Vélchez y Cabrera att Ruiz föräldrar

---

³² AGI, Guatemala leg. 942. I ett intyg från domprosten Juan Francisco Vélchez y Cabrera, 20 november 1807 anges att Ruiz detta datum var 30 år, 10 månader och 10 dagar gammal. Församlingens dopböcker förstördes i inbördesstridigheterna 1927. Då försvann också kontrollmöjligheten för gott, tillsammans med en stor del av Chinandegas bevarade kolonialbebyggelse. Se också AGCA A 3.13.2, leg. 1948, exp. 13032, intyg från ärkebiskop Juan Félix de Villegas, 24 november 1795, där föräldrarnas namn anges.

³³ Oviedo Estrada & Mesa de Castillo 1977: 53: ”del costado sur del templo de Santa Ana, dos cuerdas al poniente y setenta y cinco varas al norte.”

var indianer från byn och de hade, liksom sina förfäder, rent blod utan sammanblandning med mulatter, svarta eller sambos [blandning av indianer och svarta]. De var av gammal kristen släkt, som ansågs för *principales* i byn, där de har innehaft politiska och militära ämbeten.”³⁴

Att vara *principal* medförde dock sällan att man var speciellt välbärgad. Tomás Ruiz tillhörde ingen rik familj, men han var del av den grupp, på endast några få procent av den indianska befolkningen, som kunde få tillgång till högre utbildning om de fick ekonomiskt och moraliskt stöd.

Fig. 5. Trakterna av Chinandega med San Cristóbalvulkanen i bakgrunden.

---

³⁴ AGI, Guatemala leg. 942: Intyg från Juan Francisco Vélchez y Cabrera, 20 november 1807: ”indios naturales de dicho pueblo, y que así éstos como sus demás ascendientes han sido de limpia y pura sangre, sin mezcla de mulatos, negros, ni sambos, descendientes de cristianos viejos, tenidos por principales de aquel pueblo, en él han ejercido oficios políticos y militares.”

Socialt och ekonomiskt sammanhang

Genom att vara eller mer precist, anses vara, ren indian och *principal* hamnade personen i en speciell juridisk kategori, som medförde särskilda rättigheter och skyldigheter. *Principales* eller *caciques* slapp, till skillnad den stora majoriteten av indianerna–*maceguales* eller *el común*–betala tribut till kronan och göra dagsverken för spanska invånare. De fick äga jord och boskap och under speciella omständigheter kunde de alltså få tillgång till ämbeten, som annars var utom räckhåll för andra än spansk-ättlingar. Grupptillhörigheten markerades också genom att de titulerades *don* eller *doña*.³⁵

Det koloniala spanska Amerika var ett påtagligt hierarkiskt samhällssystem som hade särskilda rättskipningar och jurisdiktioner för olika grupper. I detta samhälle hade *principales* ett slags juridisk mellanställning mellan indianer och spanjorer, som var kolonialsamhällets rättsligt mest väldefinierade grupper. De skulle av tradition kontrollera att *maceguales* gick i kyrkan, men också delta i skatteindrivningen och kontrollera att lagar efterföljdes. *Principal*-titeln kunde erhållas på två sätt, vanligast genom arv, då kolonialmakten ofta respekterade de gamla hövdingafamiljernas status, men den spanska monarken kunde också upphöja enskilda personer till *principales*.³⁶

Den spanska lagstiftningen stadgade den sammanhållna byn som den enda tillåtna boendeformen för den inhemska befolkningen i Amerika. Bystrukturen underlättade den civila, militära och kyrkliga administrationen, men i till exempel Nicaragua bestod byn sällan av en ideal, kvadratisk ordnad bosättning, utan av ett kluster av samhällen, spridda över ett större geografiskt område. På bynivån innehades lokala ämbeten som till exempel *alcalde* och *regidor* av indianer. Dessa ämbetsmän utgjorde

---

³⁵ Mörner 1969: 48–52, 68–70. För Nicaragua, se Romero Vargas 1988.

³⁶ Romero Vargas 1988: 76–80.

den lokala politiska och rättsliga myndigheten för den indianska befolkningen och generellt var det *principales* som innehade sådana ämbeten. I vissa byar, däribland Tomás Ruiz födelseplats Chinandega, var detta dessutom en explicit regel.³⁷

Framförallt under de första 200 åren av spansk kolonialism i Amerika förespråkade kronan en tydlig segregationspolitik; indianer skulle inte bo på samma platser som andra befolkningsgrupper, inkluderat spanjorer. Den ideologiska motiveringen var att de var "svaga stackare" (*miserables*), ett begrepp med ursprung i romersk rätt. Indianerna riskerade att utnyttjas och förledas av de andra och skulle därför kunna räkna med kronans speciella stöd. Dessutom menade man att deras kristnande skulle underlättas genom segregationen. Den indianska befolkningen skulle därför bo i särskilda *pueblos de indios*, indianbyar, där prästen idealt sett var den enda permanent boende icke-indianen.³⁸

I praktiken var det sällan så. Dessutom var indianernas huvuduppgift i kolonialsamhället just att utnyttjas som arbetskraft av andra, företrädesvis spanskättlingarna. I provinsen Nicaragua var gruppen "rena indianer" liten som följd av att den inhemska befolkningen decimerats kraftigt sedan erövringen och att afrikanska slavar importerats i stor mängd. Därför fanns också få renodlade *pueblos de indios* och i Nicaragua talade en jämförelsevis stor andel av indianerna spanska redan under kolonialtiden. Att indianerna skulle "förspanskas", integreras i samhället, blev dessutom från och med andra halvan av 1700-talet en uttalad politik från kronans sida.³⁹

Vid spanjorernas ankomst på 1500-talet utgjordes den inhemska befolkningen i den västligaste delen av Nicaragua av två etnisk-

---

³⁷ Romero Vargas 1988: 132–133.

³⁸ För en omfattande studie av segregationslagstiften och dess tillämpning, se Mörner 1999. För en kortfattad sammanfattning på svenska, se Mörner 1969: 48–55.

³⁹ Romero Vargas 1988 och Markman 1993. För nicaraguansk historisk demografi, jämför Newson 1987.

lingvistiska huvudgrupper: chorotegas och nicaraos. De som spanjorerna kallade chorotegas talade mangué, ett språk som var avlägset relaterat till otomi och mazahua i centrala Mexiko. De levde i trakterna av det som senare blev kolonialstäderna León och Granada. Den andra gruppen, nicaraos, benämndes också pipiles. De talade en variant av det stora mexikanska språket nahuatl och levde vid tiden för erövringen söder om Nicaraguasjön, men också kring Chinandega. Det fanns också en indiansk grupp som benämndes maribios som levde i ett litet område mellan León och Chinandega. Relaterade till dem är den lilla kvarvarande indianska grupp som kallas subtiavas, vars traditionella språk inte talas längre.⁴⁰

I höglandet, längre österut, fanns grupper som spanjorerna kallade chontales och matagalpas. Deras språk, som idag är utdöda, tillhörde samma språkfamilj som sumu, rama och miskito, vilka i mycket olika omfattning fortfarande talas på Nicaraguas atlantkust. Detta område var under kolonialtiden aldrig en del av det spanska imperiet, utan dominerades av engelsmännen, som på 1600-talet upprättade ett lokalt miskitokungadöme. Tillsammans med indianer och afrikanskättlingar gjorde engelsmän vid flera tillfällen under 1600- och 1700-talet våldsamma raidar in på spanskt område.⁴¹

I själva verket omfattade den koloniala provinsen Nicaragua endast omkring 40 000 kvadratkilometer av den moderna republikens 130 000. Enligt folkräkningen 1776 hade det spanska området omkring 100 000 invånare, varav knappt hälften räknades som indianer. Under Tomás Ruiz levnadstid talade majoriteten av den inhemska befolkningen spanska, även om det var stora skillnader mellan provinsens olika delar. Tillhörigheten till de olika etno-lingvistiska grupperna var inte längre tydlig och från kolonialadministrationens perspektiv var de alla *indios*.⁴²

---

⁴⁰ Incer Barquero 2004 och Tous Mata 2002

⁴¹ Romero Vargas 1995.

⁴² Romero Vargas 1988: 1–129.

I det sena 1700-talets Nicaragua levde indianer och andra befolkningsgrupper oftast i samma byar, men ibland i olika delar av byn. Ett av få undantag var San Juan Bautista Subtiava, en mycket stor by som låg i anslutning till León, vilken i princip bara hade indiansk befolkning. En majoritet av dem talade dessutom inte spanska. I övrigt hade byarna som regel också en större eller mindre andel *ladinos*, ett begrepp som i detta sammanhang syftade på en mestis-mulatt-befolkning. Även om den geografiska segregationen knappast existerade i praktiken, fortlevde den juridiska segregationen, genom att indianerna var underkastade särskild lagstiftning och särskild jurisdiktion.⁴³

Fig. 6. Republiken Nicaragua idag

⁴³ Romero Vargas 1988: 44–55.

Vid 1700-talets slut låg de mest folkrika indianska bosättningarna i Nicaragua, dels i trakterna av Chinandega och León i nordväst, dels i Managua-Masayaområdet i sydväst. Området längre österut hade en större andel mestis-mulattbefolkning, även om viktiga indianska bosättningar med stor befolkningstillväxt också fanns i trakten av Matagalpa, och missionsstationer med indiansk befolkning etablerades allt längre österut, i områden som tidigare inte dominerats av den spanska kolonialmakten.⁴⁴

Kring sekelskiftet 1800 omfattade den så kallade ladinobefolkningen drygt hälften av invånarna i Nicaragua och vid kolonialtidens slut hade andelen ökat ytterligare. I koloniala dokument återfinns ibland en komplicerad vokabulär för att beskriva personers rastillhörighet, men grundstrukturen i systemet var: indian + vit = mestis; vit + svart = mulatt; och indian + svart = sambo. Gruppen *ladinos* inkluderade också slavar med afrikanskt ursprung, men en stor del av slaverna var enligt kolonial begreppsapparat mulatter. *Ladinos* hade i jämförelse med indianer och spanjorer en mindre väldefinierad plats i den spanska lagstiftningen och de är därför svårare att komma åt i det koloniala källmaterialet. Germán Vargas Romero har emellertid genom sina omfattande socialhistoriska studier visat att denna befolkningsgrupp innefattade allt från välmående jordägare till slavar. De utgjorde helt enkelt den grupp som karaktäriserades av att de *inte* var "indianer" eller "spanjorer."⁴⁵

I det senkoloniala Nicaragua var den politiska, ekonomiska, militära och kyrkliga makten koncentrerad till städerna och inom dem till ett litet antal välbärgade kreolska familjer. De som benämndes kreoler (*criollos*) var personer med spanskt ursprung, vars familjer ofta hade bott i provinsen i flera generationer. Bland de mest framträdande var släkterna Chamorro, Lacayo, Argüello och Vilchez som innehade många höga tjänster inom civilförvaltning och kyrka, men också var involverade i handeln. Många av

---

⁴⁴ Romero Vargas 1988: 33, 37, 398.

⁴⁵ Romero Vargas 1988: 285–360. För den komplicerade begreppsapparaten, se Mörner 1969: 64-70.

dem ägde även *latifundios*, storjordbruk. Medlemmar av dessa familjer har i många fall fortsatt vara politiskt och ekonomiskt inflytelserika i vår egen tid. Provinsens högsta ämbeten, biskop och provinsintendent, var dock fortfarande oftast i händerna på spanjorer som sändes direkt från moderlandet eller från någon annan del av imperiet, även om några 1700-talsbiskopar var nicaraguaner.⁴⁶

Det fanns endast två större städer i Nicaragua under den koloniala eran: León och Granada. Där levde merparten av de drygt 4 000 personer som betraktades som spanjorer, alltså omkring fyra procent av den totala befolkningen. En tredje plats i provinsen, Nueva Segovia, nära gränsen till Honduras hade status av *villa*, ”småstad”, liksom Rivas i sydvästligaste delen, i gränstrakterna mot Costa Rica.⁴⁷

León var det otvetydiga kyrkliga och administrativa centret och inräknat den stora indianska stadsdelen Subtiava hade staden i slutet av 1700-talet omkring 14 000 invånare. 1815 hade befolkningen mer än fördubblats. Det gjorde den till den näst största staden i generalkaptenskapet; bara Ciudad de Guatemala hade fler invånare. I León fanns provinsens enda högre utbildningsanstalt och där bodde biskopen. Staden var också residens för provinsintendenten. Han var underställd presidenten för *Audiencia de Guatemala*, som oftast benämndes generalkapten. Granada var å andra sidan en viktig och välbärgad hamn- och handelsstad, som dessutom var ett kyrkligt centrum med flera kloster. Genom sitt läge vid Nicaraguasjön var Granada via Río San Juan förbunden med Cartagena, Havanna och i förlängningen Spanien. Men engelska sjörövare var alltid ett potentiellt hot för handeln på floden.⁴⁸

Vid Tomás Ruiz födelse 1777 hade huvudbyn i Chinandega omkring 1 400 invånare, varav drygt hälften var *ladinos* och den andra knappa halvan indianer. Traditionellt var den indianska befolkningen mangu-

---

⁴⁶ Romero Vargas 1988: 259–282, jämför Belaubre 2012: 79–82.

⁴⁷ Romero Vargas 1988: 172–190.

⁴⁸ Romero Vargas 1988: 172–188. Se också Belaubre 2012: 58.

talande chorotegas, men andelen som, åtminstone enbart, talade språket var begränsat. Där fanns omkring 250 hus, nästan samtliga byggda av strå (*paja*), med något enstaka av tegel (*teja*), med all sannolikhet prästens hus och byrådens samlingslokal. I sin innehållsrika visitationsrapport från 1752 skrev biskop Pedro Agustín Morel de Santa Cruz att församlingskyrkan, Santa Ana, var byggd av kalk och sten och försedd med tegeltak. Den hade tre skepp, sakristia, högkor och tre altaren, prydda med målningar, det största med sex helgonbilder i helfigur. Församlingen administrerades sedan länge av franciskaner. Men Chinandega innefattade inte bara huvudbyn, där Ruiz familj bodde, utan också många mindre byar spridda inom en mils omkrets kring centralorten. I detta område fanns stora haciendor, ägda av spanjorer, där boskapsuppfödning var den bärande inkomstkällan.⁴⁹

I Chinandega, liksom på andra platser i provinsen var indianernas huvudnäring jordbruk. På de kollektiva jordarna, *ejidos*, utanför byn odlades majs, bönor, plataner och ibland sockerrör och kakao, och inne i byn föddes höns och grisar upp. Produktionen var framförallt avsedd för de egna behoven, men krävdes också för att kunna betala tribut till kronan och avgifter till de lokala prästerna. Den indianska befolkningen var däremot befriad från att betala tionde till kyrkan. Ett mycket begränsat antal indianer ägde egen boskap, men de religiösa brödraskapen, *cofradías*, där många var medlemmar, drev boskapshandel i betydande omfattning. Dessa gillen var viktiga ekonomiska aktörer. Få indianer i Chinandega, om ens någon, var hantverkare på heltid, men många indiankvinnor arbetade med bomullsspinneri och vävning, delvis för försäljning.⁵⁰

---

49 Guerrero 1964: 53, jämför Romero Vargas 1988: 34–35, 389. Se också Morel de Santa Cruz [1751–1752] 1967: 31–32.

⁵⁰ Romero Vargas 1988: 84, 368. Om *cofradías*, se också Belaubre 2012: 103–105.

Fig. 7. El Corregimiento de El Realejo som bland annat innefattade byarna Chinandega och El Viejo. Karta från sent 1700-tal

Den ekonomiskt mest betydelsefulla produkten i området var *xiquilite* (indigofera), från vilket man framställde färgämnet indigo, som odlades på spanskägda plantager i närheten av staden och till stor del exporterades. Samtidigt gjorde det stora beroendet av *en* produkt inkomsterna osäkra. Kring sekelskiftet 1800 sjönk världsmarknadspriserna på indigo dramatiskt och det skapade en ekonomisk kris på flera håll i Centralamerika, samtidigt som området drabbades av torka, gräshoppsangrepp och smittkopps epidemier.⁵¹

⁵¹ Om indigokrisen, se Pinto Soria 1986: 83–84 och Belaubre 2012: 40–42, 51–52, 61–67. Om naturkatastrofer och epidemier, se Belaubre 2012: 56–57.

En mil från Chinandega låg en av de viktigaste hamnarna i provinsen Nicaragua, El Realejo, nära dagens Corinto. Därifrån fraktades virke, boskap, frukt, indigo och slavar längs kusten, bland annat till Acapulco och Limas hamnstad Callao. Vid slutet av 1700-talet var dock den långväga skeppshandeln mycket begränsad. Chinandega var genom sitt läge vid den stora landsvägen också förbunden med såväl Guatemala som Granada och León, men vägkvaliteten var dålig och resor var långsamma och kostsamma.⁵²

Utbildning

Tomás Ruiz högre utbildning inleddes i stiftsstaden León, omkring fyra mil söder om Chinandega. Förutom katedralen, som var säte för biskopen och domkapitlet, hade staden sju kyrkor. Där fanns också kloster för franciskaner och mercedarier och därutöver ett hus för juaniner, medlemmar av Orden de San Juan de Dios, en manlig orden som arbetade med sjukvård.⁵³

Tridentkonciliet (1545–1563) beslöt att prästseminarier skulle inrättas i varje stift i den katolska världen, men i många delar av det spanska Amerika dröjde det länge innan planerna realiserades. Först 1680 grundade biskop Andrés de las Navas y Quevado Seminario Tridentino de San Ramón Nonato i León, för att ge grundläggande undervisning i latin, filosofi och moralteologi för en liten skara studenter, inledningsvis ett tiotal.⁵⁴ I sin visitationsrapport från 1752 gav biskop Morel de Santa Cruz en ganska dystert beskrivning av seminariet som låg vid torget, nära

---

⁵² För en omfattande monografisk studie om El Realejo, se Rubio Sánchez 1977. Om tillbakagången under 1700-talet, se också Belaubre 2012: 48–50.

⁵³ Guerrero & Soriano de Guerrero 1968: 212–220. Om de nicaraguanska franciskanerna, se Belaubre 2010. Om mercedarierna i Centralamerika, se Black 1995. Om San Juan de Dios och ordens sjukstugor, se Belaubre 2012: 107.

⁵⁴ Tünnermann Bernheim 1974.

katedralen. Byggnaden bestod av ”ett kapell, en undervisningssal, rektorns rum, fem rum för studenter och tre studierum, samtliga trånga och i dåligt skick.” Biskopens beskrivning av utbildningssituationen var inte mindre nedslående; det fanns bara lärare i latin och moralteologi, men Morel de Santa Cruz ordnade åtminstone så att också en lärare i filosofi tillsattes. Seminariet hade enligt den nyanlände biskopen otillräckliga ekonomiska resurser, vilket påverkade undervisningskvaliteten menligt, och många av dem som skulle bli präster fick fortfarande bege sig de 60 milen till Guatemala för att bedriva högre studier.⁵⁵

Seminariet i León, liksom andra liknande institutioner, var i princip avsett för utbildning av den lilla spanska överklassens barn, som skulle beträda ämbeten i den civila och kyrkliga förvaltningen. Det fanns under kolonialtiden få möjligheter för andra grupper att få tillträde. Seminariets grundstatuter från 1685, som fortfarande gällde under Tomás Ruiz tid, stadgade att den som antogs som student, *colegial*, skulle vara mellan 12 och 16 år gammal. För den som avsåg att bli präst krävdes att han var av spansk släkt, född inom äktenskapet, och ”fri från alla fläckar och dålig morisk och judisk ras.”⁵⁶

Enligt de så kallade blodsrenhetsstatuterna, som gällde för många kyrkliga och civila ämbeten och institutioner, betraktades den spanska bördens ursprungligen en garant för ortodoxi i lärofrågor. När de instiftades på 1400-talet hade intentionen varit att stänga ute judiska och muslimska konvertiter och deras ättlingar, men i den sena kolonialtidens Amerika var de framförallt en del av det komplexa hederssystemet. Heder byggdes upp genom härkomst och genom släktens och individens ackumulerade tjänster för kronans räkning, men den kunde också fläckas genom individers ”skandalösa handlingar” och ”blodsblandning.” Systemet hade alltså såväl

---

⁵⁵ Morel de Santa Cruz [1751–1752] 1967: 15.

⁵⁶ Citerat i Salvatierra 1939, vol. 2, 214–218: “...que estos que hayan de ser colegiales sean por lo menos doce años y no mayores que diez y seis, y quienes se espera de permanecer en el estado eclesiástico, españoles de legítimo matrimonio, libres de toda mancha y mala raza de moros y judíos.”

kollektiva som individuella byggstenar. I de koloniala arkiven finner man ofta dokument, *probanzas de limpieza de sangre*, som intygade att en viss person hade ett "rent, spansk blod", eller var "ättling till conquistadorerna och de första invånarna i provinsen" eller att han, ibland hon, var "fri från dåligt blod." Även om dispens kunde ges, framförallt för personer födda utom äktenskapet, innebar statuterna att det bara var en liten del av befolkningen som kunde komma i fråga för högre studier.⁵⁷

"Rena indianer", i praktiken *principales*, var dock ett specialfall i lagstiftningen. Även om det tidigare funnits planer på att utbilda indianer till präster hade provinskoncilierna i Mexiko (1555) och Lima (1567) explicit förbjudit deras ordination. Besluten byggde på antaganden om att de saknade den auktoritet som krävdes, den fallenhet för intellektuellt arbete som var nödvändig och den karaktärsstyrka som fordrades för att leva i celibat. Dessutom sågs de nyligen kristnade indianerna som en parallell till de nyligen konverterade judiska och muslimska familjerna; det fanns en risk att de skulle återfalla i sin gamla tro eller fortsätta tillämpa den i hemlighet. Det är också tydligt att indianerna betraktades som eviga barn och att de även efter flera generationer sågs som "neofyter", nyligen konverterade.⁵⁸

Kolonialtidens mest inflytelserika kyrkomöten var det tredje mexikanska provinskonciliet (1585) och det tredje provinskonciliet i Lima (1583). De dekret som fastställdes där gällde fram till 1800-talet. Den mexikanska synodens slutdokument innehöll inget fullständigt ordinationsförbud, men väl en uppmaning om att indianer endast skulle ordinerats med största försiktighet, även om de latinska formuleringarna är kryptiska. De peruanska dekreten innehöll inga specifika bestämmelser om

---

⁵⁷ Romero Vargas 1990: 213–222. Se också, mer allmänt, Johnson & Lipsett-Rivera 1998.

⁵⁸ För en studie av prästvigning av indianer i det spanska Amerika, inkluderat lagstiftning, ideologisk motivering och tillämpning, se Lundberg 2008.

ordination av indianer och de kunde därför betraktas som en öppning i jämförelse med tidigare beslut.⁵⁹

Från mitten av 1500-talet var stiftet Nicaragua-Costa Rica den nordligaste delen i den peruanska kyrkoprovinsen, men ingen nicaraguansk biskop deltog vid något av de tre koncilierna i Lima. Vid tiden för de två första synoderna var biskopsstolen vakant; vid det tredje tillfället kunde inte biskopen göra den långa resan. Det var ett opraktiskt system och ärkestiften Mexiko och Santo Domingo låg betydligt närmare León. Hursomhelst gällde de peruanska konciliedekreten från 1583 i stiftet Nicaragua-Costa Rica. 1742 blev stiftet en del av kyrkoprovinsen Guatemala, då biskopen där upphöjdes till ärkebiskop. Men inget provinskoncilium genomfördes i den guatemalteckiska kyrkoprovinsen före självständighetstiden. Förutom Guatemala och Nicaragua-Costa Rica var de enda stiftet i Centralamerika mexikanska Chiapas och honduranska Comayagua.⁶⁰

Även om indianer hade prästvigts tidigare, också i Centralamerika, öppnades fler möjligheter kring sekelskiftet 1700. Det bäst utforskade exemplet är Mexiko, där ett ökande antal indianer från och med 1697 studerade vid såväl universitetet som prästseminarium med hjälp av speciellt avdelade stipendier och studieplatser. I såväl Mexiko som Peru var det dessutom möjligt för indianer att bli ordinerade *a título de lengua*, det vill säga för att de hade goda kunskaper i ett eller flera indianska språk och därigenom kunde verka i indianskt dominerade församlingar.⁶¹ Denna öppning hade ingen effekt i provinsen Nicaragua, eftersom gruppen som inte talade spanska var mindre, men framförallt för att speciella stipendier

---

⁵⁹ Lundberg 2008.

⁶⁰ För stiftets geografiska utbredning och kyrkorättsliga status, se Velázquez Bonilla 2004.

⁶¹ För en specialstudie om mexikanska indianers högre utbildning, se Menegus & Aguirre 2006. Jämför Olaechea Labayen 1992 och Lundberg 2008 för bredare geografiska perspektiv.

länge saknades. Åtminstone prästvigdes ingen nicaraguansk indian under 1700-talet.

I León fanns det redan 1685 planer på att skapa ett seminarium, där åtta *hijos de caciques*, ”hövdingasöner”, skulle få studera med hjälp av särskilda stipendier. Som en del av segregationspolitiken skulle skolan vara skild från det spanska seminariet, som grundats fem år tidigare. Men projektet stannade på planeringsstadiet.⁶² I de koloniala metropolerna i Mexiko och Peru fanns däremot redan under 1600-talet och det tidiga 1700-talet exempel på indianer som tog högre akademiska examina och fick tjänster i den kyrkliga hierarkin, inkluderat domkapitlen, även om de vanligen arbetade som hjälppräster i perifera landsbygdsförsamlingar. De var dessutom aldrig en stor grupp. Inte ens i Mexiko och Peru utgjorde de under kolonialtiden mer än några procent av det totala antalet stiftspräster. Och på grund av de strikta tolkningarna av blodsrenhetsstatuterna var i princip ingen ordenspräst indian.⁶³

Tomás Ruiz var alltså inte den första centralamerikanska indianen som prästvigdes, men 1801 blev han den första indianen i provinsen Nicaragua som blev präst. Ruiz var dessutom troligen den första indian som fick möjlighet att studera vid seminariet i León, då han som trettonårig, 1790, inträdde i latinklassen. Detta var möjligt tack vare att biskopen av León, Juan Félix de Villegas (1737–1800) stödde honom moraliskt och ekonomiskt och dessutom lät honom bo permanent i biskopsbostaden. Enligt samtida dokument, ”upptogs han i biskopens familj.” Hur de två fick kontakt från början är okänt, men också hans yngre bror José Saturinio Ruiz bodde hos biskopen och studerade vid seminariet. 1792 hade Tomás Ruiz uppenbarligen tillägnat sig så goda

---

⁶² Arellano 1973: 190–191.

⁶³ Lundberg 2008: 54–60.

latinkunskaper att han kunde börja läsa filosofi på seminariet för professor José Antonio Chamorro.⁶⁴

Även om man i slutet av 1700-talet kunde studera ämnen som latin, filosofi, moralteologi och lagfarenhet i León, var det fortfarande nödvändigt att göra den flera veckor långa resan till San Carlosuniversitetet i Guatemala för att avlägga akademisk examen. Lärosätet grundades 1681, efter ett drygt sekels diskussioner och svåröverskådliga byråkratiska vindlingar, och det var länge det enda universitetet mellan Mexiko och nuvarande Colombia. Vid San Carlos fanns fem fakulteter: filosofi, teologi, civilrätt, kanonisk rätt och medicin, men under perioder fanns också en lärostol i mayaspråket cachiuel och en annan i pipil (nahuatl).⁶⁵

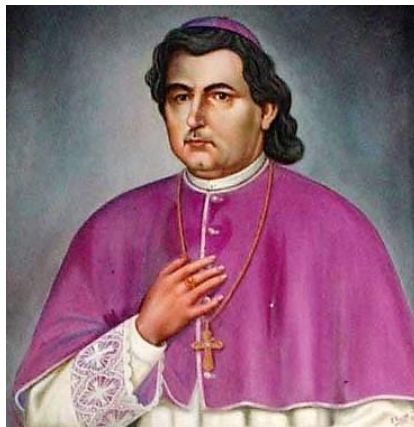

Fig 8. Biskop Juan Félix de Villegas

---

⁶⁴ AGCA, A 3.13.2. leg. 1948, exp. 13032: Intyg från ärkebiskop Villegas, 24 november 1795, jämför AGI, Guatemala, leg. 942: Intyg från Vélchez y Cabrera, 20 november 1807. Uppgiften om brodern finns i AGCA, A 2.1, leg. 25, exp. 606. Om Villegas, se också Belaubre 2004c.

⁶⁵ Lanning 1955: 59–81, jämför Lanning 1956: 9–23.

När Juan Félix de Villegas 1794 utnämndes till ärkebiskop av Guatemala följde Tomás Ruiz, som i drygt fyra år varit student vid seminariet i León, med honom för att fortsätta sina studier där.⁶⁶ Även för den som tidigare hade läst vid ett av provinsseminarierna var examenskraven vid universitetet högt ställda, varför ytterligare studier oftast krävdes. Knappt två år efter ankomsten, 1796, tog Ruiz grundexamen och blev filosofie kandidat (*bachiller en filosofía*).⁶⁷ Eftersom studietiden vanligen var tre år verkar det som om han åtminstone kunde tillgodoräkna delar av sina studier i León. Den filosofiska grundexamen var synnerligen bred. Den innehöll ämnen som retorik, logik, metafysik och grundläggande juridik, men också naturvetenskapliga discipliner och matematik.⁶⁸

Med undantag av de mycket frekventa religiösa högtiderna hade studenterna lektioner i stort sett varje dag, och varannan lördag organiserades offentliga disputationer. Mycket av detta skedde på latin, men i själva undervisningen användes ibland spanska, särskilt i de naturvetenskapliga disciplinerna. I Guatemala hade diskussionen om spanskans ställning pågått i flera decennier, men även runt sekelskiftet 1800 hade latinet fortfarande en central roll även om en allt större del av undervisningen och läromedlen var på spanska.⁶⁹

Inför examinationen på kandidatnivå 1796 trycktes de teser Ruiz skulle försvara på ett anslag (*tarja*), som i vanlig ordning spikades upp för att offentliggöra disputationssakten. I sin föreläsning drev han bland annat tesen att ”den sokratiska metoden” var bättre lämpad än den skolastiska för att nå kunskaper inom filosofisk fakultet (medan skolastiska metoder, åtminstone underförstått, betraktades som oöverträffade inom teologin).

---

⁶⁶ AGCA, A 3.13.2. leg. 1948, exp. 13032: Intyg från ärkebiskop Villegas, 24 november 1795.

⁶⁷ AGI, Guatemala, leg. 942: Intyg från domprosten Vélchez y Cabrera, 20 november 1807.

⁶⁸ Lanning 1956: 205.

⁶⁹ Om spanskans ställning vid San Carlosuniversitetet, se Lanning 1956: 27–38.

Efter presentationen ställde tre opponenter kritiska frågor och det fanns också möjlighet för andra doktorer att yttra sig. Därefter godkändes Ruiz enhälligt av examinatorerna.⁷⁰

Denna grundexamen var dörren till alla andra universitetsstudier och det var rektor och professorerna som, mer eller mindre explicit, pekade ut vilken studieinriktning studenten skulle ta i förlängningen. Tomás Ruiz fortsatte med studier i lagfarenhet och 1798 blev han juris kandidat (*bachiller en ambos derechos*), vilket inkluderade såväl romersk som kanonisk rätt. Examen i romersk rätt byggde på studier av utdrag ur *Corpus juris civilis: Institutiones, Digesta, Codex Justinianus* och *Novellae Constitutiones*. Samtida spansk lagstiftning inkluderades däremot inte i studenternas pensum. Studierna i kanonisk rätt innefattade delar ur de officiella kyrkliga rättskällor som sammanställts från och med 1100-talet: *Decretum Gratiani, Quinque Libri Decretalium, Liber Sextus, Clementines, Extravagantes* och *Extravagantes Communes*.⁷¹ Inför examen på kandidat-nivå trycktes Ruiz avhandling i sin helhet och det var en i sammanhanget omfattande text på 53 sidor. Av titelbladet framgår att avhandlingen tillägnades hans välgörare, ärkebiskop Villegas.⁷²

Under perioden 1799 till 1804 delade Tomás Ruiz sin tid mellan León och Guatemala. År 1800 studerade han retorik och vältalighet i Guatemala för dominikanen Matías de Córdova (1766–1828) och föreläste då vid ett tillfälle offentligen om tre Cicerotexter. Det var första gången en sådan offentlig presentation gjordes och den lokala veckotidningen, *Gazeta de*

---

⁷⁰ Ruiz 1796. Se också Medina 1910: vol. 1, 283. Om examenskraven och ceremonielet, se Lanning 1955: 200–205. Inom den filosofiska fakulteten fanns tre examina: *bachiller, licenciado* och *maestro*. I de högre fakulteterna var graderna *bachiller, licenciado* och *doctor*.

⁷¹ Lanning 1956: 163.

⁷² Ruiz 1798. Se också Medina 1910: vol. 1, 324–325. Ett exemplar av avhandlingen, det enda kända, finns i Biblioteca Medina i Nationalbiblioteket i Santiago de Chile.

Guatemala, rapporterade om tillställningen i översvallande ordalag.⁷³ Matías de Córdova hade gjort sig känd för att driva uppfattningen att indianerna i största möjliga grad skulle förspanskas och integreras i det spanska samhället, bland annat med hjälp av högre utbildning. Han hade också, som en del av en pristävlan, skrivit en uppsats där han framhöll att indianer borde bära ”spansk klädedräkt”.⁷⁴ Retorikkursen avslutade Ruiz första studieperiod i Guatemala. Ärkebiskop Villegas dog i början av år 1800 och samma år eller senast 1801 lämnade Ruiz Guatemala och återvände till León.

Ett par år in på det nya seklet avlade Tomás Ruiz också högre examina vid San Carlosuniversitetet. Enligt universitetets statuter skulle det gå fyra år mellan grundexamen och licentiatexamen och då denna period var till ända ansökte Ruiz om att bli *licenciado* i kanonisk rätt 1803.⁷⁵ Av alla akademiska examina var licentiatexamen den mest krävande, men studierna omfattade ingen undervisning. Den var också mycket kostsam, eftersom kandidaten skulle betala rektor, fakultetens lärare och administrativ personal samt dessutom bekosta examenshögtidligheterna. Inför sin licentiatexamen sände Tomás Ruiz därför en ansökan till den akademiska senaten (*el claustro*) om att han som ”indian och fattig”, i enlighet med ett kungligt brev av 1772, skulle slippa betala examensarvode. Det har inte gått att finna något beslut i frågan, men han

---

⁷³ Arellano 1974: 59. Se också Lanning 1956: 45, som hänvisar till *Gazeta de Guatemala* den 1 och 8 september 1800. Om *Gazeta de Guatemala* som språkrör för upplysningsidéer, se Dym 2009b.

⁷⁴ Lanning 1956: 45.

⁷⁵ Ruiz 1803. Se också Medina 1910: vol. 2, 404 samt AGCA, A 3.13.2. leg. 1948, exp. 13032.

hade i alla fall lagen på sin sida, även om den aldrig tidigare tillämpats i Guatemala, och det är troligt att betalningen efterskänktes.⁷⁶

Det finns en serie bevarade handlingar som skildrar hur den omfattande examinationen gick till.⁷⁷ Åtta dagar före den inledande akten spikade Ruiz upp sina teser om *Decretum Gratiani*, pars I, distinctio XXXVII, canon 11 om att präster borde läsa sekulär (klassisk) litteratur, som han skulle behandla under examinationens första del, *acto de repitición*. Efter att ha försvarat sina teser under en timmas tid besvarade han de fyra opponenternas invändningar. Därefter följde den del som kallades *quodlibet*, där medlemmarna av den akademiska senaten kunde ställa fria frågor, som sedan diskuterades.⁷⁸

Dessa disputationer följdes av den avslutande och mest krävande delen: *examen fúnebre*, ”begravningsexamen”, som inleddes med mäsas, följt av en ceremoni där kandidaten tilldelades ämnen för slutdisputationen. Vid denna ceremoni lades de skrifter som skulle examineras fram på bordet och ett litet barn stack in en kniv bland sidorna för att slumpmässigt välja ut sex lagställen. Kandidaten fick sedan välja två av dem och hade därefter ett dygn på sig för att förbereda sina teser. Dagen därpå, som kallades *noche fúnebre*, ”likvakan”, föreläste Ruiz en timme om texten *Libri Decretalium*, lib. I, tit. VI, ”de electione et electi potestate”, cap. XLIII om relationen mellan statlig och kanonisk rätt vid utnämningar.⁷⁹ Den andra föreläsningen handlade om *Decretum Gratiani*,

---

⁷⁶ Lanning 1955: 234–237 med hänvisning till Libro de claustros 1790–1808, fol. 140v–141r [AGCA, A1.3.4, legajo 1891, expediente 12339]. En avskrift av Real Cédula, 9 september 1772 finns i AGCA, A1.3.1. legajo 1885, expediente 12256.

⁷⁷ AGCA, A 1. 3.13.2, leg. 1948, exp. 13032. Om professorn i kanonisk rätt vid denna tid, Bernardo Martínez, se Belaubre 2004d.

⁷⁸ Frågan lyder: “Sed queritur, an secularibus litteris oporteat eos esse eruditos?” Se <http://geschichte.digitale-sammlungen.de/decretum-gratiani/online/angebot>

⁷⁹ Texten lyder “Consentiens electioni de se factae per abusum potestatis saecularis, efficitur ineligibilis ad dignitatem, et electio est nulla. Eligentes autem

del II, causa 28, questio 1, canon III om behandlingen av äktenskapfrågor när en manlig konvertit var gift med flera kvinnor, varav någon icke-kristen.⁸⁰

Efter avslutade föreläsningar ställde de fyra opponenterna återigen frågor, varefter Ruiz efter omröstning enhälligt godkändes av den församlade lärarkåren. Licentiatexamina var inte vanliga vid San Carlosuniversitetet; under 1800-talets två första decennier blev endast 12 män licentiat i kanonisk rätt och kungörelsen av ett godkänt betyg följdes normalt av glädjeyttringar, musik och fyrverkerier. Dagen därpå anordnades en processession till katedralen, där Ruiz vid en ceremoni mottog sin licentiatgrad.⁸¹

Redan den 27 april 1804 promoverades Tomás Ruiz till doktor i kanonisk rätt. Till skillnad från licentiatexamen var doktorsgraden huvudsakligen en hedersbetygelse, men också denna titel var normalt kostsam. Någon avhandling framställdes dock inte. Däremot trycktes kungörelsen av disputation och ämnet för föreläsningen. Vid sin disputation valde Tomás Ruiz att diskutera frågan om vem som varit till störst

---

a beneficiis per triennium suspenduntur, et tunc sunt privati potestate eligendi. Idem in eodem. Quisquis electioni de se factae per saecularis potestatis abusum consentire praesumpserit contra canonicam libertatem, et electionis commodo careat, et ineligibilis fiat, nec absque dispensatione ad aliquam valeat eligi dignitatem. Qui electionem huiusmodi, quam ipso iure irritam esse censemus, praesumpserint celebrare, ab officiis et beneficiis penitus suspendantur per triennium, eligendi tunc potestate private.” Se

<http://www.thelatinlibrary.com/gregdecretals1.html>

⁸⁰ Texten lyder: “Fidelis infidelem discedentem sequi non cogitur. Idem. Simili modo, si unus ex coniugatis baptizatus est, et alter gentilis, et sequi non uult, sicut dicit Apostolus, infidelis si discedit, discedat.” Se <http://geschichte.digital-sammlungen.de/decretum-gratiani/online/angebot>

⁸¹ AGCA, A 1. 3.13.2, leg. 1948, exp. 13032. För en allmän skildring av ceremonielet, se Lanning 1955: 200–204, 215–220.

nytta för indianerna: påven eller den spanske kungen? I en regalistisk tidsålder argumenterade Ruiz, inte oväntat, för det fanns större anledning att, som indian, vara tacksam mot de spanska regenterna. Bristen på skriftlig dokumentation gör det dock omöjligt att få reda på något om hans argumentation.⁸²

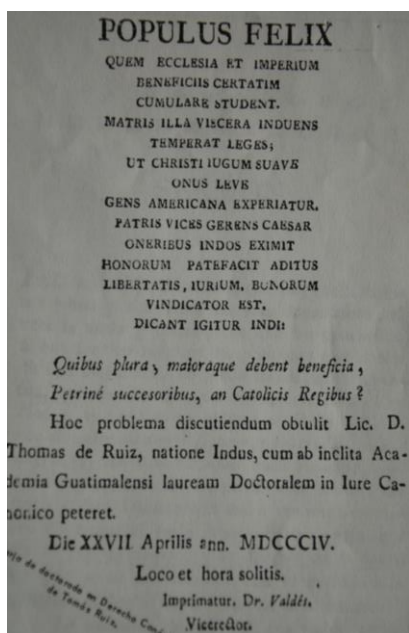

Fig. 9. Kungörelsen av Tomás Ruiz doktorsdisputation den 27 april 1804.

Efter föreläsningen opponerade universitetets rektor och en annan professor, men denna opposition var närmast en formsak. Efter genomgången disputation promoverades Tomás Ruiz till doktor vid en högtidlig ceremoni i katedralen, som följde det traditionella ritualet från Salamanca, i den version som hade fastställts vid det mexikanska universitetet.

⁸² AGCA, A 1. 3.13.2, leg. 1948, exp. 13032. Se också Ruiz 1804 och Medina 1910: vol. 2, 418.

Promotionsakten inleddes med en mäsas, varefter universitetskanslern överlämnade insignierna: svart biretta med tofs (*borla*), ring och bok. Som präst erhöU han däremot inte svärd och sporrar, som annars delades ut.⁸³

Filosofiprofessor

Uppgiften att Tomás Ruiz skulle ha blivit professor i filosofi vid seminariet i León redan 1799 är felaktig.⁸⁴ Han sökte i för sig den då vakanta professuren, men fick den inte.⁸⁵ Dessförinnan hade han vid flera tillfällen under de senaste tre åren sökt akademiska tjänster i Guatemala, såväl i filosofi som civilrätt.⁸⁶ Ansökningarna tyder på ett gott självförtroende. Han var vid dessa tillfällen bara mellan 19 och 22 år gammal och hade ännu inte avlagt någon högre examen. Det var, formellt sett, inte heller nödvändigt. Den som i själva verket fick tjänsten som filosofiprofessor vid seminariet i León var den blivande nationalhjälten Miguel Larreynaga, som hade en licentiatexamen i juridik från San Carlosuniversitet. Han blev dock inte långvarig på posten utan lämnade León för Guatemala redan 1801.⁸⁷

Tomás Ruiz var därefter vikarierande professor i ungefär två års tid mellan 1801 och 1803. Enligt domprosten Juan Francisco Vélchez intyg var han samtidigt seminariets vicerektor.⁸⁸ Under delar av 1803 och 1804, då

---

⁸³ AGCA, A 1. 3.13.2, leg. 1948, exp. 13032. Lanning 1955: 221–226 har en detaljerad beskrivning av promotionsritualet.

⁸⁴ Uppgiften finns t.ex. i Arellano 1973: 170 och Arellano 1987: 166.

⁸⁵ Ruiz 1799. Se också Medina 1910, vol. 1, 334 och Benavides Barquero 2010: 128.

⁸⁶ Benavides Barquero 2010: 133.

⁸⁷ Benavides Barquero 2010: 128 med hänvisning till AGI, Guatemala, leg. 504.

⁸⁸ Arellano 1973: 120. Se även AGI, Guatemala leg. 942: Intyg från Juan Francisco Vélchez y Cabrera, 20 november 1807.

Ruiz åter vistades i Guatemala för att avlägga sina högre akademiska examina, ersatte den costaricanske prästen Florencio Castillo honom som vikarierande professor; också han kom senare att få status som nationalhjälte.⁸⁹ Däremot är det säkerställt att Ruiz med avklarad doktorexamen var ordinarie professor i filosofi vid seminariet i León mellan 1804 och 1807, då han samtidigt, på nytt, fungerade som vicerektor.⁹⁰

Frågan om hur länge Ruiz var professor, och därigenom under hur lång tid han potentiellt påverkade studenter med sin undervisning, har behandlats av såväl Arellano som Benavides Barquero. Arellano menade i sina tidiga arbeten att Ruiz var professor i minst fem år, medan Benavides Barquero anger att han förutom ett kortare tidigare vikariat bara var professor mellan 1805 och 1807.⁹¹ Med stöd av samtida källmaterial är det möjligt att visa att Ruiz, i olika egenskaper, och med ungefär ett års uppehåll, undervisade i filosofi mellan 1801 och 1807, vilket i stort överensstämmer med Arellanos uppgifter. För undervisningens form och omfattning innebär det ingen skillnad om en person var tillförordnad eller ordinarie innehavare av lärostolen.

Frågan om hans potentiella inflytande på studenterna hör ihop med tolkningar av hur pass annorlunda Ruiz undervisning var mot andras. Jorge Eduardo Arellano menar att Tomás Ruiz var en nydanande filosof, som i grund reformerade undervisningen vid seminariet i León. Han påstår till och med att Ruiz var den första filosofen i Nicaragua.⁹² Liksom alla påstående om vem som var den första av någonting beror det naturligtvis på kravspecifikationen. Ruiz var dock, som framgått, inte ens den första filosofiprofessorn i León; åtminstone Juan Francisco Chamorro, som han

---

⁸⁹ Benavides Barquero 2012 och Hernández Viale 2013: 171–172. Se också *Gazeta de Guatamala*, 7 februari och 28 oktober 1803.

⁹⁰ Benavides Barquero 2010: 128 hävdar att Ruiz blev ordinarie professor först 1805, men redan i en predikan hållen 1804 anges han vara professor, se Ruiz 1805.

⁹¹ Benavides Barquero 2010: 128–129.

⁹² Arellano 1987: 166–168.

själv studerat för i början av 1790-talet, och Miguel Larreynaga fanns bland föreläsarna.⁹³

Varför dessa personer inte skulle räknas som filosofer, om Ruiz ska ges det epitetet, är svårt att förstå. Detta hindrar inte att han var en tydlig representant för en modernare, klart empiristisk och nyttoinriktad vetenskapssyn, men det var en inriktning som också delades av Rafael Agustín Ayesta (1750–1809), vilken varit seminariets rektor sedan 1787. De hade båda, liksom övriga seminarielärare, sin akademiska bakgrund från Guatemala, där sådana idéer funnits under åtskilliga decennier.⁹⁴ Samtidigt är det tydligt att idéerna på allvar slog igenom i León under 1800-talets första år, då seminariets undervisningsnivå höjdes genom rekryterandet av professorer till sju lärostolar.

Under 1760-talet hade vetenskapliga upplysningsidéer gjort sitt intåg på San Carlosuniversitetet, framförallt genom den costaricanska franciskanen José Antonio de Liendo y Goicoechea (1732–1814), som, med vissa avbrott, var professor där i fyra decennier. Han införde från och med 1769 experimentalfysik och modern filosofi på schemat. Liendo y Goicoechea tillbringade perioder i Spanien, där han skaffade den modernaste europeiska litteraturen och lyssnade till upplysningsinriktade akademikers föreläsningar. Även om han också var teologie doktor och naturligtvis utbildad i skolastisk tradition, menade han att det mänskliga förnuftet och empiriska observationer skulle sättas högre än auktoritetsargument vid studier i filosofiska ämnen, inkluderat naturvetenskaper.⁹⁵

Liendo y Goicoechea stred också för användandet av spanska som undervisningsspråk, även inom teologin, och kom som professor vid San Carlosuniversitetet att påverka flera framväxande generationer präster, lärare och jurister, däribland Tomás Ruiz. Inte minst under 1790-talet

---

⁹³ Benavides Barquero 2010: 128–129.

⁹⁴ Benavides Barquero 2010: 128–133. Om Ayesta, se också Arellano 1988: 65–67 och Belaubre 2006a.

⁹⁵ Lanning 1956 innehåller en detaljerad studie av upplysningsidéerna vid San Carlosuniversitetet, jämför Lascaris 1982 och Belaubre 2015.

framstår universitetet i Guatemala som en intellektuell miljö fullt i klass med de stora europeiska läroanstalterna. Även om Liendo y Goicoechea inte var den enda är det ovanligt enkelt att peka på honom som en nyckelperson i denna utveckling. Reformerna var möjliga bland annat tack vare den spanske kungen Karl III (r. 1759–1788), en tidstypisk upplyst despot, som bland annat påverkade utbildningssituationen genom att 1767 driva ut jesuiterna från det spanska imperiet. Samtidigt var också många jesuiter influerade av den nya, empiriska vetenskapen.⁹⁶

Tomás Ruiz försvarade själv i sin filosofie kandidatexamen 1796 tesen att ”vid sökandet efter sanningen och förklarandet av denna är den sokratiska metoden mer användbar än den skolastiska.”⁹⁷ Det är dock viktigt att återigen understryka att detta uttalande inte gällde teologi utan filosofiska studier, och än mer konkret naturvetenskapliga undersökningar. En sådan position torde alltså knappast ha betraktats som ovanligt radikal inom vid filosofiska fakulteten vid San Carlosuniversitetet på 1790-talet och troligen heller inte vid provinsseminariet i León. Idéerna låg helt enkelt i tiden och Ruiz var en del av ett tankekollektiv, inte en ensam reformator.

Medlemmarna av detta tankekollektiv kan ses som representanter för vad Christophe Belaubre kallar ”katolsk upplysning”, vilken han förstår som den del av prästerskapet som ”försvarade en ren religion, som var grunden för all moral och en frukt av tolerans och frihet.”⁹⁸ I sin artikel identifierar Belaubre till exempel ärkebiskop Villegas, rektor Ayestas, José Matías Delgado, Florencio Castillo, Matías de Córdoba och just Tomás Ruiz som sådana personer. Å andra sidan intog många andra präster, inte minst domkapitelsmedlemmar som tillhörde till inflytelserika kreolska familjerna en betydligt traditionellare vetenskapssyn. En av de mest

---

⁹⁶ Lanning 1956: 67–82 och Belaubre 2012: 202–207.

⁹⁷ Arellano 1987: 168.

⁹⁸ Belaubre 2015: 121.

tongivande av de senare var domkapitelsmedlemmen i Guatemala, Bernardo Martínez, som var professor i kanonisk rätt när Tomás Ruiz avlade sina licentiat- och doktorsexamina.⁹⁹

Den lärostol som Tomás Ruiz innehade i León innefattade förutom filosofi även logik, metafysik, matematik och naturvetenskaper. I filosofi-undervisningen använde han sig av en översättning av Étienne Bonnot de Condillacs verk *Traité de Sensations* (1754). Prästen Condillac var en inflytelserik filosof, som i grund utmanade det cartesianska filosofin vid de franska universiteten och utvecklade Lockes teorier till ett system som han kallade empirisk sensationalism. Han menade att det var nödvändigt att studera vart och ett av de fem sinnena för sig och undersöka hur de samverkade för att uppnå av kunskap. För Condillac var kunskap inget annat än samlade och omformade sinnesintryck. Någon uppdelning mellan substanser och accidenenser fanns inte i detta system.¹⁰⁰

I ett dokument från 1803 angavs att Tomás Ruiz i undervisningen, förutom Condillac, också använde sig av "Lugdenense i metafysik", alltså det band av François Jacquier's *Institutiones philosophicae* som behandlade metafysik. Verk av den spanske matematikern och arkitekten Benito Bails brukades i undervisningen i aritmetik och algebra och den portugisiska prästen, filosofen och matematikern Teodoro Almeidas *Cartas físico-matemáticas* var utgångspunkt för undervisningen i geometri och fysik.¹⁰¹

Som en del av utbildningen anordnade Ruiz kring årsskiftet 1802/1803 en offentlig disputation, då fyra av hans studenter försvarade teser från Condillac och Lugdenense och där behandlade stora frågor som Guds existens och själens natur. Disputationsbladet angav att de också presenterade och tillbakavisade "olika ateistiska system." I samband med akten rapporterade den upplysningsinriktade tidningen *Gazeta de*

---

⁹⁹ Belaubre 2015.

¹⁰⁰ Om Condillacs filosofi, se Falkenstein & Grandi 2017.

¹⁰¹ Se AGI, Guatemala, leg. 674, som emellertid bara har ofullständiga referenser till verken.

Guatemala att de var imponerade av den intellektuella utvecklingen vid seminariet i León och underströk att såväl den tillförordnade professorn i filosofi, Tomás Ruiz, som en av eleverna, Juan de los Santos Suazo, var ”rena indianer.”¹⁰²

Det är inte möjligt att veta om Ruiz på något radikalt sätt skulle ha reformerat Leónseminariets curriculum, men de böcker han använde var relativt nyutkomna och i de flesta fall skrivna av upplysningsinriktade präster. Det finns också indikationer på att han skrev en traktat om reformerad utbildning, men om detta var fallet blev den inte publicerad. Inte heller i manuskriptform är den känd. Arellano angav traktaten väckte motstånd och hänvisade till en anekdot.

när biskopen [*ordinario eclesiástico*] vid ett tillfälle ville tvinga honom att ta avstånd från vissa nya teorier som han framförde i sitt verk föredrog han att suspenderas från tjänstgöringen som präst än att bryta med sitt samvete.¹⁰³

Det finns flera sakförhållanden som talar emot att någon biskop skulle ha suspenderat honom. Den enda biskop som var på plats i León under hans tid som professor var José Antonio de la Huerta y Caso, som i själva verket var hans beskyddare. Denne dog 1803 och en ny biskop var på plats först 1810.

Ett annat av Jorge Eduardo Arellanos påståenden är att Tomás Ruiz kan räknas som en av de två (eller tre) grundarna av universitetet i León. Den främsta grundaren skulle ha varit rektor Rafael Agustín

---

¹⁰² *Gazeta de Guatemala*, 7 februari 1803.

¹⁰³ Arellano 1988: 52: “Por la siguiente anécdota todo parece indicar que se trataba de un texto significativo: "cuando en una ocasión el Ordinario Eclesiástico quiso obligarlo a retractarse de ciertas teorías que expuso en su obra como novedades, prefirió la suspensión de sus funciones sacerdotales a la apostasía de su criterio convencido.”

Ayesta.¹⁰⁴ Om detta ska förstås i strikt mening är det felaktigt. Universitet i León grundades först 1816 och då var Ayesta död och Ruiz satt i fängelse i Guatemala. Det är Arellano på det klara över, men han ser ändå Ayesta och Ruiz som de viktigaste personerna som bidrog att det blev verklighet. I själva verket var det biskopen av León, Nicolás García Jerez (1757–1825), vilken i den liberala nicaraguanska historieskrivningen brukar betraktas som reaktionär, som till slut lyckades drev igenom att seminariet skulle få universitetsstatus. Även Arellano har ibland räknat biskopen till föregångsmännen, och som ”den tredje grundaren.”¹⁰⁵

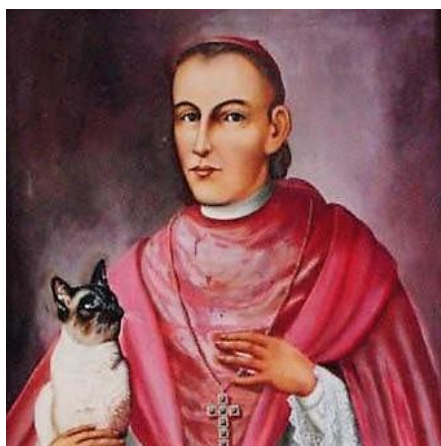

Fig. 10. Biskop José Antonio de la Huerta y Caso¹⁰⁶

---

¹⁰⁴ Arellano 1987: 167.

¹⁰⁵ Arellano 1988: 54, 69.

¹⁰⁶ Detta porträtt, där biskopen avbildas tillsammans med en katt, framställdes på 1970-talet. Biskop Huerta y Caso hade enligt traditionen en katt, Luzbella, som han var mycket fäst vid och som han till och med förärade sonetter. En dag skulle katten dock ha attackerat biskopen och kampen slutade med att båda dog. Konstnären som på 1970-talet framställde en kopia av en äldre målning inspirerades av anekdoterna om biskopen och inkluderade katten, som inte funnits med i förlagan.

Klart är att Tomás Ruiz var en av flera lärare och biskopar som hade försökt stärka utbildningen vid seminariet i León och lade grunden för att det på sikt omvandlades till universitet. Redan biskop Juan Carlos Vélchez y Cabrera (r. 1764–1774) hade skrivit till kungen om inrättandet av fyra fakulteter: filosofi, teologi, kanonisk rätt och exegetik. Och biskoparna Estebán Lorenzo Tristán (r. 1777–1783) och Juan Félix de Villegas (r. 1785–1795) hade etablerat lärostolar i filosofi (inkluderat naturvetenskap), moralteologi, civilrätt och kanonisk rätt.¹⁰⁷

De som vid sekelskiftet 1800 hade makten att arbeta för att seminariet skulle upphöjas till universitet var framförallt rektorn Rafael Agustín Ayesta och biskop José Antonio de la Huerta Caso (r. 1797–1803). Liksom flera av sina företrädare hade biskopen ett starkt utbildningsengagemang och bekostade lärostolar i exegetik, liturgik och kyrkohistoria, men också i medicin och kirurgi. I och med hans död upphörde undervisningen i dessa ämnen, om den ens hade hunnit inledas.¹⁰⁸ 1803 hade seminariet i León iallafall sju fasta lärostolar:

Lärostol	Innehavare	Elevantal ¹⁰⁹
Latinsk grammatik	Francisco Chavarría	73
Moralteologi	Rafael Agustín Ayesta	15
Filosofi	Tomás Ruiz	38
Kanonisk rätt	Francisco Ayerdi	19
Romersk rätt (<i>instituta</i>)	Nicolás Buitrego	11
Lagfarenhet (<i>leyes</i>)	Manuel López de la Plata	11
Skolastisk teologi	Vakant	-

---

¹⁰⁷ Tünnermann Bernheim 1974: 139–140 och Zúñiga 1996: 213–239. Jämför Sanabria Martínez 2006.

¹⁰⁸ Tünnermann Bernheim 1974: 139–140.

¹⁰⁹ Arellano 1973: 120 med referens till AGI, Guatemala, leg. 674.

Den vakanta tjänsten i teologi hade fram till nyligen innehafts av mercedarien Buenaventura García, men ordensledningen hade förflyttat honom till Honduras.¹¹⁰ I den ansökan om erhållande av universitetsstatus som Ayesta sände till Spanien 1802 anförde han problemet med att seminariet inte kunde utfärda examina, trots att utbildningen numera omfattande många olika discipliner och hade sju fasta lärostolar. Avståndet till universitetet i Guatemala var dessutom stort och det hindrade rekryteringen. Ayesta skrev:

Bara de förmögnaste invånarnas barn kan göra den 200 *leguas* [cirka 600 kilometer] långa resan från Nicaragua, eller den 400 *leguas* [cirka 1200 kilometer] långa resan från Costa Rica för att inställa sig vid universitetet i Guatemala för att studera och erhålla akademiska examina i ämnen som de har läst.¹¹¹

Rektorn framförde också att seminarier i Quito, Cuzco och Santa Fe de Bogotá hade fått tillåtelse att utfärda högre examina och att León, som ett liknande provinscentrum, också borde få det. Som medlem i ett litet lärarkollegium var naturligtvis Tomás Ruiz involverad i processen som ledde fram till ansökan, men det finns inga exakta uppgifter om hans roll. Det är däremot svårt att tänka sig att någon av professorerna skulle motsätta sig att seminariet fick examensrätt. I en framställan till kungen använde provinsintendenten, José Salvador, dessutom Ruiz person som argument för att omvandla seminariet till universitet. Det skulle innebära att många fler begåvade ynglingar kunde studera och avlägga examen, inte

---

¹¹⁰ Benavides Barquero 2010: 130–131.

¹¹¹ Citerat av Tünnermann Bernheim 1974: 145: "solo los hijos de personas muy pudientes se hayan en disposición de emprender una marcha, de doscientas leguas los de la Provincia de Nicaragua y de cuatrocientos los de Costa Rica, para presentarse en la Universidad de Guatemala a estudiar y recibir los grados en ella de las ciencias que han cursado."

minst gällde detta indianer, som kronan enligt lag hade ett speciellt ansvar för. I detta sammanhang nämnde provinsintendenten att Tomás Ruiz hade kunnat avlägga examen med mycket goda resultat, och att ge seminariet examensrätt skulle bidra till att både stat och kyrka fick fler välutbildade tjänare i provinsen.¹¹²

En annan handling från samma tid som också använde Tomás Ruiz, om än utan namns nämnande, som argument för att ge indianer tillgång till högre utbildning var ett brev från byrådet i Ruiz hemby Chinandega, undertecknat i december 1802. Där skriver de att indianer inte alls var barbariska och obegåvade av naturen. Erfarenheten visade något annat.

Doktor Juan Félix Villegas, som var biskop här i stiftet Nicaragua, tog sig an en indian från denna by och gav honom ett av stipendierna vid seminariet i León, där indianen studerade grammatik och filosofi. Därefter stannade han i biskopens hushåll när denne blev ärkebiskop av Guatemala, vid vars universitet han läste kanonisk rätt, civilrätt och retorik och blev juris kandidat. På så sätt gjorde denne indian från vår by gjort sig nyttig för provinsen, eftersom han återvände till sitt fädernesland och stiftet Nicaragua, där den nuvarande biskopen Don José Antonio de la Huerta Caso gav honom i uppdrag att undervisa i filosofi och betrodde honom med

---

¹¹² Handlingar i ärendet finns i AGI, Guatemala 674: Brev från intendenten José Salvador, 28 oktober 1803. Dokumentet är transkriberat i Salvatierra 1939, vol 1: 236: "Muchos pobres jóvenes, que aunque de muchas luces y talentos, son escasos de facultades y con singularidad los indios que al paso de tener encargada Su Magestad su ilustración desde la conquista, a causa de su miseria no se tiene noticia de que de esta provincia se haya graduado alguno en la Universidad, más que el licenciado Don Tomás Ruiz, natural de Chinandega, malográndose muchos ingenios de éstos que cultivándose serían útiles a La Iglesia y al Estado." Se också AGCA, A1.23, leg. 1537, fol. 16: 16 augusti 1806.

ämbetet som vicerektor vid samma seminarium som han inledde sina studier vid.¹¹³

Innan kungen tog beslut i frågan om universitetsstatus för seminariet i León sände kolonialrådet, Consejo de Indias, ärendet på remiss till San Carlosuniversitetet i Guatemala. Där togs frågan togs upp i den akademiska senaten 1804, då Ruiz var på väg mot doktorsexamen och därför var medlem av korporationen. I bevarade handlingar finns inga tecken på att han var pådrivande vid något av de två möten där frågan diskuterades. Enligt Benavides Barquero deltog han inte vid det första mötet och i protokollen för det senare mötet framgår det inte att han uttalade sig, även om han undertecknade protokollet.¹¹⁴

Å andra sidan är detta inte märkligt, eftersom han enligt universitetets stadgar var jävig i frågan, då han tjänstgjorde i León. Att betrakta hans frånvaro och tystnad i dessa sammanhang som något slags evidens på bristande engagemang är därför helt felaktigt och vad han gjorde i bakgrunden för att påverka den akademiska senaten kan vi inte veta. Senaten i Guatemala gjorde iallafall ett positivt uttalande och

---

¹¹³ AGI Guatemala, leg. 534, också citerat i Benavides Barquero 2010: 156: "habiendo el Reverendo Obispo, Doctor Juan Félix Villegas, que lo fue de esta diócesis de Nicaragua protegiendo a un indio de este pueblo y dándole una de las becas del mencionado seminario de León, el indio estudió allí gramática y filosofía. Después paró en la familia del mismo reverendo obispo al Arzobispo de Guatemala, en cuya universidad estudió cánones, leyes y retórica, y se graduó también de bachiller en ambos derechos. Así el indio de nuestro pueblo se hizo de algún modo útil a la Provincia, pues habiéndose regresado a su Patria y Diócesis de Nicaragua, el Reverendo obispo actual, Don José Antonio de la Huerta Caso, lo destinó a enseñar filosofía y le confió el cargo de vice-rector en que se mantiene, en el mismo Seminario en que comenzó sus estudios."

¹¹⁴ Benavides Barquero 2010: 133–134.

förordade att seminariet i León skulle få examensrätt, även om de menade att det bara skulle få utfärda examina på kandidatnivå.¹¹⁵

Efter remissrundan gav kungen den 18 augusti 1806 Seminario Tridentino de San Ramón Nonato i León rätten att utfärda examina, men enbart på kandidatnivå (*bachillerato*), alltså det som universitet i Guatemala hade föreslagit. Det var ett bakslag för de nicaraguanska akademikerna, då de ju också argumenterat för att få utfärda licentiat- och doktorsexamina. Seminariet fick alltså inte full universitetsstatus, men väl rang av ”mindre universitet”, *universidad menor*. Försöken att få full universitetsstatus fortsatte under de kommande åren och efter en komplicerad byråkratisk process kunde universitet i León slutligen öppna sina portar 1816.¹¹⁶

Det uppnådda delmålet, att ha blivit *universidad menor*, firades emellertid på ett högtidligt sätt. Den 15 maj 1807 predikade Tomás Ruiz vid en tacksägelsegudstjänst. Predikan, som trycktes senare samma år, behandlade framförallt vikten av undervisning i naturvetenskaper. Varken Arellano eller Benavides Barquero har gjort någon närmare analys av innehållet, vilket dock Ascención Oviedo Estrada har gjort. Ruiz tryckta predikningar utgör en mycket värdefull källa till förståelsen av hans vetenskapssyn.¹¹⁷

---

¹¹⁵ Citat i Tünnermann Bernheim 1974: 145: ”Atendiendo a las actuales circunstancias de aquel Seminario, juzga el claustro que no le puede tomar providencia mas conforme a lo dispuesto por las leyes ni mas benefica a la provincia, que erigir en el mismo colegio una Universidad menor que tenga por objeto el velar sobre la conducta y adelantamiento de la juventud; el actual estado en que se hayan los estudios en aquel colegio, lo hacen dignos de este honor, y la buena vigilancia que merece la instrucción pública así lo demanda.” Se också AGCA, A1.3.4., leg. 1890, exp. 12334.

¹¹⁶ Tünnermann Bernheim 1974: 145. Se också AGCA, A1.23 leg. 1537, fol. 16.

¹¹⁷ Oviedo Estrada 1989.

Som inledande bibelord, exordium, citerade Ruiz Esters bok 9:22 om Purimfestens instiftande: "De dagar då judarna fick ro för sina fiender och den månad då deras kval vändes i lycka, deras sorg i högtidsglädje. Dessa dagar skulle de göra till fest- och glädjedagar." Den persiske kung Xerxes hade enligt texten tagit ett beslut som ledde till att fred och glädje återställdes. Ruiz menade att texten illustrerade den glädje som präglade dem som mött upp i kyrkan. Det beslut som Karl IV hade tagit borde fylla "våra ungdomars hjärtan med entusiasm."¹¹⁸

Enligt Tomás Ruiz var det nödvändigt att dagligen bekämpa "okunnighetens monster." Kungen hade tagit ett beslut som skulle öka kunskapen och visheten i *la patria*, fosterlandet. Det han syftade på var "det lilla fosterlandet" (*la patria chica*), alltså Nicaragua och Costa Rica. Nu skulle inte provinsens ynglingar längre behöva resa till Guatemala för att avlägga examen, vilket, enligt Ruiz, borde göra familjefäderna glada. Deras söner skulle inte utsättas för storstadens frestelser och studiekostnaderna kunde hållas nere. Ruiz var också övertygad om att detta skulle leda till en större kärlek till vetenskapen, vilket i sin tur var till stort gagn för såväl kyrka som stat. Undervisningen skulle "vattna de frön av vishet som Gud har sått i ungdomarnas hjärta" och deras studier skulle leda till hans större ära.¹¹⁹

Efter den inledande tacksägelsen nämnde Ruiz explicit att han inte skulle tala om uppenbarad teologi, vars nytta han menade att ingen kunde ifrågasätta. Inte heller skulle han tala om juridik, som var en nödvändig del av prästutbildningen och en karriärväg i sig. Hans ämne var naturvetenskaper i bred mening: "ämnen som Gud vill att vi ska erfara genom sinnena." Gud hade, enligt Ruiz, försett människorna med fem sinnen för att de skulle kunna ära honom och för att de ska kunna hjälpa dem som han har skapat till sin avbild: människorna. Att påstå att naturvetenskaperna var oviktiga var detsamma som att säga att Guds gåvor

---

¹¹⁸ Ruiz 1807: 1–2.

¹¹⁹ Ruiz 1807: 2–4.

saknade värde. I de synliga skapade tingen var det möjligt att se tecken på den osynlige Guden. Ruiz hävdade att astronomer knappast kunde vara ateister, eftersom världsrymdens ordning var ett så tydligt tecken på den gudomliga skaparens visdom. Han framhöll också att astronomer genom sin kamp mot den vidskepliga astrologin har ärat Gud och sanningen.¹²⁰

Att utforska stjärnor, naturlagar, anatomi, djur, vindar, medicinalväxter och människors tankar leder till förundran inför skapelseverket och skaparen, menade Ruiz. Det var naturvetenskapliga kunskaper, i form av navigationskonsten, som gjorde att Columbus kunnat segla till Amerika och att evangeliet därigenom nått kontinenten. Naturvetenskaperna stod inte i ett motsatsförhållande till den uppenbarade teologin; de stödde den. Ruiz menade istället att vetenskapsmän, genom studier av fossiler, till exempel kunde visa på att berättelsen om syndafloden var sann.¹²¹

Han hävdade också att fysiken hade allierat sig med teologin för att tillbakavisa falska mirakler, som fördunklade sanningen om Gud. Också i den klassiska litteraturen och filosofin fanns spår av den sanna gudskunskapen, bland annat i Livius, Ciceros, Virgilius och Horatius skrifter. Att kunskap om naturvetenskap måste leda till gudsförnekelse, som i fallet Voltaire, var helt osant. Den sanna vetenskapen ledde istället till att mänskligheten alltmer upptäckte tecken på den uppenbarade teologins sanning.¹²²

Sann vetenskap och sann religion var alltså intimt sammankopplade. Ruiz hävdade att helvetet aldrig någonsin hade varit närmare att uppsluka himlen än när en romersk kejsare beslutade att kristna inte skulle få studera filosofi, retorik eller poetik. Genom att inte få tillgång till utbildning kunde de kristna inte skaffa sig de verktyg som behövdes för att tillbakavisa hedendomen med dess egna vapen. Kyrkofäder hade använt

---

¹²⁰ Ruiz 1807: 5–8.

¹²¹ Ruiz 1807: 8–15.

¹²² Ruiz 1807: 8–15.

sina kunskaper i retorik och filosofi för att undervisa om den kristna sanningen. De var föredömen att följa. Ruiz menade att okunnighet ovillkorligen leder till fosterlandets undergång och att en stor grupp "visa män" var ett tecken på att ett samhälle var sunt. Dessa visa män försvarade kyrkans tro och kunde upptäcka dem, som genom okunskap eller ondska, försökte förmörka sanningen. Genom dessa mäns dygder kunde hela samhället bli lyckligare, och religionens sanningar blev inpräntade i fler människors hjärtan.¹²³

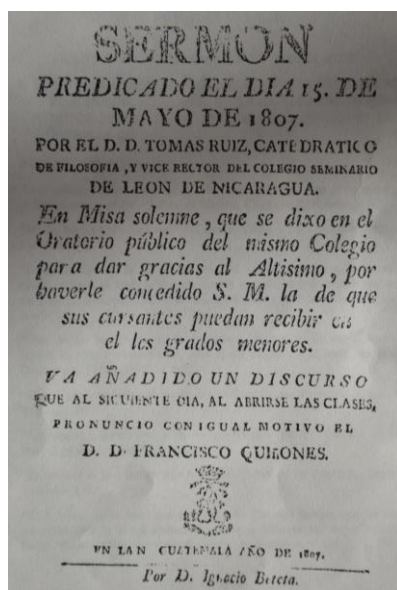

Fig. 11. Tomás Ruiz predikan vid tacksägelsegudstjänsten 1807.

Mot slutet av sin predikan ställde Ruiz en retorisk fråga till de församlade familjefäderna: om de ville ha söner som växte i vishet och hängivet tjänade stat och kyrka skulle de stödja seminariet och sända sina söner dit. Då skulle det vara möjligt att utbilda goda präster, filosofer, advokater och domare som verkade för religion, lag och rättvisa. Avslutningsvis

¹²³ Ruiz 1807: 15–20.

välsignade han de församlade studenterna och kollegorna: ”Upplyft dessa ungdomars hjärtan, [och] låt din nåd och ditt ljus falla på denna lärarkår, så att de genom att verka för din ära på jorden kan förtjäna att bli belönade i evigheten.”¹²⁴ Budskapet Ruiz förde fram var helt klart utvecklingspositivt. Den nya tidens vetenskap skulle leda till mänskliga framsteg, som samtidigt stärkte det teologiska fundamentet.

Fig. 12. Utsikt över katedralen och seminariet i León, Nicaragua

Präst

Under hela kolonialtiden framhöll de nicaraguanska biskoparna att antalet präster i stiftet var otillräckligt. Fram till 1850 omfattade biskopsdömet såväl Nicaragua som Costa Rica och framförallt den costaricanska delen hade stor prästbrist, men det gällde också Nicaragua. 1752, då biskop Morel de Santa Cruz gjorde sin omfattande visitationsresa, fanns det 28

---

¹²⁴ Ruiz 1807: 20–21: ”Rectifica los corazones de esta juventud, caigan sobre este plantel tus gracias y luces soberanas, para que promoviendo tu gloria acá en la tierra, merescan ser premiados en la eternidad.”

församlingar (*curatos*) i nicaraguadelen av stiftet. De administrerades av sammanlagt 46 präster. Vid denna tid hade de flesta församlingar redan sekulariserats, vilket i detta sammanhang betyder att de hade tagits över av stiftspräster. Endast fyra församlingar administrerades av franciskaner, däribland Tomás Ruiz hemort, Chinandega. Även enstaka mercedarier var som hjälppräster involverade i församlingsarbete. Den stora majoriteten av prästerna, åtminstone 75 %, var kreoler; övriga var födda i Spanien.¹²⁵

Sammantaget innebar detta att det vid mitten av 1700-talet gick fler än 2 000 invånare per präst i församlingstjänst. De flesta församlingar omfattade dessutom många byar spridda över ett stort område. Situationen var snarlik 70 år senare. Det finns en bevarad förteckning över alla stiftets präster från 1815. I nicaraguadelen av stiftet fanns då 34 församlingar som administrerades av 67 stiftspräster, men i och med den snabba folkökningen gick det fortfarande minst 2 000 invånare på varje församlingspräst. Inga församlingar administrerade längre av ordenspräster, men i den östligaste delen av det spanska territoriet fanns en grupp franciskaner som ansvarade för ett par missionsstationer.¹²⁶

Vid slutet av 1700-talet var andelen stiftspräster med högre akademiska examina mycket begränsat. Knappt en tiondel av de 75 stiftspräster som nämndes i en rapport från 1787 hade högre examina än en filosofie kandidat, men märkligt nog bodde de, på ett undantag när, inte i stiftscentret León utan hade församlingstjänst eller levde i Granada utan fast prästtjänst.¹²⁷ Även om andelen hade öka något vid början av 1800-

---

¹²⁵ Morel de Santa Cruz [1751–1752] 1967. Om prästernas geografiska fördelning, se också Balaubre 2012: 90–99. Om sekulariseringen från mitten av 1700-talet och framåt samt franciskanernas och mercedariernas tillbakagång, se Balaubre 2012: 193–214.

¹²⁶ AGI, Guatemala, leg. 933. Dokumentet är transkriberat på <http://afehc-historia-centroamericana.org/> För en jämförande perspektiv med Guatemala, se Van Oss 1986.

¹²⁷ AGI, Guatemala 914: Rapport från provinsintendenten Juan de Ayssa, 17 oktober 1787.

talet var Ruiz som prästvigd doktor mycket ovanlig i stiftet Nicaragua-Costa Rica.

Under tiden vid seminariet i León, alltså någon gång före 1794, tonsurerades Tomás Ruiz, och biskop Villegas ordinerade honom till de fyra lägre vigningsgraderna (portvakt, lektor, exorcist, akolyt). Därigenom inträdde han i det andligaståndet, klerus, som i förlängningen ledde vidare till vigningar som subdiakon, diakon och präst. Vid återkomsten till León vigdes Ruiz 1801 till präst av José Antonio de la Huerta y Caso, och under de kommande åren var Ruiz en del av biskopens hushåll. Kort efter ordinationen gav biskopen honom formell tillåtelse att predika och bikta vilket inte, per automatik, följde av vigningen. Han utnämnde också Ruiz till *promotor fiscal* och *defensor de matrimonios*, ämbeten inom den kyrkliga domstolen som krävde goda kunskaper i kanonisk rätt.¹²⁸ Ruiz hade ingen fast församlingstjänst, men predikade i katedralen, i seminariets kapell och även i den indianska stadsdelen Subtiavas kyrka.

I sitt rekommendationsbrev från 1807 skrev domprosten Juan Francisco Vélchez y Cabrera att Tomás Ruiz sedan återkomsten från Guatemala 1804, förutom undervisningen vid seminariet, hade ägnat mycket tid åt pastoralt arbete. Han hade predikat, hört bikt, förberett människor inför döden, och dessutom, utan särskild betalning, hållit många *pláticas morales*, kortfattade kateketiskt inriktade predikningar.¹²⁹ Även om domprosten inte nämnde det var Ruiz under en kort period, 1805,

---

¹²⁸ AGI, Guatemala, leg. 942: Intyg från domprosten Vélchez y Cabrera, 20 november 1807.

¹²⁹ AGI, Guatemala leg. 942: Intyg från Vélchez y Cabrera, 20 november 1807: "Restituido a esta ciudad [León] con estos honores [los grados académicos mayores] no ha estado en inacción, pues se ha dedicado continuamente en el confesionario y en la dirección de los enfermos moribundos, con mucha caridad y también en el púlpito, pues es excelente orador, predicando igualmente en el Sagrario de esta Catedral y los domingos algunas pláticas morales, sin llevar estipendio alguno en este último ejercicio."

också verksam som präst i El Viejo, nära Chinandega. Han fick också flera nya uppdrag på stiftsnivå. 1805 utsågs han till tillförordnad *juez de capellanías y obras pías*. Detta ämbete, som infattade kontrollen av donationer och mässtipendier krävde också goda kunskaper i kanonisk rätt. Ruiz var också vid flera tillfällen *examinador sinodal*: examinator vid tillsättningar av församlingspräster.¹³⁰ Sammantaget var detta tecken på en lysande karriärstart för en nyligen vigd präst.

Från Tomás Ruiz tid som präst i León finns en annan tryckt predikan; en likpredikan över Fr. Juan Gómez, medlem av Orden de San Juan de Dios, som han höll den 27 november 1804. I Centralamerika var det relativt ovanligt att predikningar trycktes och att en präst fick två predikningar tryckta inom med några års mellanrum än ovanligare. Det är ingen djärv slutsats att Tomás Ruiz ansågs för en framstående predikant. Liksom predikan vid tacksägelsegudstjänsten 1807 är likpredikan retoriskt skickligt upplagd och riktad till en bred åhörarskara. Språket är rakt och enkelt, långt från den blommiga stilen i många vindlande barockpredikningar. Ruiz presenterade Juan Gómez som en förebildlig präst och människa. Tonvikten i predikan låg på hans ödmjukhet och på hans förmåga att möta personer med olika samhällsställning, men också på hans samhällsnytta.¹³¹

Inledningsvis betonade Ruiz att den avlidne var en enkel ordensmedlem, som inte hade innehaft några höga ämbeten. Han tillhörde inte någon bemärkt släkt och kom inte från trakten, men hade bott i León i tjugo år, där han helhjärtat ägnat sig åt sjukvård. Han var den enda medlemmen av orden i staden och hade därför inte levt ett vanligt

---

¹³⁰ AGI, Guatemala, legajo 942: Intyg från Vélchez y Cabrera, 20 november 1807.

¹³¹ Ruiz 1805. Florencio Castillo höll ytterligare en predikan till Juan Gómez minne dagen före Ruiz, alltså den 26 november 1804. Castillos predikan trycktes i samma häfte, vilket förklarar att pagineringen i Ruiz predikan börjar med sidan 19. Se Castillo 1805. Om centralamerikanska kolonialpredikningar, se Belaubre 2016.

kommunitetsliv, utan ”i världen, men inte av den.” Det var hans dygder som gjorde att så många, fattiga som rika, kommit till kyrkan för att hedra hans minne. Han var en ”fader för de fattiga, men också vän med rika.”¹³²

Tomás Ruiz menade att Juan Gómez dygder kunde illustreras med några ord från 1 Kor 9: 22: ”Allt har jag varit inför alla, för att åtminstone rädda några.” Hans ödmjukhet och kärlek var grunden till allt han gjorde och hans ”sociala dygder” (*virtudes sociales*) gjorde att han inte uteslöt någon från sin omsorg. Ruiz hänvisade också till en passage från Ordspråksboken 18:24: ”en verklig vän är mer tillgiven än en bror” och förstod i detta sammanhang vännen som samhällsmedborgare. Juan Gómez vishet bestod bland annat i att kunde använda olika slags uttryckssätt för att rikta sig till olika samhällsgrupper och hans möten med människor präglades av mjukhet och klokskap. Ruiz pekade i detta sammanhang också på orden i Kol 4:6: ”Lägg alltid era ord väl och ge dem sälta; ni måste veta hur ni skall svara var och en.”¹³³

Juan Gómez var, enligt likpredikan, aldrig präglad av stolthetens dödssynd, utan talade med alla slags människor och de gick alla stärkta från hans samtal. Han var minst lika kärleksfull mot indianer och mulatter, som han var mot spanjorer. Han tjänade inga pengar på sina mediciner och alla insamlade medel gick direkt till de fattiga. Detta var, enligt Ruiz, ett uttryck för sann kärlek; att aldrig göra något för egen vinning utan alltid handla för andras väl och till Guds större ära.¹³⁴

---

¹³² Ruiz 1805: 19–23.

¹³³ Ruiz 1805: 24–30.

¹³⁴ Ruiz 1805: 24–36.

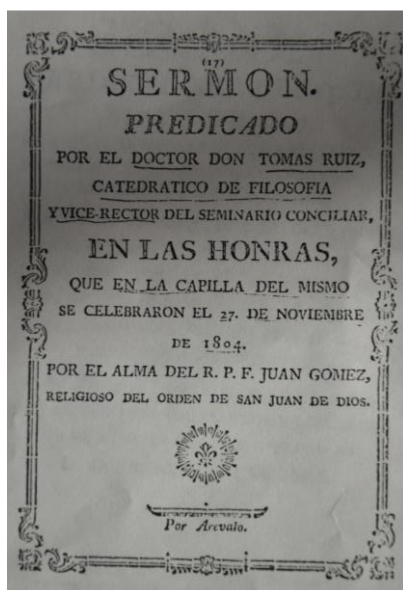

Fig. 13. Tomás Ruiz likpredikan över Juan Gómez, 1804

Ruiz betonade också Juan Gómez fridsamhet. Ingen kunde anklaga honom för att ha ställt till med konflikter. Han kunde i själva verket konsten att "glädjas med dem som glädde sig och gråta med dem som grät" (Rom 12: 15–16). Även om han alltid bad och firade mässan var hans fromhet inte av det slag som gjorde att han sökte sig bort från andra. Han besökte de fattiga i deras hyddor och valde att framförallt hjälpa dem som världen inte höll högt. Enligt Ruiz fanns det ingen fattig i staden som anklagade Juan Gómez för att ha varit orättvis. Han hade gjort mer än de rika, även dem som skänkte mycket pengar till välgörenhet, eftersom han verkade bland de fattiga. Han arbetade själv i sjukstugan och färdades till de sjukas bostäder, i brännande sol såväl som i hällregn. Mitt på natten eller i gryningen gav han sig av till dem om det skulle behövas (Luk 4: 18–19). Ruiz avslutade sin predikan med att uppmana åhörarna att inpränta de

dygder som Juan Gómez hade visat i sina hjärtan och hedra hans minne genom sina handlingar.¹³⁵

Att understryka ödmjukhet och välgörenhet som dygder i en likpredikan om en ordensman var inte ovanligt. Det tillhörde genrens standardrepertoar. Däremot är Ruiz betonande av de sociala dygderna och den praktiska nyttan av Gómez arbete ovanligt tydligt, liksom det klara understrykandet av vikten att behandla alla väl, fattiga liksom rika, och indianer och mulatter liksom spanjorer. Det är dock klart att predikan inte kan ses som på något sätt oortodox, än mindre politiskt radikal, om än, inom rådande samhällssystem, uppfordrande gentemot dem som hade makt, ära och pengar. Den hade dessutom mycket gemensamt med Florencio Castillos likpredikan över Juan Gómez, som hölls dagen före Ruiz och publicerades i samma häfte, även om Ruiz tydligare utgick från specifika bibeltexter.¹³⁶

Händelserna i El Viejo

År 1805 inträffade något som Juan Eduardo Arellano och Carlos Tünnermann Bernheim betraktar som Ruiz politiska uppvaknande. De har också beskrivit det som hände som en ”subversiv debut.” Det är från denna tid som de menar att vi kan finna de första tecknen på Ruiz engagemang mot de kolonialmyndigheternas övergrepp på den indianska befolkningen. Samtidigt är deras skildringar av händelserna mycket kortfattade.¹³⁷

I sin biografi stöder sig Arellano på några sidor i Tomás Ayóns *Historia de Nicaragua* (1887), där författaren berättade om ett lokalt uppror 1805 som riktades mot kolonialmaktens lokala representant i El Viejo, subdelgaten Calixto Robledo.¹³⁸ Ayóns verk är ett typiskt exempel

---

¹³⁵ Ruiz 1805: 24–36.

¹³⁶ Castillo 1805.

¹³⁷ Arellano 1987: 161–162.

¹³⁸ Ayón [1887] 1977: 417–420.

på den tidens nationella historieskrivning. Det är ett strikt kronologiskt upplagt verk som inkluderar mängder av långa citat från källtexter. Fokus ligger tydligt på individers roll i den historiska utvecklingen. Samtidigt är det ett stort problem att det inte finns några exakta källhänvisningar. Ayón hade också en tydlig moralisk värdering av historiska händelser. Även om han stod i ett politiskt liberalt sammanhang var han mycket kritisk mot det som skedde i El Viejo. För honom var händelserna ingen del i någon heroisk självständighetskamp utan bara tecken på kaos. Det påstående av Ayón, som gjort att senare författare sett händelserna i El Viejo som Ruiz politiska uppvaknande lyder:

I byarna Chinandega och El Viejo ökade upprorsstämningen och oron dag för dag och situationen riskerade att få allvarligare proportioner på grund av föraktet mot subdelegaten [Calixto Robledo]. De främsta anstiftarna till oredan var *doctor* Tomás Ruiz, präst av ren indiansk ras, och *Padre Fray* Antonio Moniño.¹³⁹

Tomás Ayón menade alltså att de två prästerna var huvudansvariga för ett uppror mot den lokala ämbetsmannen, som riskerade att bli våldsamt. Även om det inte framgår vad han stödde sitt påstående på, verkar anklagelsen mot de båda prästerna vara en partsinlaga från subdelegatens eller hans överordnades sida. Från samtida källor är det åtminstone klart att Ruiz för en kortare under 1805 lämnade León för El Viejo, i närheten Chinandega, för att verka som präst i församlingen, vars kyrka dessutom var ett viktigt pilgrimsmål på grund av en undergörande bild av den heliga jungfrun.¹⁴⁰

---

¹³⁹ Ayón [1887] 1977: 418: “La insubordinación y el desasosiego de los pueblos de Chinandega y El Viejo aumentaban de día a día y amenazaba con tomar más serias propociones, la causa del desprecio con que era vista la Autoridad del Subdelegato (Calixto Robledo). Principales instigadores del desorden, eran el Doctor Tomás Ruiz, sacerdote de raza pura indígena, y el Padre Fray Antonio Moñino.”

¹⁴⁰ Arellano 1979: 11–12, Arellano 1987: 161–162, jämför Müller 1977: 22.

Fig. 14. Kyrkan i El Viejo

Calixto Robledo var från och med den 3 mars 1805 subdelegat med säte i El Viejo. Väl på plats hade han, enligt sin överordnade, provinsintendenten José Salvador, genast börjat undersöka och motarbeta den lokala smugglingsverksamheten och effektiviserat skatteindrivningen. Detta hade gjort många invånare fientligt inställda. Senare under året blossade ett folkligt uppror upp i El Viejo. Den direkt utlösande faktorn tycks ha varit att Robledo hade anhållit en indiankvinna mot det indianska byrådets vilja, och hade försökt få henne förd till León för vidare undersökning. Anledningen var att hon tillverkade och sålde sockerrörssprit utan tillstånd. Efter oroligheterna i El Viejo beslutade provinsintendenten att anhållandet trots allt inte skulle verkställas. Det var naturligtvis en seger för dem som hade motsatt sig Robledo.¹⁴¹

Benavides Barquero påtalar att Arellano inte hänvisar till originaldokument som stöder historien utan endast förlitar sig på Ayóns berättelse, som saknar källhänvisningar. Att Ruiz på ett direkt sätt skulle ha gått emot kolonialrepresentanterna gick, enligt honom, emot karriärlogiken och om han verkligen var upprorsman skulle detta ha omöjliggjort hans

---

¹⁴¹ Ayón [1887] 1977: 419–420.

avancemang till ordinarie professor i filosofi, menar Benavides Barquero. Han påstår dessutom att Ruiz vid denna tid inte ens befann sig i El Viejo, utan i León.¹⁴²

Detta är ett exempel på att Benavides Barquero inte har kunskap om hela forskningsläget. I inledningen till sin studie av Tomás Ruiz tid i Honduras hänvisar Gene A. Müller Ruiz till samtida källmaterial, som ger viktiga indikationer om Ruiz engagemang i konflikten med Robledo. Av dessa dokument framgår att en del i den folkliga upprördheten låg i Calixto Robledos försök att driva in alltför hög tribut från den indianska befolkningen i området och att han dessutom krävde dem på kyrkligt tionde, trots att de enligt lag var befriade från denna påлага. Tomás Ruiz skrev om tiondefrågan i en anmälan till generalkaptenen Antonio González Moliendo y Saravia i Guatemala och fick stöd från honom.¹⁴³

Det som Ruiz, enligt primärkällorna, gjorde var i själva verket ett normalt sätt att agera inom kolonialsystemets ramar, vilket också Müller understryker i sin artikel. Lagstiftningen om indianers befrielse från tionde var helt tydlig, även om den hade varit omdiskuterad sedan 1500-talets mitt.¹⁴⁴ Att Tomás Ruiz genom detta engagemang skulle ha fått problem med domkapitlet finns det inget som tyder på, trots att de skulle ha tjänat på högre tiondeinkomster, eftersom det till stor del allokerades till biskop och domkapitel. Att händelserna i El Viejo skulle vara något slags tydligt politiskt uppvaknande för Ruiz, vad det nu betyder, finns det heller inget som tyder på, även om det utgör tecken på ett socialt och rättsligt engagemang. Snarare handlade det om en reaktion mot en viss kolonial

---

¹⁴² Benavides Barquero 2010: 134–136. Det finns dock originalkällor som bekräftar att Ruiz befann sig i El Viejo 1805, se t.ex. AGCA, A 1.11.1, leg. 49, exp. 481.

¹⁴³ Müller 1977: 22, 31. Författaren hänvisar till ett brev från Ruiz i AGCA, A1 11.1, leg. 1758, exp. 28238, fol. 12r-15v samt till AGCA A1 11.1, leg. 481, fol. 61v-65r.

¹⁴⁴ För en studie av tidiga argument för och emot indianskt tionde, se Lundberg 2002: 149–172.

företrädare, som betraktades som korrupt, och inte agerade i enlighet med lagen. Många andra präster agerade på detta sätt både före och efter Ruiz och redan under 1700-talet hade präster just i El Viejo reagerat mot oskäligen skatter.

Att ge händelserna i El Viejo en sådan tyngd som Arellano och att betrakta dem som del av en större framväxande självständighetsrörelse är att läsa historien baklänges. Det utgör ett felslut av typen *post hoc ergo propter hoc*, det vill säga att bara för att något sker efter något annat behöver det inte orsakas av det. Det är också svårt att, som Arellano och Tünnermann Bernheim, påstå att händelserna kan förklara Ruiz agerande under de kommande åren, en period som präglades av karriärmässiga motgångar, även om, som vi ska se, den korta tiden i El Viejo dyker upp i rättsprocesserna, men på ett helt annat sätt.

Åren 1807 och 1808

Från ett biografiskt perspektiv åren 1807 och 1808 en komplicerad period. Det skedde stora förändringar i Ruiz liv, men den exakta kronologin och händelseutvecklingen är svår att fastställa i detalj, även om det finns åtskilliga indicier. Den 15 maj 1807 predikade Tomás Ruíz, i egenskap av vicerector och professor i filosofi, vid tacksägelsegudstjänsten när seminariet i León fick sina efterlängtnade examensrättigheter. I december samma år undervisade han emellertid inte längre i filosofi utan var lärare i civilrätt och kanonisk rätt.¹⁴⁵ Vid samma tid ledigförklarades också en *canonjía*, en plats i domkapitlet i León, och i samband med detta skrev domprosten Juan Francisco Vélchez ett intyg, där han sammanfattade och värderade Ruiz insatser som lärare och präst.

Han har förestått sin lärostol i filosofi på ett omsorgsfullt och noggrant sätt, vilket visats av att hans studenter många gånger har godkänts vid publika

---

¹⁴⁵ AGI, Guatemala, leg. 942: Tomás Ruiz till kungen, 23 december 1807.

examinationer. Förutom dessa arbetsuppgifter har han under ett års tid meddelat undervisning i retorik, utan annan vinning än ungdomarnas förkovran i vetenskapen. --- Sedan han återvände från Guatemala 1804 har han bott på seminariet, underställd rektor, och han är inte involverad i någon kanonisk process, och är heller inte suspenderad, exkommunicerad eller satt under interdikt. Därför menar vi att han har tillräckliga kvalifikationer för att få en plats i domkapitlet i någon av katedralerna i *Las Indias* [det spanska Amerika.]¹⁴⁶

Domprosten presenterade alltså fram Ruiz som en skicklig och engagerad lärare, som hade undervisat i såväl filosofi som retorik, och med stöd i det som han tagit upp i brevet som helhet, rekommenderade han honom för en domkapitelstjänst. Det bör dock understrykas att Vélchez inte nämnde domkapitlet i León explicit, vilket Benavides Barquero ser som ett tecken på att han vid tiden inte ville att Ruiz skulle få en plats där.¹⁴⁷ Förklaringen till detta allmänna uttryckssätt är emellertid enkel. Intygen skulle kunna användas vid flera ansökningar.

Vélchez framhöll Ruiz som professor i filosofi, men vid 1807 års utgång var han inte det längre. Ruiz skrev själv i ett brev daterat den 23 december 1807 att han undervisade i civilrätt och kanonisk rätt. Det går dock inte att, som Benavides Barquero ser detta som ett tecken på att Ruiz hade suspenderats från professuren. Juridik var ju trots allt hans egen

---

¹⁴⁶ AGI, Guatemala, leg. 942: Intyg från Juan Francisco Vélchez y Cabrera, 20 november 1807: “desempeñando su cátedra de Filosofía con esmero y exactitud como lo han acreditado los discípulos que repitidas veces ha[n] presentado a exámenes públicos, y no obstante esta ocupación enseñó por un año Retórica sin más interés que el de que la juventud progresase en las letras. - - - Últimamente, desde el año de ochocientos quatro que regresó de Guatemala, ha vivido en este Seminario bajo las órdenes de padre Rector y no se halla procesado, suspenso, irregular, excomulgado, ni en entredicho, por lo que le contemplamos habil para obtener un canonicato en las iglesias catedrales de estas Indias.”

¹⁴⁷ Benavides Barquero 2010: 138.

specialitet som doktor i kanonisk rätt.¹⁴⁸ Den costaricanske prästen Florencio Castillo tog 1808 över lärostolen i filosofi i León, där han en gång hade studerat själv och där han också varit tillförordnad professor när Ruiz befann sig i Guatemala. Castillo kom några år senare ha en roll i utarbetandet av en ny spansk konstitution.¹⁴⁹

Däremot är det tydligt att något hände under perioden 1807–1808, som gav upphov till en djup konflikt mellan domprosten Vílchez och Tomás Ruiz. Dessa år var början på en ny period i Ruiz liv, som kantades av mycket långdragna juridiska processer. Under dessa rättstvister kom också domprosten Vílchez att ge en helt annan bild av Ruiz än i intyget från november 1807.¹⁵⁰ Att det hade uppstått en allvarlig schism är alltså tydligt, men vad konflikten i grunden berodde på finns det diametralt olika åsikter om bland dem som skrivit om Tomás Ruiz. Detta är temat för nästa kapitel.

---

¹⁴⁸ Benavides Barquero 2010: 136–137.

¹⁴⁹ Hernández Viale 2013: 172.

¹⁵⁰ AGCA, A 1.11.1, leg. 49, exp. 481, fol. 27r–28r.

3. León–Comayagua–Guatemala

Vägen till kyrkliga ämbeten i det spanska Amerika, till exempel en plats i domkapitlet, gick genom en process som kallades *oposición*. Det var ett förfarande där de sökande presenterade sina meriter och undersöktes av en panel, som bestod i att biskop, domkapitelsmedlemmar och möjligen andra kyrkomän. Kandidaterna jämfördes och rankningen sändes till kolonialrådet, Consejo de Indias, för beslut, då den spanske kungen genom patronatet hade utnämningssrätt för högre kyrkliga ämbeten i Amerika. Oftast valde kungen den kandidat som stiftet rankat högst, men det var inte nödvändigtvis så.

De enskilda ansökningshandlingarna inkluderade en så kallad *relación de méritos y servicios*. Det var ett berättande curriculum vitae, med uppgifter om akademiska examina och kyrkliga tjänster, men innehöll också intyg om blodsrenhet, familjebakgrund och förfäders insatser för kronan. Påståendena understöddes ofta med avskrifter av intyg samt vittnesmål, hållna inför en notarie. Även om vittnena naturligtvis var omsorgsfullt utvalda av kandidaten och frågorna synnerligen detaljerade kunde han inte överdriva sina meriter hur mycket som helst. Bland annat därför är *relaciones de méritos y servicios* viktiga och användbara källor för historiker.¹⁵¹

Det var inte ovanligt att rankningen eller kungens beslut ifrågasattes eller överklagades av någon av de andra sökande och det är med denna allmänna bakgrund som vi kan studera Tomás Ruiz ansökningar om att bli

---

¹⁵¹ För en studie av genren, se Lundberg 2011: 215–223. Om patronatssystemet i Centralamerika, se Belaubre 2012: 184–192.

medlem av domkapitlet i León respektive Comayagua och de mycket långdragna rättsprocesser det senare fallet gav upphov till. Arellano menar att motståndet mot Ruiz kandidatur framförallt berodde på att han var indian och en stridbar person och att upplevelserna av den orättvisa behandling förde med sig ett tilltagande avståndstagande från den koloniala administrationen som i sin tur ledde till ett personligt och radikalt engagemang för centralamerikansk självständighetskamp. Manuel Benavides Barquero menar å sin sida att det i första hand var ett alkoholmissbruk som gjorde Ruiz omöjlig för högre tjänster, även om han inte utesluter att fördomar mot indianer och nepotism också spelade in.¹⁵²

Inget av dessa sätt att närma sig frågan är tillräckligt. Det rörde sig om komplicerade och utdragna konflikter, där många parter var inblandade och många synpunkter och anklagelser möttes. Det är helt enkelt frågan om mycket tendentiösa källor. Som så ofta skapar konflikter mycket källmaterial, vilket gör att det är möjligt att få reda på mycket om Ruiz liv under perioden 1807–1813. En detaljerad studie av det stora källmaterial som de plågsamt utdragna rättstvisterna gav upphov till är nödvändig för att förstå argumentationen i parternas inlagor och kolonialadministrationens behandling av anklagelserna. Dessa uppgifter återfinns framförallt i några omfattande dossierer i Archivo General de Centroamérica, men också i Archivo General de Indias.

En analys av rättsfallen ger också en allmän illustration till det mycket komplicerade rättskipningssystemet i de spanska kolonierna. Det fanns många olika jurisdiktioner och instanser, som tillsammans med avståndet till Spanien, som var överklagandeinstans, ledde till att tvister ofta blev mångåriga. Ofta tillämpades heller inte besluten i praktiken. En känd praktik sammanfattades genom formeln *obedezco pero no cumplo*, ("jag lyder men jag uppfyller inte"), vilket innebar att den överordnades, till exempel kungens, beslut inte ifrågasattes, men att ny information sändes in och att processen därmed stannades upp.

---

¹⁵² Arellano 1987: 168–169 och Benavides Barquero 2010: 136–140.

Domkapitlet i León

Det första fallet som ledde till en konflikt gällde tillsättandet av en plats som kanik i domkapitlet i hemstaden León. Storleken på domkapitlen i det spanska Amerika skiftade mycket stiftet emellan. I de koloniala metropolerna som Mexiko kunde de bestå av över tjugo medlemmar av olika rang. Domkapitlet i León var i jämförelse litet. Det hade i början av 1800-talet i praktiken sju medlemmar: domprosten (*deán*), ärkediakonen (*arcediano*), kantorn (*chantre*), skolmästaren (*maestrescuela*) och skattmästaren (*tesorero*) samt två kaniker (*canongios*). Samtidigt var vakanser vanliga och utdragna. Domkapitlet hade liturgiska funktioner i katedralen, men domprosten, eller ärkediakonen i hans frånvaro, var ledare för stiftet (*gobernador*) under de frekventa biskopsvakanserna. Enskilda familjer kunde under lång tid ha inflytande i domkapitlet. Domprosten Juan Francisco Vélchez farbror hade också varit domprost i León och hans farfars bror likaså. Den senare, Juan Carlos Vélchez, hade också varit stiftets biskop. De tre släktingarna innehade tillsammans de högsta positionerna i domkapitlet i nästan 90 år.¹⁵³

En av platserna som kanik i domkapitlet i León blev vakant 1807. När detta kungjordes anmälde Tomás Ruiz sitt intresse. Som doktor i kanonisk rätt och professor menade han sig ha en given chans att åtminstone finnas med bland huvudkandidaterna, men bland de fem förslag som domprosten sände till kungen fanns hans namn inte med.¹⁵⁴ När Ruiz fick veta det skrev han den 23 december 1807 ett brev till kungen, där han framhöll att han hade blivit orättvist behandlad. Det är ingen tvekan om vilken kandidat som menade borde få tjänsten.

---

¹⁵³ Velázquez Bonilla 2008. Om Juan Francisco Vélchez och hans familj, se Balaubre 2004b.

¹⁵⁴ Müller 1977: 22–23.

Sedan unga år har han [Ruiz själv] ägnat sig åt vetenskapliga studier och åt altartjänst. Han har trots hans ansträngningar med tiden skulle komma att ge en rättmätig utdelning, speciellt eftersom dessa rikens [det spanska imperiets] lagar genomsyras av välvilja gentemot indianerna. - - - Det tycks som om ingen [av de sökande] är så förtjänt av nåden att få en *canonjía* som undertecknad. Utifrån den dysterhet som indianerna här lever i, har han lyckats bygga sin lycka. På så sätt har han kunnat motbevisa det vanliga påståendet att indianerna är oförmögna till såväl vetenskap som dygder.¹⁵⁵

Ruiz menade alltså att hans stora ansträngningar, och hans förmåga som hade överbevisat fördomarna gentemot indianer, skulle ge utdelning. Han pekade också på lagstiftningen om att indianerna skulle ges särskilda privilegier. Även om det på domprostens lista fanns kandidater som, åtminstone på pappret, hade betydligt svagare meriter än Ruiz innehöll den också mycket välmeriterade personer som rektorn för seminariet Rafael Agustín Ayesta och José Rafael de la Rosa, kyrkoherde i Cartago, Costa Ricas främsta församling som båda hade långt fler tjänsteår och dessutom goda akademiska meriter.¹⁵⁶ I mitten av år 1808 meddelade kung Karl IV att han utsåg Miguel Gerónimo Guerrero de los Arcos, kyrkoherde i Chinandega, till kanik i León.¹⁵⁷ Detta var i själva verket i linje med en lång tradition i stiftet, där lång pastoral erfarenhet och familjetillhörighet vägde tyngre än akademiska meriter.

---

¹⁵⁵ AGI, Guatemala, leg. 942: "Desde sus tiernos años [Ruiz] se dedicó al estudio de las ciencias y a los servicios del altar, creído que a su tiempo se le fraquearan los honestos premios de su carrera con tanta más confianza quando inspiran todas las leyes de estos Reinos a favor de sus naturales. - - - Ninguno es tan acreedor a la merced de la Canonjía como el exponente, que desde el abatimiento en que hacen subsistir aquí a los indios, ha sabido erigir su fortuna desmitiendo la preocupación general de que los naturales son incapaces para las ciencias y las virtudes."

¹⁵⁶ Benavides Barquero 2010: 137–138.

¹⁵⁷ Müller 1977: 23.

Detta var en i jämförelse med många andra liknande fall exceptionellt snabb process, men den bidrog till att det utvecklades en schism mellan Ruiz och domprosten Vélchez. I den version som presenteras av Arellano blev Ruiz från denna tid utsatt för ett kompakt motstånd och förföljelse av etniska skäl och att en mindre meriterad, men ”vit”, präst fick platsen.¹⁵⁸ Fallet med tjänsten i León gav alltså inte upphov till någon rättprocess, men det gjorde onekligen nästa tillsättningsärende som Ruiz var inblandad i. I det fallet tog det över ett decennium innan alla byråkratiska och juridiska turer hade avslutats.

Domkapitlet i Comayagua

I oktober 1808 rekommenderade en av medlemmarna i domkapitlet i León, honduranen Juan José Zelaya, Ruiz att söka en vakant tjänst, en *canonjía doctrinal*, i domkapitlet i Comayagua, provinsen Honduras huvudstad, som låg ungefär 40 mil norrut. Även om Tomás Ruiz ansökan var daterad den 20 oktober 1808 anlände den inte till Comayagua förrän den 30 november, fem dagar efter ansökningstidens utgång.¹⁵⁹ Biskopen av Comayagua, dominikanen Vicente de Navas Sampay y González (1741–1809) försökte genom ett hemligt brev få generalkaptenen i Guatemala att ge dispens, då ansökan var avsänd i så god tid, men hade försenats på vägen. Företaget lyckades och biskopen räknade Ruiz för en synnerligen välmeriterad kandidat. Men det fanns en komplicerande faktor. Navas hade sedan flera år en mycket konfliktfylld relation med sitt domkapitel och han rådgjorde därför inte med dem i ärendet.¹⁶⁰

När Navas anlände till Comayagua 1802 hade stiftet varit utan biskop i ett decennium. Till stor del var det hans eget fel. Efter

---

¹⁵⁸ Benavides Barquero 2010: 136–138.

¹⁵⁹ AGCA, A 1.11.1, leg. 49, exp. 488, fol. 100r; AGCA, A 1.11.1, leg. 49, exp. 481, fol. 4r; jämför Oviedo Estrada & Mesa de Castillo 1977: 55.

¹⁶⁰ AGCA, A 1.11.1, leg. 49, exp. 481, fol. 5v.

utnämningen hade han dröjt hela åtta år med att inställa sig. Väl på plats genomförde han en visitation och anklagade i samband med den domprosten för att ha förskingrat en stor summa ur kyrkans kassa. Det stulna beloppet uppgick till ungefär ett halvt års tiondeinkomster för hela stiftet. Navas hade tidigare verkat som missionär i Guatemala under 25 år och han verkar också ha varit influerad av de upplysningstidsidéer som spreds via San Carlosuniversitetet. Något av det första han gjorde vid ankomsten till Comayagua var att aktivt verka för att förbättra jordbruksmetoderna i provinsen, för att produktionen av vete, kaffe och kakao skulle öka. Det skedde genom att han sände information till församlingsprästerna, som i sin tur skulle undervisa byborna om nya metoder. Han administrerade också en storskalig vaccinationskampanj inför en hotande smittkoppepidemi.¹⁶¹

Redan 1805 lämnade Navas emellertid Comayagua. Han menade att domkapitlets aktiva motstånd hade fått karaktären av förföljelse och att den hade gjort honom svårt sjuk. Han vistades därför i Guatemala till och med slutet av 1807, då den tomma platsen i domkapitlet skulle fyllas. För att minska risken att någon av de sittande domkapitelsledamöternas förtrogna eller släktingar fick tjänsten hade han sänt utlysningen till flera stift i närområdet.¹⁶² Biskop Navas hade hört att Ruiz betraktades som en god lärare och han ville gärna se honom som medlem i domkapitlet, för arbeta med en reform av utbildningen vid prästseminariet och hela den honduranska kyrkan. Stiftet var på grund av sitt klimat, läge och relativa fattigdom ingen populär destination och det var svårt att locka sökande utifrån och få dem att stanna. Prästbristen var betydligt värre än i Nicaragua och det gick fler än 5000 personer per präst i församlings-tjänst.¹⁶³

---

¹⁶¹ Müller 1981: 101–116. Om Navas, se också Belaubre 2004a. Om kyrkorna i Comayagus, se också Palacios & Aguilar 1995.

¹⁶² Müller 1981: 101–116.

¹⁶³ Müller 1981.

Två personer sökte tjänsten som kanik 1807, men den andre sökanden, Carlos Castaña, blev istället utsedd till tillförordnad provinsintendent i Comayagua. Biskopen trodde att utnämningen av Ruiz var oomtvistlig och inbjöd därför honom till sitt hem i väntan på det formella godkännandet. Under tiden skulle Ruiz undervisa vid prästseminariet och han anlände därför till Comayagua i februari 1809.¹⁶⁴

Fig. 15. Katedralen i Comayagua, Honduras

Det visade sig snart att det inte alls skulle bli en enkel process. När det blev känt att Tomás Ruiz hade accepterats som sökande möttes det av starkt motstånd från domkapitlet med ärkediakonen José María San Martín i spetsen. De menade att beslutet skulle ogiltigförklaras och bad att få se biskopens brev till generalkaptenen, som låg till grund för det.¹⁶⁵ I sitt svar till ärkediakonen avvisade generalkaptenen Antonio González dessa krav i

---

¹⁶⁴ AGCA, A 1.11.1, leg. 49, exp. 481, fol. 19r. Se också AGCA, A 1.11.1, leg. 49, exp. 488, fol. 122v; jämför Müller 1981: 112.

¹⁶⁵ AGCA, A 1.11.1, leg. 49, exp. 481, fol. 19v–20v.

kraftfulla ordalag. De hade ingen rätt att ta del av brevet och beslutet att inkludera Ruiz stod kvar. Men läget i Comayagua förändrades snart på ett dramatiskt sätt. Biskopen drabbade av en allvarlig sjukdom, och han dog den 9 maj 1809. Enligt Ruiz var han den enda som var närvarande vid Navas dödsbädd, eftersom hela domkapitlet hatade biskopen.¹⁶⁶

Tomás Ruiz hade sedan ankomsten till Comayagua varit verksam vid prästseminariet, Seminario Tridentino de San Agustín. Biskopen utsåg honom till vicerector och han undervisade bland annat i latin, vilket framgår av dokument som Manuel Benavides Barquero påträffat i det honduranska nationalarkivet.¹⁶⁷ Men biskopens död förändrade onekligen styrkeförhållandena och domkapitlet kunde fortsätta och stärka sin argumentation mot Ruiz kandidatur.

I en skrivelse till generalkaptenen, daterad den 16 maj 1809, hävdade de att det framkommit mycket komprometterande information om Tomás Ruiz. Bland annat kunde de vidarebefordra ett brev från domprosten i León, Juan Francisco Vélchez y Cabrera, som ju så sent som i november 1807, hade rekommenderat Ruiz till domkapitelsposter. Vélchez värdering i brevet från den 22 april 1809 var mycket annorlunda. Han anklagade Ruiz för att vara en drinkare, som drack sig medvetlös och hade gett upphov till många skandaler. Han hävdade också att Ruiz hade haft en ”skandalös relation” med en kvinna i El Viejo, när han tjänstgjorde som präst där 1805.¹⁶⁸

Ärkediakonen José María San Martín hävdade att Ruiz också uppfört sig illa under den korta tid han hade vistats i Comayagua och att han var ”beroende av sprit” (*adicto al aguardiente*). Han menade dessutom att Ruiz orsakat många problem vid seminariet och att han var ”en ungdomens förförare” (*corruptor de la juventud*). Exakt vad han avsåg med

---

¹⁶⁶ AGCA, A 1.11.1, leg. 49, exp. 481, fol. 50r-v.

¹⁶⁷ Benavides Barquero 2010: 140 med hänvisning till Archivo Nacional de Honduras, caja 103, no. 3329, fol. 82v.

¹⁶⁸ AGCA, A 1.11.1, leg. 49, exp. 481, fol. 27r-28r.

detta framgår inte.¹⁶⁹ Ärkediakonen, som också var *provisor*, stiftets högsta domare, beslutade att sätta Ruiz i husarrest inom seminariets väggar, men någon gång i juli 1809, innan beslutet verkställdes, begav sig Tomás Ruiz till Guatemala.¹⁷⁰

Detta borde vara centrala dokument för dem som ser Ruiz som hjälte, som Arellano, och dem som menar att det motstånd han mötte berodde på ett allvarligt alkoholmissbruk, som Benavides Barquero. Den senare betraktar anklagelserna om alkoholism som sannolika, medan Arellano snabbt avfärdar dem som förtal. Men naturligtvis är dokumenten tydliga partsinlagor som inte utan problem kan accepteras. Det stora problemet är dock att Benavides Barquero endast följer fallet utifrån dokument i Archivo General de Indias och inte verkar ha konsulterat de omfattande dossiererna som finns i Archivo General de Centroamérica.¹⁷¹ Därigenom blir hans skildring av händelseförloppet otillräcklig. Inte heller Arellano ger en ingående skildring av processen. Den utan tvekan viktigaste studien är istället Gene A. Müllers artikel från 1977.

Rättsprocesser i Guatemala

Tomás Ruiz lämnade alltså Comayagua inför hotet att sättas i arrest och begav sig till Ciudad de Guatemala. Han menade att han blivit utsatt för en komplott och att hans rykte hade solkats av det honduranska domkapitlet, men också av domprosten i León. I Guatemala började Ruiz omgående förbereda en anmälan mot domkapitlet i Comayagua. Till sin hjälp tog han två av generalkaptenskapets främsta jurister, Alejandro Díaz Cabeza de Vaca, som verkade i Honduras, och Francisco Albert i Guate-

---

¹⁶⁹ AGCA, A 1.11.1, leg. 49, exp. 481, fol. 32r.

¹⁷⁰ AGCA, A 1.11.1, leg. 49, exp. 488, fol. 122v. Se också Benavides Barquero 2010: 140 med hänvisning till AGI, Guatemala, leg.901.

¹⁷¹ Benavides Barquero 2010: 138–141.

mala.¹⁷² I sin anmälan underströk Ruiz att det var den spanska kronans uppgift att särskilt skydda indianer; det var ju dessutom det han hade vittnat om då han höll sin doktorsföreläsning i Guatemala fem år tidigare. Genom att presentera vittnesmål, såväl från Nicaragua som Honduras, ville han återupprätta sin heder och tillbakavisa sina belackare.¹⁷³

I vittnesmålen fick Tomás Ruiz stöd av flera ledande personer i Comayagua, såväl provinsintendenten, som andra kungliga tjänstemän och medlemmar av *cabildo municipal*. De bedyrade att anklagelserna som ärkediakonen kommit med var lögnaktiga.¹⁷⁴ I ett brev framhöll medlemmarna i *concejo de ayuntamiento* Ruiz goda insatser som lärare under den korta tid han hade vistats i Comayagua, då han hade infört nya pedagogiska metoder och ett förnyat studiematerial. Han hade också arbetat för att förbättra seminaristernas mat, fått bättre ordning i klasserna och introducerat nya lekar på rasterna. Även barn från fattiga indianska familjer hade inbjudits till seminariet och Ruiz hade försökt ge dem en grundläggande utbildning. När Ruiz avsattes från sin tjänst hade många stadsbor i protest tagit sina barn ur skolan. De hävdade också att Ruiz inte drack mycket.¹⁷⁵

Tomás Ruiz gav också själv en skildring av förhållandena vid seminariet i Comayagua när han anlände dit. Ärkediakonen San Martín var rektor och Ruiz menade att de främsta familjerna inte sände sina söner till kollegiet, eftersom det var så dåligt styrt och så kaosartat. Utbildningen var obefintlig, liksom ordningen och barnen var såväl smutiga som hungriga och att deras religionsutövning var mycket bristfällig. Det var, enligt Ruiz, som om de levde "utan vare sig lag eller kung."¹⁷⁶

---

¹⁷² AGCA, A 1.11.1, leg. 49, exp. 481, fol. 35v-36v.

¹⁷³ AGCA, A 1.11.1, leg. 49, exp. 488, fol. 122v; jämför Müller 1977: 24.

¹⁷⁴ AGCA, A 1.11.1, leg. 49, exp. 481, fol. 40r-44r.

¹⁷⁵ AGCA, A 1.11.1, leg. 49, exp. 481, fol. 79r-82r.

¹⁷⁶ AGCA, A1.1, leg. 43, exp. 488: "Es tan notorio el abandono en que tenía este infeliz colegio, que los más distinguidos padres de familia no habían querido poner

Det andra påståendet som Ruiz och hans juridiska ombud ville motbevisa var att han hade haft ett sexuellt förhållande med en kvinna i El Viejo. De använde bland annat ett vittnesmål från franciskanen Juan Antonio Moniño, som varit i byn under samma tid som Ruiz, och som också utpekades som en av de drivande i revolten 1805. Moniño hävdade att anklagelsen att Ruiz skulle ha haft ett förhållande med en mulattkvinna vid namn Ana Baltazara Chavarría helt saknade grund och gav dessutom en förklaring till hur ryktet uppstått. Ruiz hade bott i hennes hus under vistelsen i El Viejo. Hennes dotter Josefa hade blivit anklagad för att vara prostituerad och enligt Moniño hade hon då anklagat Ruiz för att ha haft en sexuell relation med henne, vilket han såg som fullständigt grundlöst. Han undrade dessutom varför domprosten hade väntat så lång tid innan han anklagade Ruiz på detta sätt och inte undersökt saken redan 1805.¹⁷⁷

Den kanske mest intressanta delen av anmälan är dock Ruiz eget försvar, där uppgivenhet och ilska kommer fram, men också hans skickliga retorik. I dessa dokument framhöll han att han motarbetades för att han var indian och att ärkediakonen San Martín föraktade indianer. Han skrev

---

en él sus hijos, pues savían que el arcediano rector no se asomaba a él, que los pocos jóvenes que había estaban a su ley, que lejos de mejorarse, se perdían, y últimamente que aquello sólo el nombre tenía de colegio. Era esta la verdad. A mis entradas se me presentaron unos pocos niños, rotos como quienes no tenían quien ciudase de ellos en el aseo. Su mesa en el refectorio era una banca sucia, sin manteles, los sirvientes ellos mismos en turnos. Los ejercicios literarios estaban desterrados, los de piedad se reducían a un Rosario, al fin de muchachos que estaban como se dice vulgarmente sin ley ni rey. Misa a penas la oían el día de fiesta, siendo Comayagua un paíz tan escaso que para tener lo necesario se necesita la industria a estos pobres niños no se les dava la ración de pan, sino el medio para dos días que en muchos raviavan de hambre, teniendo medio real y no hallando que comprar.”

¹⁷⁷ AGCA, A 1.11.1, leg. 49, exp. 481, fol. 66r–67v; jämför Müller 1977: 24–25.

också om domkapitelsledamöternas ambitioner och indirekt om deras bristande kompetens.

Om dessa två herrar [domprosten och ärkediakonen] traktar efter en mitra [att bli biskopar], vilket brott gör sig då en indian sig skyldig till genom att söka en *canonjía* på det sätt kyrkan stadgar? ... Indianerna i min provins och dem från Honduras har med gillande sett min väg, de har lyckönskat mig på min färd och glatt sig över att jag gör anspråk på ett *canonicato*. Hur ska det uppfattas att alla politiska, civila, militära och kyrkliga ämbeten i denna tidsålder måste vara i spanjorernas händer, och att en indian tillbakavisas när han väl strävar efter ett?¹⁷⁸

Dessutom påminde Ruiz i sina inlagor om att ”Jesu Kristi första pastorer” inte hade varit spanjorer utan ”fattiga fiskare från provinsen Galiléen.”¹⁷⁹ Som en del av anmälan mot domkapitlet använde Ruiz och hans ombud också det tidigare hemliga brev som den nu avlidne biskop Navas hade sänt till generalkaptenen i slutet av 1808. Där framkom mycket allvarliga anklagelser i synnerhet mot ärkediakonen. Biskopen hävdade att domkapitlet gjorde allt för att motarbeta honom och att deras intriger hade brutit ner hans hälsa. Han anklagade dem också för svårartad nepotism. De hade tidigare försökt få in José Rafael Rodríguez, ärkediakonens nära vän, i domkapitlet, trots att han var mulatt och därför på grund av blodsrenhetsstatuterna inte valbar. De hade också försökt nominera en av kanikernas bror och dessutom en kusin till ärkediakonen. Navas avslutade

---

¹⁷⁸ AGCA, A 1.11.1, leg. 49, exp. 488, fol. 134r: ”Si estos dos señores aspiran a una mitra ¿qué delito es que un indio aspiran a una canonjía por los medios que la iglesia tiene aprobados? ... Los indios de mi provincia y estos de Honduras han visto con recoijo mi marcha, me han obsequiado en mi tránsito, se han alegrado de que prendiese un canonicato. ¿Qué conceptos formados en esta época viendo que todos los empleos políticos, civiles, militares y eclesiásticos están en manos de los españoles y que una vez que un indio aspira a uno es repelido.”

¹⁷⁹ AGCA, A 1.11.1, leg. 49, exp. 488, fol. 99r.

sitt brev med att utbrista att om inget gjordes skulle ”hela domkapitlet inom några år bestå av idel kusiner” (*dentro de pocos años se compondrá el cabildo de primos hermanos.*)¹⁸⁰

Ställda inför hela bevismaterialet menade *el asesor general*, generalkaptenens juridiska expert, att såväl ärkediakonen San Martíns som domprosten Vílchez anklagelser var falska. Ruiz hade blivit orättvist behandlad och hans heder hade fläckats av de ogrundade beskyllningarna. Han borde därför få upprättelse och tas med på listan över kandidater som sändes till kungen. I sitt utlåtande tog generalassessorn även upp frågan om kronans speciella ansvar för indianernas bästa, vilket Ruiz hade understrukt i sin argumentation, och han menade att detta innebar att ärendet hade principiell betydelse. I slutet av 1810 gick generalkaptenen Antonio González på assessorns linje och beslutade att domkapitlet i Comayagua skulle betala alla rättegångskostnader och dessutom erlagga ett skadestånd till Ruiz.¹⁸¹

Domkapitlet i Comayagua hade emellertid under tiden redan sänt en egen rankning av kandidater till Spanien, där de framförallt inkluderade vänner och släktingar. Inte oväntat saknades Tomás Ruiz namn på deras lista. På andra sidan Atlanten kände kungen och Consejo de Indias inte till den rättsliga utvecklingen i Guatemala och de utnämnde därför domkapitlets förstanamn José Nicolás Irias till kanik. Han var kusin till ärkediakonen. När beslutet blev känt i Guatemala, vägrade generalkaptenen att ratificera det och skrev till Spanien för att informera kungen om situationen.¹⁸²

Persongalleriet i konflikten ändrades radikalt under 1811. En ny biskop anlände till Comayagua. Han hette Manuel Julián Rodríguez del Barranco (1759–1819) och kom till skillnad mot sin företrädare, åtminstone inledningsvis, väl överens med domkapitlet. Därefter kom även han att fly

---

¹⁸⁰ AGCA, A 1.11.1, leg. 49, exp. 480, fol. 3r:

¹⁸¹ AGCA, A 1.11.1, leg. 49, exp. 481, fol. 115r-122v; jämför Müller 1977: 26–27.

¹⁸² Müller 1977: 26–27.

stiftet för att undkomma dem. Även i Guatemala byttes centrala aktörer ut. 1811 tillträdde José Bustamante y Guerra (1759–1825) som ny generalkapten. Dessutom installerades dominikanen Ramón Casaus y Torres (1765–1845) som ärkebiskop. Båda dessa män skulle spela en viktig roll i utvecklingen av fallet och för Tomás Ruiz framtid överhuvud.¹⁸³

Den 20 juli 1812 skrev Tomás Ruiz till Bustamante att domkapitlet i Comayagua skulle betala skadeståndet till honom och dessutom förskottera medel, så att han kunde återvända dit. Inga pengar betalades ut, men generalkaptenen stoppade tillsvidare tillsättningen av José Nicolás Irías. Samtidigt utsåg han emellertid en ny domare i tvistemålet. Ruiz motsatte sig ett domarbyte och vägrade underteckna dokumentet, eftersom han menade att en ny domare kunde påverka processen menligt. Tre dagar senare, den 16 september 1812, förklarade den nya domaren att överklagandetiden hade gått ut: Irías kunde alltså tillsättas.¹⁸⁴

Internering i Colegio de Cristo

Manuel Benavides Barquero har genom de dokument han använder sig av inte fått denna utveckling klar för sig. Han menar att ärkebiskop Casaus y Torres kallade Ruiz från Honduras till Guatemala först 1812, när han i själva verket redan hade varit där i tre år. Benavides Barquero ger däremot en i stora drag rättvisande skildring av det som hände senare. Då inleddes nämligen också en kyrklig rättsprocess *mot* Ruiz, som på nytt anklagades för fylleri och skandalöst beteende. Ärkebiskop Casaus y Torres beslöt därför att sätta honom i husarrest i Propaganda Fides konvent, El Colegio de Cristo. Troligtvis skedde detta i augusti 1812.¹⁸⁵

---

¹⁸³ Müller 1977: 27.

¹⁸⁴ Müller 1977: 27–28.

¹⁸⁵ AGCA A 1. leg. 2190, exp. 15739, fol. 104v; samt A.1.2.8 leg. 5917, exp. 50982. I den sistnämnda handlingen, daterad den 1 april 1813, meddelade *el ayuntamiento*

Ruiz internering uppmärksammades i och med att stadens råd, *el ayuntamiento*, enligt den nya konstitutionen av år 1812 fick rätt att visitera stadens fängelser fyra gånger per år för att undersöka hur fångarna behandlades. Detta inkluderade även kloster, där kyrkomän kunde hållas fångna. Vid en förfrågan hade ärkebiskop Casaus y Torres förnekat att det fanns några fångar inom kyrkliga institutioner. I januari 1813 kunde rådsmedlemmarna, *regidores*, José Francisco Valdés och Manuel Castillo emellertid visa att Tomás Ruiz och ytterligare en präst var fängslade i Colegio de Cristo utan att formellt var anklagade för något.¹⁸⁶

Fig. 16. Ärkebiskop Ramón Casaus y Torres OP.

Ärkebiskopen skrev i sitt svar att han hade beslutat att internera Ruiz, men hävdade att han inte satt i fängelse. Interneringen var dessutom framförallt ett sätt att hindra Ruiz från att dricka sig berusad och inom vissa gränser hade han frihet. Han kunde ta emot besök och umgås med

---

att Ruiz sedan sju månader tillbaka varit internerad i Colegio de Cristo. Se också Benavides Barquero 2010: 141–142 med hänvisning till AGI, Guatemala, leg. 533.

¹⁸⁶ Rodríguez 1965: 35–39.

andra ”så länge det inte rörde sig om tvivelaktiga personer”, men fick under inga villkor lämna klostret, eftersom risken var stor att han återföll i sitt missbruk och skapade oreda. Ärkebiskopen nämnde emellertid att om Ruiz visade tecken på bättring, ”om han biktade sig och firade mässan med vördnad”, skulle han efter fastetiden få tillåtelse att gå ut i sällskap med en betrodd ordensbroder, så länge han kom tillbaka till klostret för att äta och sova. Om han bröt mot dessa regler skulle han bli suspenderad från prästämbetet.¹⁸⁷

Att ärkebiskopen hade farit med osanning, eller åtminstone gjort en öärlig distinktion mellan ”fängelse” och ”internering” upprörde representanterna för *el ayuntamiento*. Inför en ny fängelsevisitation i början av juni skrev två andra *regidores*, Juan Francisco Barrundia och Manuel Poggio, till ärkebiskopen för att få tillåtelse att besöka Ruiz. Ärkebiskopen gav dem tillåtelse att besöka Ruiz och intygade att de då skulle se att han levde precis som ordensbröderna med skillnaden att han ”för sin eget bästa inte får gå ut på gatan för att undvika återfall.”¹⁸⁸

---

¹⁸⁷ Citerat i Benavides Barquero 2010: 143 från AGI, Guatemala, leg. 932: ”con licencias de celebrar y de tratar con todas personas que no sean sospechosas, sin otra restricción que el que pueda salir a la calle..., encargando al R. P. Guardián que, luego que pasase la cuaresma y viera que el doctor Ruiz se confesaba y celebraba con devoción, le permitiera salir si era posible acompañado de algún religioso con la precisa calidad, pena de suspensión de volver a comer y dormir al convento.” Rådets kvartalsvisa kontroll av fängelserna behandlas också i Rodríguez 1978: 115–116 och Hawkins 2004: 156.

¹⁸⁸ Citerat i Benavides Barquero 2010: 143 från AGI, Guatemala, leg. 932: ”motivaban su reclusión, y la benignidad con que se le había tratado y trataba, teniéndolo en una celda con todas sus comodidades, y asistiéndolo con todos los socorros, alimentos y servicios que se le suministraban a los religiosos del mismo convento y que lo único que en beneficio suyo estaba mandado era, el que no pudiese salir a la calle por evitarle la reincidencia.”

Casaus y Torres framhöll också att Ruiz orsakat en ”mängd skandaler” under de senaste åren på grund av ”sina ständiga fyllor” och att hans beteende hade hotat säkerheten hos dem han bott hos. Samtidigt hävdade han att *el ayuntamiento* gav sig in på kyrklig jurisdiktion, när de ifrågasatte hans interneringsbeslut.¹⁸⁹ Barrundia och Poggio angav i sin tur att deras uppgift inte var att döma i ett kyrkligt ärende, utan att se till att alla medborgares konstitutionella rättigheter togs på allvar. De verkar dock inte ha ifrågasatt att Ruiz i åtminstone någon grad hade alkoholproblem, men menade att detta var ett ovärdigt sätt att behandla en präst ”som olyckligtvis hade fallit” och gjort sig skyldig till mindre överträdelser.¹⁹⁰

Under 1813 hade den rättsliga processen om tjänstetillsättningen i Comayagua fortsatt. Situationen hade ändrats i och med att Ruiz hade internerats och den 6 november 1813 skrev generalassessorn till biskopen i Comayagua att Irias nu kunde tillträda tjänsten som kanik. Samtidigt framhöll han återigen att Tomás Ruiz hade blivit orättvist behandlad av domkapitlet och att han skulle kunna komma i frågan vid andra vakanta tjänster. Även skadeståndskravet mot domkapitlet kvarstod.¹⁹¹ Den rättsliga tvisten mellan Ruiz och domkapitlet hade pågått i fyra år, men nu hade han blivit suspenderad av ärkebiskopen Före utgången av 1813 skulle emellertid hans situation bli mycket värre.

---

¹⁸⁹ AGCA, A1 2, leg. 2190, fol. 156–157: ”los muchos escándalos que aún antes de mi llegada a esta ciudad ha dado este eclesiástico con sus continuas embrigadeces y el riesgo y falta de seguridad que por tanto han corrido las personas en cuyas casas han vivido y comunicado.”

¹⁹⁰ AGCA, A 1, leg. 2190, exp. 15739, fol. 159v: ”un ministro del altar que para su desgracia cae en una fragilidad, en un defecto o en alguna culpa.”

¹⁹¹ Müller 1977: 29.

4. Guatemala–Chiapas?

Processerna som Tomás Ruiz var inblandad i pågick samtidigt som Spanien och dess imperium genomgick stora förändringar. 1808 invaderades Spanien invaderats av franska styrkor under Napoleon, två spanska monarker avsattes samma år och en liberal konstitution antogs 1812. I Centralamerika var perioden 1811 till 1813 särskilt händelserik, med lokala uppror på flera platser i El Salvador och Nicaragua men också i Honduras och Guatemala. En av händelserna i Guatemala var den så kallade Sammansvärjningen i Belén i slutet av 1813, som Ruiz var inblandad i. Det är dock mycket omdiskuterat om det verkligen var en ”sammansvärjning” med avsikt att störta kolonialmakten.

Att analysera en period då så många politiska förändringar skedde är komplicerat. Att förstå händelseförloppet och Ruiz roll i det kräver ett noggrant studium av såväl samtida källor som den omfattande nutida forskningen. Tomás Ruiz roll i detta skeende är det som skapat de största tolkningsskillnaderna mellan å ena sidan Arellano och Tünnermann Bernheim och å den andra Benavides Barquero. Samtidigt är det många fler forskare, framförallt under det senaste decenniet, som har närmast sig frågor om strukturers, grupper och individers roll i utvecklingen. Det är viktigt att inte dra alltför långtgående slutsatser från enskilda källor och dessutom tydligt indikera vad som är underbyggda antaganden och vad som förblir osäkert.¹⁹²

---

¹⁹² Arellanos tolkning finns sin utvecklade form i t.ex. Arellano 1987: 157–160, 169–170; jämför Benavides Barquero 2010: 145–154.

Det är också väsentligt att inte förutsätta att det bland kreoler under 1810-talet fanns en allmänt spridd, entydig önskan om att Centralamerika skulle bli självständigt från Spanien, som bara hölls tillbaka genom generalkaptenen Bustamantes hårda politik, och att denna allmänna önskan fanns kvar hela tiden fram till 1821, då den slutgiltigt förverkligades. Det är en sådan teleologisk, målstyrd, historiesyn som till exempel präglar Arellanos biografi om Ruiz.

Spanien och Centralamerika 1808–1813

1808 var ett dramatiskt år i spansk historia. Landet hade sedan två decennier tillbaka en alltmer impopulär kung, Karl IV. Samtidigt låg mycket av den faktiska makten hos hans närmaste man, premiärministern Manuel Godoy, som också var drottningens älskare. Också Godoy var avskydd av många. I mars tvingades kungen abdikera i samband med den franska ockupationen och ersattes då av sin son Ferdinand VII. Men dennes regim tog ett mycket snabbt slut. Redan två månader senare ersatte Napoleon honom med sin egen bror, Joseph Bonaparte (Josef I) och Ferdinand fördes i fångenskap till Frankrike. Folkliga uppror i Madrid, bland annat skildrade i Francisco Goyas brutala målningar, utvecklades till ett fullskaligt krig som gått till historien som det spanska självständighetskriget (1808–1814). Det avslutades med att Ferdinand VII åter kunde bestiga tronen.¹⁹³

I denna kaotiska situation, och i kungens bortavaro, påbörjades arbetet med att skriva Spaniens första konstitution. Valda representanter från såväl Spanien som Amerika samlades från och med september 1810 till överläggningar i den sydspanska staden Cádiz. Parlamentet, *Cortes de Cádiz*, accepterade inte Joseph Bonaparte som kung, utan betraktade den landsförvisade Ferdinand VII, ”den efterlängtrade”, som den rättmätige

---

¹⁹³ Rodríguez 1978: 28 och Dym 2007: 197–202.

monarken. Delegationerna tog sig an det omfattande arbetet med att formulera den nya grundlagen, som efter ett och halvt års förhandlingar slutligen kunde godkännas den 19 mars 1812.¹⁹⁴ Konstitutionen hade klara liberala förtecken och innebar ett avskaffande av det kungliga enväldet, med större inslag av maktdelning och regionalt självstyre även för de amerikanska provinserna. Enligt konstitutionen var områdena i Amerika inte kolonier utan likvärdiga delar av det spanska riket och redan portalparagrafen slog fast att ”den spanska nationen är föreningen av spanjorerna på båda halvkloten.”¹⁹⁵

Under de år då delegationerna var samlade i Cádiz bröt uppror ut på flera håll i Amerika. 1810 hade prästen Miguel Hidalgo y Costilla (1753–1811) ställt sig i spetsen för en revolt i Mexiko, som krävde självständighet. Upproret fick brett stöd och ledde till våldsamma sammandrabbningar. 1811–1812 ledde ackumulerat missnöje till revolter på flera håll i Centralamerika. De mest omfattande, och från kolonialledningens perspektiv mest oroväckande, skedde i El Salvador och Nicaragua.¹⁹⁶

Även om det hade förekommit oroligheter på flera platser i Nicaragua tidigare nådde protesterna sin kulmen i december 1811, då folkliga uppror genomfördes i León, Nueva Segovia, Granada, Masaya och Rivas. Några månader tidigare hade liknande uppror skett på flera platser i El Salvador. Alla dessa revolter var riktade mot koloniala ämbetsmän, som anklagades för vanstyre, bland annat för att de försökte ta ut högre skatter än vad lagen stipulerade. Men det fanns också ett stort missnöje

---

¹⁹⁴ Rodríguez 1978: 53–94

¹⁹⁵ Om Cortes de Cádiz och konstitutionen 1812, se Rodríguez 1978: 28–100.

¹⁹⁶ Litteraturen om upproren i Nicaragua 1811–1812 är omfattande. Se t.ex. Ayón [1887] 1977: 439–489, Zelaya Goodman [1971] 2004: 51–69, Rodríguez 1978: 103–105, Arnaiz Quintana 1990: 55–72, Hawkins 2004: 102–129 och Dym 2007: 214–217, jämför publicerad korrespondens från tiden i *Documentos* 1929. Om upproren i El Salvador i centralamerikansk jämförelse, se Ayala Benítez 2006: 93–97, Payne Iglesias 2007 och Pollack 2011.

med skatterna i sig, inte minst den tribut som den indianska befolkningen tvingades betala och med att den kreolska befolkningen saknade reellt politiskt inflytande. Makten låg hos spanjorer som sänts från moderlandet; de som kreolerna kallade *chapezones* (nykomlingar). Kolonialadministratörer anklagades också för att ha fängslat oskyldiga människor, vilka betraktades som politiska fångar.¹⁹⁷

Serien nicaraguanska uppror inleddes i León den 13 december 1811 och fick ett snabbt förlopp. Enligt samtida rapporter vandrade ”sju eller åttatusen personer beväpnade med knivar, macheter och klubbor” genom staden och omringade provinsintendentens residens. Resultatet blev överraskande effektivt: intendenten José Salvador avgick direkt för att försöka lugna situationen. Prästen Benito Miguelena blev talesman för revolten och framförde krav på avsättande av alla spanska ämbetsmän i provinsen, avskaffande av slaveriet, frigivning av samvetsfångar samt omfattande skattesänkningar. Upprorsmännen utsåg också egna representanter till stadsrådet, *el ayuntamiento*.¹⁹⁸

Den nyanlände biskopen i León, dominikanen Nicolás García Jerez (1757–1825) manade å andra sidan befolkningen till lugn och lydnad. Efter José Salvadors avgång blev han utsedd till tillförordnad provinsintendent, vilket strax efter nyår bekräftades av generalkaptenen Bustamante. Biskopen hade därigenom både den högsta kyrkliga och politiska makten i Nicaragua, men önskade att en annan intendent skulle tillsättas så snart som möjligt. Den nyvalda stadsledningen, många av dem präster, svor trohetsed till biskopen, generalkaptenen och Ferdinand VII. Revolten i León var alltså effektiv och kortvarig.¹⁹⁹

---

¹⁹⁷ Arnaiz Quintana 1990: 58–59 med hänvisning till Archivo Nacional de Nicaragua, Sección Historia, período colonial, caja 14. Se också *Documentos* 1929: 9–15.

¹⁹⁸ Ayón 1977: 443–447, Arnaiz Quintana 1990: 57–70; 165–170 med hänvisning till Archivo Nacional de Nicaragua, Sección Historia, período colonial, caja 11.

¹⁹⁹ Ayón 1977: 443–447, Arnaiz Quintana 1990: 57–70; 165–170 med hänvisning till Archivo Nacional de Nicaragua, Sección Historia, período colonial, caja 11.

Revolten spred sig emellertid till andra delar i provinsen. Strax före jul 1811 framfördes liknande krav i Granada. Även där avsattes kolonialtjänstemän och ersattes av valda delegater, samtliga kreoler, som svor trohetsed till kungen, och också i Granada var många av de nyvalda styresmännen präster. Kraven var att alla spanska ämbetsmän i provinsen skulle avsättas, att en mängd skatter skulle sänkas och att slaveriet skulle avskaffas. Stadens representanter vägrade däremot acceptera biskopen som provinsintendent och vid denna tid anslöt sig också militärerna på det närliggande fortet San Carlos till upprorsmännen i Granada. En så snabb lösning som i León blev inte aktuell i Granada, och biskopen betraktade situationen som allvarlig.²⁰⁰

Fig. 17. Biskop Nicolás García Jerez OP.

Att Granada motsatte sig provinsledningen i León är dessutom en tydlig indikation på att upproren inte handlade om något så enkelt som nicaraguansk självständighet. Det fanns sedan länge en tydlig spänning

---

²⁰⁰ Ayón 1977: 447–458. Arnaíz Quintana 1990: 61–66, 168–169 med hänvisning till Archivo Nacional de Nicaragua, Sección Historia, período colonial, cajas 11, 12 och 13. Se också *Documentos* 1929: 42–64.

mellan den näst största staden i provinsen, Granada, och provinshuvudstaden León. Den nyvalda ledningen i Granada betraktade ökat självstyre för staden som det viktiga, inte att provinsen Nicaragua skulle bli självständig.

Generalkapten Bustamante fick från och med slutet av december 1811 rapporter om revolterna i Nicaragua från biskop García Jerez. De betraktade bägge två oroligheterna som allvarliga. Det var första gången så många personer, ur olika samhällsgrupper ställt sig upp mot kolonialadministrationen i Nicaragua. Präster, jurister och "vanligt folk", inkluderat indianer, hade enat sig och lyckats avsätta ämbetsmän på flera platser.²⁰¹

Mot slutet av 1811 och början av 1812 tillämpade Bustamante en strategi som han själv kallade *conciliación prudente*, "klok försoningspolitik", vilket bestod i att delvis gå upprorsmännen i El Salvador och Nicaragua till mötes genom att ge efter för regionala krav och erbjuda amnesti för dem som accepterade de nytillsatta tjänstemännen. Hans grundläggande avsikt var inte oväntat att försvara det spanska imperiets enhet och se till så att oroligheter av det slag som uppkommit i Mexiko och i flera sydamerikanska provinser inte spriddes till Centralamerika. Denna inställning delade han med den nye ärkebiskopen av Guatemala Ramón Casaus y Torres, som tidigare varit biskop i Oaxaca i Mexiko. Där hade han varit en av de tongivande motståndarna till Hidalgos revolt och till och med författat en skrift med namnet *Anti-Hidalgo* och anklagat honom för heresi.²⁰²

---

²⁰¹ García Jerez brev till Bustamante 30 december 1811, citerat i Ayón 1977: 459–461. Om situationen, se också Arnaíz Quintana 1990: 58–70, Zuñiga 1996: 271–285 och Dym 2007: 211–218. För Bustamantes agerande, se också Hawkins 2004: 80–114.

²⁰² Hawkins 2004: 102.

Fig. 18. Generalkaptenen José de Bustamante y Guerra.

1800- och 1900-talets nationella historieskrivning har effektivt etablerat bilden av Bustamante som en särskilt hänsynslös ledare, medan en del nyare studier har försökt omvärdera hans agerande.²⁰³ Det är tydligt att Bustamante från och med 1812–1813 intog en hårdare linje mot upprorsmän i provinserna. Det var inte bara i Granada som revolterna höll i sig, också på flera håll i El Salvador, Honduras och Guatemala förekom oroligheter och lokala ämbetsmän tvingades avgå. Endast i Costa Rica bestod lugnet. I början av 1812 ansåg generalkaptenen och biskop García Jerez att situationen var speciellt allvarlig i Granada och Masaya, eftersom dessa platser vägrat acceptera den nya provinsledningen, och biskopen skrev ett brev till de styrande i Granada, där han slog fast att deras uppror stod i strid mot ”Gud, religionen, kungen och fosterlandet”.²⁰⁴

I sin egenskap av provinsintendent bad García Jerez Bustamante att sända trupp till Granada för att slå ner upproret. Biskopen menade att det skulle krävas omkring 1000 man, och en ungefär så stor skara

²⁰³ Hawkins 2004: vii-xxviii redogör för skapandet av bilden av Bustamante som despot och hans politik som terror.

²⁰⁴ Dym 2007.

omgrupperades från Honduras och Costa Rica för att bege sig till Granada. Trupperna i Nicaragua stod däremot utanför biskopens kontroll. Under några dagars tid, i slutet av april 1812, förekom sammandrabbningar i Granada, vilket resulterade i ett fåtal dödsoffer innan staden kapitulerade. Den 25 april 1812 tecknades en överenskommelse mellan befälhavaren Pedro Gutiérrez och stadens representant, prästen José Joaquín González, vilken avslutade den militära aktionen.²⁰⁵

Före anfallet hade Bustamante, genom biskopen, gett upprorsmännen i Granada ett erbjudande om amnesti, men eftersom de inte antagit anbudet utan stridit mot de kungliga styrkorna beordrade han att en stor grupp personer som betraktade som upprorsledare skulle gripas. Överenskommelsen som tecknats mellan befälhavaren och staden gällde inte. Många av de gripna var medlemmar av inflytelserika och förmögna kreolska familjer. Deras egendomar konfiskerades och de flesta av dem dömdes senare till långa fängelsestraff och landsförvisning, och de tvingades under sommaren 1813 gå hela vägen till Guatemala för att fungera som ett varnande exempel för invånarna.²⁰⁶

Bustamante hade utlyst undantagstillstånd i generalkaptenskapet och beslutade att misstänkta upprorsmän skulle dömas av militärdomstolar, eftersom de hotade rikets säkerhet. Undantagstillståndet gjorde också att han kunde åsidosätta den nya liberala konstitutionen. Han menade att kreolerna genom revolterna visat att de inte var mogna för större rättigheter.²⁰⁷ Bustamantes hårdare metoder och inte minst behandlingen av de nicaraguanska fångarna ledde till reaktioner, också i generalkaptenskapets centrum, Guatemala. Den i efterhand mest kända av dessa reaktioner var en serie händelser som gått till historien som La

---

²⁰⁵ Hawkins 2004: 122–127.

²⁰⁶ Hawkins 2004: 122–127, Ayón 1977: 461–489 och Arnaíz Quintana 1990: 65, 168 med hänvisning till till Archivo Nacional de Nicaragua, Sección Historia, período colonial, cajas 11, 12 och 13.

²⁰⁷ Hawkins 2004.

Conspiración de Belén eller La Conjura(ción) de Belén. Tomás Ruiz spelade en roll i detta sammanhang.

Sammansvärjningen i Belén

Sammansvärjningen i Belén har i den nationella historieskrivningen blivit en åtminstone symboliskt viktig etapp i berättelsen om Guatemalas, och hela Centralamerikas, väg fram till självständighet. Men det tillgängliga källmaterialet pekar åt olika håll och historiker har kommit till mycket olika slutsatser om dess faktiska och potentiella betydelse.²⁰⁸ Var det verkligen en konkret plan om maktövertagande och självständighetsförklaring som åtminstone haft förutsättningar att lyckas om den inte avslöjats? Eller rörde det sig bara sig om ett antal animerade och ganska kaotiska möten där den politiska utvecklingen och kolonialsystemet kritiserades i hårda ordalag? Klart är åtminstone att generalkaptenen Bustamante menade att det hade varit frågan om ett högst konkret hot och att alla som misstänktes för inblandning dömdes till mycket hårda straff.

Under senare delen av 1813 hade Tomás Ruiz blivit förflyttad från Colegio de Cristo till Belén, ett kloster som tillhörde betlemiterna, los hermanos betlemitas, en orden som grundades i Guatemala på 1600-talet.²⁰⁹ Ärkebiskopen hade tagit beslut i disciplinärendet och suspenderat Ruiz från alla kyrkliga ämbeten och förbjöd honom att vistas i ärkestiftet. Han uppmanade biskopen av León att internera honom i ett kloster i Nicaragua

---

²⁰⁸ Om *Conjuración de Belén*, se t.ex. Marure 1837: 16–17, *Documentos* 1896: 23–45, Valdés Oliva 1956: 351–355, Rodríguez 1965, Valdés Oliva 1969: 169–181, Martínez Paláez [1970]1988: 256–282, Valdés Oliva 1971: 41–56 och Belaubre 2006d.

²⁰⁹ Uppgiften om att Ruiz hade förflyttats till Belén finns i Benavides Barquero 2010: 144–145 med hänvisning till AGI, Guatemala 502.

eller sända honom till Spanien. Anledningen till straffet var Ruiz dryckenskap, men ärkebiskopen menade också att det fanns "indicier på att han hade förtalat de högsta auktoriteterna" i generalkaptenskapet, vilket bör ha syftat på generalkaptenen och möjligen ärkebiskopen själv.²¹⁰

Detta var förningar av det som komma skulle. Enligt senare vittnesmål deltog Tomás Ruiz tillsammans med ett dussin andra män vid ett möte i klostret den 28 oktober 1813. Där framförde deltagarna allvarlig kritik mot de spanska ämbetsmännen i generalkaptenskapet och inte minst mot Bustamante, som de ansåg vara en tyrann, inte minst på grund av behandlingen av upprorsmännen från Granada. Ungefär en vecka senare, i början av november, möttes en något större grupp, denna gång utanför klostret, hemma hos bröderna Cayetano och Mariano Bedoya. Bland deltagarna fanns då också flera officerare.²¹¹

Den 12 december 1813 samlades slutligen ett tjugotal personer i klostret för ett tredje möte. Det var en blandad skara: fem präster, fyra lägre officerare, två medlemmar av *ayuntamiento*, några studenter och en grupp som i rättegångshandlingarna benämndes "medborgare" (*ciudadanos*). Prästerna var, förutom klostrets viceprior Juan de la Concepción och Tomás Ruiz, betlemitbrodern Manuel de San José och de nicaraguanska mercedarierna Víctor Castrillo och Benito Miguelena, den senare talesmannen för upprorsmännen i León 1811. Bland militärerna fanns fänriken José Francisco Barrundia som i egenskap av medlem av *ayuntamiento* hade besökt Ruiz under interneringen tidigare under året, samt kvartermästaren Manuel Julián Ibarra och löjtnanten Joaquín Yúdice. Förutom Ruiz var tre andra indianer närvarande: handelsmannen

---

²¹⁰ Citerat i Valdés Oliva 1956: 354: "le suspende e inhabilita para todo beneficio eclesiástico, separándole perpetuamente de este arzobispado y encargando a su Diocesano, que lo es el R. Obispo de Nicaragua su encierro en un convento o su remisión a la península, por su embriaguez e indicios de ser un detractor de las primeras autoridades de este Reino."

²¹¹ *Documentos* 1896: 23–38 and Rodríguez 1965: 5–7.

Manuel Tot från Cobán i Verapaz, juristen Juan Modesto Hernández, ursprungligen från Subtiava i Nicaragua, samt Tomás Ruiz bror José Saturinio Ruiz, som läste vid San Carlosuniversitet.²¹²

Det är resultatet av det tredje mötestillfället som har gått till historien som Sammansvärjningen i Belén. Enligt några senare vittnesmål hade de församlade högtidligen antagit en plan som skulle sättas i verket på julafton 1813. Enligt vittnesberättelser gick planen ut på att de med hjälp av de sammansvurna militärerna skulle få de trupper som var stationerade i staden (*el regimiento fijo*) att göra uppror och därefter gripa generalkaptenen och kommandören samt tillskansa sig vapen och pengar att använda i den fortsatta kampen. Samtidigt skulle några av de sammansvurna, bland andra Manuel Tot, försöka uppvigla stora indianska skaror i olika delar av landet till att göra uppror mot kolonialmakten. Ett viktigt mål var också att frisläppa de nicaraguaner som fängslats i Granada 1812. I förlängningen var avsikten att alla spanska civila och militära funktionärer skulle drivas ur landet och att provinsen skulle förklara sin självständighet.²¹³

De sammansvurna hade alltså, enligt dessa vittnesmål, mycket långtgående och framskridna planer på ett maktövertagande, men det är mycket osäkert om det fanns en detaljerad strategi och vilket stöd de hade utanför sin grupp, framförallt inom militären. Frågan är dessutom om de verkligen svor en ed på att genomföra projektet. I sin krönika om Centralamerikas självständighetsrörelse, utgiven 1837, påstod Alejandro Marure att beslutet förseglats med ”ett slags frimurare” (*una especie de juramento masónico*).²¹⁴ Det är i detta sammanhang viktigt att slå fast att Marure var positivt inställd till gruppen och att han, som liberal, inte såg

---

²¹² *Documentos* 1896: 22–38. Om Miguelena, se Belaubre 2006b. Om Castrillo, se Belaubre 2006c.

²¹³ Rodríguez 1965: 7 och *Documentos* 1896: 22–38.

²¹⁴ Marure 1837: 17.

frimureri som en ond verksamhet. Därför kan inte uppgiften avfärdas som en konspirationsteori.

Fig. 19. Convento de Belén, Ciudad de Guatemala

Uppgifter om Beléngruppens verksamhet och påstådda planer avslöjades av två officerare som hade inbjudits till mötet. Natten till den 21 december 1813 slog generalkaptenen Bustamante till och beordrade en grupp soldater att fängsla de misstänkta upprorsmän som uppehöll sig i klostret, däribland Juan de la Concepción och Tomás Ruiz. Med vid gripandet i Belén var också en kyrklig domare, utsedd av ärkebiskop Casaus y Torres, eftersom prästerna föll under kyrklig jurisdiktion. Det var alltså en samordnad manöver. I samband med gripandet beslagtogs alla de misstänkta papper, men något skriftligt dokument som innehöll en konkret plan påträffades inte. Under de kommande veckorna greps också ett tiotal andra personer som misstänktes ha deltagit i sammansvärjningen, men några av de eftersökta hade redan flytt staden.²¹⁵

Samtliga gripna anklagades för *infidencia* och ställdes inför militär domstol. Den 12 juli 1814 hade den militära åklagaren, *el auditor de guerra*

---

²¹⁵ Rodríguez 1965: 5–10 och Valdés 1969: 169–172.

Joaquín de Ibañez, sitt åtal klart och den 18 september avkunnades dom.²¹⁶ De 18 åtalade männen dömdes till mycket hårda straff. Tillsammans med tre andra dömdes Tomás Ruiz till döden genom garrottering. Att de inte dömdes till hängning, det vanliga avrättningssättet, berodde på att de räknades som aristokrater.²¹⁷ Elva av de andra "edsvurna" dömdes däremot till döden genom hängning.²¹⁸ De övriga tre, inkluderat Ruiz bror, ansågs ha haft en underordnad roll, men dömdes ändå till tioåriga fängelsestraff i spanska fångkolonier i Nordafrika.²¹⁹

Dödsdomarna och landsförvisningarna verkställdes emellertid inte. Huvudfrågan var om brotten verkligen föll inom militär domsrätt. En av dem som hävdade att målet låg inom civil jurisdiktion var José Venancio López (1791–1863), en jurist som själv hade fängslats, inte för att ha deltagit i konspirationen, men väl för att han känt till den.²²⁰ Den snabbt skiftande politiska situationen i Spanien, med fastställandet av en ny konstitution 1812, Bustamantes ovilja att implementera den i Guatemala och konstitutionens avskaffande vid Ferdinand VII:s återkomst 1814, bidrog också till förvirringen om vilka lagar och jurisdiktioner som gällde.²²¹ Det var antagligen det svåröverskådliga och trögflytande spanska rättssystemet som räddade livet på dem.

---

²¹⁶ *Documentos* 1896: 22–38.

²¹⁷ Förutom Tomás Ruiz var det José Francisco Barrundia, Joaquín Yúdice och Fr. Victor Castrillo O de M.

²¹⁸ Dessa var Fr. Juan de la Concepción OFB, Fr. Manuel de San José OFB, León Díaz, Felipe Castro, Andrés Dardón, Juan José Alvarado, Juan Modesto Hernández, Mariano Bedoya, Cayetano Bedoya, Manuel Ibarra, Mariano Cárdenas, Manuel Tot.

²¹⁹ Förutan José Saturinio Ruiz var det Fr. Benito Miguelena O de M och Francisco Montiel. Se Müller 1977: 29 och Hawkins 2004: 170.

²²⁰ AGCA, B 2.5, leg. 744, fols. 66–67, jämför fols. 21–26 samt *Documentos* 1896: 38–45.

²²¹ Müller 1977: 29–30, jämför Rodríguez 1978: 124–125 och Hawkins 2004: 143, 178–206.

Frågan om hur inflytelserik Belénsammansvärjningen var och vilken roll Ruiz spelade i sammanhanget har behandlats av dem som skrivit hans biografi. I de artiklar han gav ut fram till 1977 var Jorge Eduardo Arellano återhållsam i sina tolkningar, men i senare arbeten påstår han bland annat att utan "Belén 1813" skulle det inte ha funnits något "15 september 1821", alltså ingen centralamerikansk självständighetsförklaring. Det är ett mycket överdrivet påstående, som dessutom är omöjligt att förhålla sig, då författaren ägnar sig åt kontrafaktisk historieskrivning. Dessutom menar Arellano, inte oväntat, att Ruiz var den drivande och mest radikala kraften i Belén. Han skriver:

Eftersom Ruiz ledde denna sammansvärjning, hade den inte existerat utan honom. Därifrån kan man ytterst dra slutsatsen att utan Ruiz, ingen självständighet eller åtminstone att den hade försenats. ... Naturligtvis var han inte ensam, men vår indianske präst hade den minst kalla, minst statiska och minst konventionella karaktären av samtliga.²²²

Detta är utan tvekan det enskilt mest orimliga påståendet i Arellanos biografiska konstruktion av Tomás Ruiz. Det är ytterligare ett exempel på det klassiska argumentationsfelet *post hoc ergo propter hoc*: att orsaker blandas ihop med det som följer tidsmässigt. Dessutom innehåller påståendet, förutom spekulationer om Ruiz "karaktär", återigen ett för stort betonande av enskilda personers och händelsers roll i ett komplicerat historiskt skeende, där dessutom åtta år skilde Belén från självständighetsförklaringen 1821. Benavides Barquero ser å andra sidan sammansvärjningen som ett hjärnspöke hos generalkapten Bustamante.

---

²²² Arellano 1987: 158: "Y como Ruiz dirigió dicha conjura, ésta no hubiera existido sin él: de ahí que, en último caso, sin Ruiz no hay independencia o ésta se hubiese potergado. --- Pero naturalmente no fue el único. Sin embargo nuestro cura indígena posee la personalidad menos fría, estatática y convencional de todos ellos."

Märkligt nog använder han sig inte av några av de brev som Tomás Ruiz skrev under den tid han satt i fängelset. Därför blir Benavides Barqueros tolkning av Ruiz roll i sammansvärjningen otillräckligt underbyggd.²²³

1800- och 1900-talets nationella historieskrivning har sällan gått så långt som Arellano, men ändå ofta gett Sammansvärjningen i Belén en symboliskt viktig plats, även om den kvävdes i sin linda.²²⁴ Redan i sin skildring av självständighetssträvandena, publicerad 1837, skrev dock Alejandro Marure att även om sammansvärjningen i Belén var "berömd" berodde det framförallt på att *españolistas* hade gett den "en vikt som den i verkligheten inte hade, eftersom den bara bestod i några sammankomster."²²⁵ I detta sammanhang syftade *españolistas* framförallt på generalkaptenen Bustamante. Marures skildring är intressant, inte minst på grund av att han hade en grundläggande positiv syn till dem som dömdes för sin medverkan i Belénmötena. Hans egen far ansågs ha varit inblandad, om än indirekt, och denne dog vid 28 års ålder i ett fängelse på Kuba.²²⁶

Om Ruiz roll i konspirationen skrev Marure att Juan de la Concepción fungerat som mötesordförande, men att Tomás Ruiz hade varit den mest pådrivande.²²⁷ I sina vittnesmål hävdade Mariano Sánchez och José de la Llana, de två militärer som hade avslöjat konspirationen, att Tomás Ruiz vid ett av mötena höll "ett subversivt anförande om

---

²²³ Benavides Barquero 2010: 145–155.

²²⁴ Se t.ex. Batres Jauregui 1920, Salvatierra 1939, vol 2: 429, Valdés Oliva 1956.

²²⁵ Marure 1837: 17: "La famosa conjuración de Betlen [sic!]: famosa porque los españoles le dieron un carácter demasiado grave, y una importancia que realmente no tenía; pues solo quedó reducida á algunas pocas juntas."

²²⁶ Marure 1837: 14–16.

²²⁷ Marure 1837: 17: "La junta Betlemítica estaba presidida por Fr. Juan de la Concepción, Sub-Prior de dicho convento, y era dirigida por el Dr. D. Tomas Ruiz, indíjena [sic!]."

européernas förtryck av amerikanerna.”²²⁸ Enligt ett annat vittnesmål hade Ruiz läst upp och kommenterat ett handskrivet dokument, författat av den mexikanska prästen och upprorsledaren José María Morelos, vilket hade gjort åhörarna entusiastiska.²²⁹

Det är oklart om dessa vittnesmål syftade på ett och samma tillfälle, eller på olika anföranden av Ruiz. Vid rättegången hävdade Ruiz själv att det inte hade rört sig om något dokument av Morelos utan om några noteringar som han själv ställt samman i ett helt annat ämne.²³⁰ I ett brev som en av de gripna, officeren Joaquín Yúdice, skrev till Bustamante redan i december 1813 beskrevs mötena som tämligen kaotiska. De närvarande hade i för sig talat om “revolution,” men alla hade talat i munnen på varandra, så ingen hade egentligen förstått något. De hade däremot svurit på en bibel att de skulle träffas igen för att diskutera vidare.²³¹

De flesta tillgängliga källorna om mötena och deltagarnas intentioner är brev skrivna under den period då de flesta ”sammansvurna” satt i fängelse. Då hade brevskrivarna naturligtvis stort intresse av att tona ner händelsernas allvar, och detta gör att man inte bör dra alltför säkra slutsatser om de närvarandes intentioner och planer. José Francisco Barrundia, som varit med vid möten i Belénklostret men lyckats fly staden innan gripandet av de misstänkta och kunnat hålla sig undan sedan dess, skrev i ett brev till kungen, daterat den 9 november 1817, att flera av deltagarna vid mötena hade varit präglade av ungdomligt lättsinne och

---

²²⁸ *Documentos* 1896: 29: “un discurso subversivo sobre el opresión de los americanos por los europeos.”

²²⁹ *Documentos* 1896: 29: “sacó a luz y comentó una proclama manuscrita de Morelos, entusiasmando a sus oyentes.”

²³⁰ Valdés Oliva 1956: 352.

²³¹ Citerat i Valdés Oliva 1956: 352: “allí trató del proyecto de revolución, que todos hablaban, que nadie se entendía, y acordándose por último que volverían a reunirse con el mismo motivo, a disponer para el caso a algunos oficiales; sobre cuyos particulares se trató de jurar ante los Santos Evangelios.”

uppfyllda av entusiasm inför den nya konstitutionen: ”Dessa olyckliga personer blev lurade på grund av sin brist på erfarenhet. De var omgivna av gemena män med sämsta möjliga bakgrund.”²³²

Exakt vilka dessa ”gemena män” var är oklart, men det bör knappast ha varit gruppen präster. Barrundia, som senare under en kort period var president för Centralamerikanska federationen och idag ses som en guatemalteckisk *prócer*, erkände i brevet att det utan tvekan hade förekommit ”lättsinnigt tal” om kolonialadministrationen på mötena, men att det inte varit frågan om något slags sammansvärjning. Han menade också att gruppen inte skulle ha kunnat genomföra en sådan aktion, och att varken vapen eller skriftliga planer hade påträffats vid razziorna. I detta sammanhang nämnde han också specifikt Tomás Ruiz och menade att denne svårligen kunde betraktas som ett hot:

Hur kunde man frukta en präst som var arresterad på grund av några tjänstefel, som var fattig [och] tvungen att tigga; en indian från provinsen Nicaragua, som varken hade släktingar eller vänner [här i Guatemala]?²³³

Även i övrigt såg Barrundia gruppen som ganska slumpmässigt sammansatt, och deltagarna som ganska obetydliga figurer, inte som spindlar i ett större nät. På det hela taget menade han att ”de sammansvurna” saknade de kontakter som skulle behövas för att genomföra en kupp.

---

²³² Benavides Barquero 2010: 147 med hänvisning till AGI, Guatemala 502: ”Estos infelices fueron engañados por su inexperiencia, estaban rodeados de hombres viles y de la más mala extracción.”

²³³ Benavides Barquero 2010: 147 med hänvisning till AGI, Guatemala 502: ”¿Qué podía temerse de un clérigo arrestado por algunas faltas en su ministerio, pobre y reducido a la mendicidad, indio de la provincia de Nicargua, sin parientes ni amigos?”

Fig. 20 José Francisco Barrundia (1787–1854)

I december 1817 skrev en grupp av de unga männen som var fängslade för sin inblandning i konspirationen, bland andra bröderna Bedoya och Tomás Ruiz bror Saturinio till *oidor general*, den högsta civile domaren i generalkaptenskapet Guatemala. Liksom Barrundia hävdade de att det inte alls hade handlat om en noga planerad kupp utan om att en grupp män bjudits in till klostret för att spela kort och samtala. Samtalen hade bland annat rört konstitutionen och Bustamantes ledarskap. Det ord de använde för att beskriva mötenas karaktär var *tertulia*, ett begrepp som syftade på en social sammankomst där det dracks och diskuterades. De två militärer som angett dem hade broderat ut historierna så att det passade deras strategier och brevskrivarna underströk att ingen hade kunnat hitta “något enda papper som tydde på [att det fanns] någon plan, inte heller ett enda krutkorn eller någon kniv.”²³⁴

---

²³⁴ Brev från Cayetano och Mariano Bedoya, Andrés Dardón, Francisco Montiel, Juan José Alvarado och Saturinio Ruiz, 10 december 1817, citerat av Valdés Oliva 1969: 180–181 från AGCA, B2.5, leg. 29, exp. 749, fol. 20–23: “sin que hubiese

Generalkaptenen José Bustamante y Guerra var däremot fast övertygad om att det verkligen hade varit frågan om en farlig sammansvärjning; inte om att några personer uttryckt sig oförsiktigt. Han betraktade konspirationen som en tydlig fortsättning på de uppror som slagits ned i El Salvador och Nicaragua och han hade avslagit alla nådeansökningar från de fängslade. I ett brev till Ferdinand VII 1816 skrev han:

Med vapen i hand hade upprorsbranden just släckts i några av dessa provinser när dess lågor spreds till andra [platser]. Men osämja i gruppen här i huvudstaden gjorde att planen mirakulöst nog avslöjades två eller tre dagar innan den skulle sättas i verket, något som utan tvekan skulle ha skapat tumult i hela riket [generalkaptenskapet Guatemala].²³⁵

Bustamante menade alltså att planen hade varit realistisk, att den skulle kunna fått allvarliga återverkningar och att det bara var genom ett erkännande från några av de inbjudna som kuppen kunde avstyras. Att så många olika typer av personer var inblandade i sammansvärjningen var troligen också oroande för Bustamante. Flera av dem hade också koppling till Nicaragua, där upproret 1811–1812 slagits ned, men också till indianska grupper i Guatemala, vars uppror hade kvästs tidigare under 1813.

För att använda Bustamantes metafor var situationen i generalkaptenskapet lättantändlig. Uppror hade blossat upp snabbt på flera håll och det var heller inget fullständigt otroligt scenario att det också skulle ha

---

cogido un sólo papel que denotase algún plan, un grano de pólvora, ni una cuchilla.”

²³⁵ Benavides Barquero 2010: 148–149 med hänvisning till AGI, Guatemala 636: “El incendio insurreccional apagado en algunas de estas provincias con las armas en las manos antes que sus llamas se propagasen a las otras, el desconcierto de la junta matriz sorprendida milagrosamente en esta capital dos o tre días antes de pegar el estallido que infaliblemente hubiera conmovido todo el Reino.”

kunnat ske igen. Att planerna uppkommit i rikets centrum och att gruppen i Belén innehöll så olika typer av personer betraktade han troligen som en försvårande omständighet. Severo Martínez Paláez behandlar i sitt stort upplagda socialhistoriska verk *La patria de criollo* dem som dömdes för sin medverkan i Belén som representanter för vad han kallar *la capa media alta urbana*, ett urbant övre medelskikt, som lyckades ena sig över sociala och rasmässiga gränser.²³⁶

Fig. 21. Monument över Manuel Tot, Cobán, Guatemala

Att quichéindianen Manuel Tot (1779–1815), som tidigare under 1813 hade varit inblandad i revolter i Verapaz, skulle kunna övertyga stora indiagrupper var heller inte otroligt. Detta gjorde att anklagelserna om indianska uppror inte var helt tagna ur luften och att det går att förstå Bustamantes oro.²³⁷ Att sammansvärjningen inte fick någon praktisk effekt är en sak, men att den bara skulle ha varit ett hjärnspöke eller

---

²³⁶ Martínez Paláez [1970] 1988: 256–282.

²³⁷ *Documentos* 1896: 34. Se Pollock 2009 om de indianska upproren 1813.

uttryck för förföljelsemani hos generalkaptenen, som Benavides Barquero menar, verkar heller inte vara fallet.²³⁸

Parallellt med rättegången om Belénfallet fortsatte den kyrkliga rättsprocess mot Tomás Ruiz som ärkebiskop Casaus y Torres hade inlett 1812 genom att internera honom i Colegio de Cristo. Två år senare var det inte bara påstått alkoholmissbruk och skandalöst beteende saken gällde, utan allvarliga anklagelser om *infidencia* och kupplaner.²³⁹ Ärkebiskopen menade att det fanns mycket som pekade mot Ruiz skuld.

De anklagelser mot doktor Ruiz som jag har mottagit är många och de som anklagat honom för trolöshet har varit personer med oantastlig fromhet, heder ochandel. Därför blev jag övertygad om att anklagelserna var välgrundade.²⁴⁰

I den slutgiltiga domen i den kyrkliga domstolen den 21 november 1814 suspenderades Ruiz från prästämbetet på grund av ”*infidencia* och subversiv verksamhet” och dömdes dessutom till ”evig förvisning” från ärkestiftet. Den senare delen av domen tillämpades inte eftersom Ruiz satt i fängelse i Guatemala.²⁴¹ Genom suspensionen av Ruiz löstes också problemet med den, efter sju år, ännu inte tillsatta kaniktjänsten i Comayagua. Därför kunde biskop Rodríguez del Barranco den 21 juni 1815 slutligen installera domkapitlets kandidat, José Nicolas Irías. Vid denna tid hade Ruiz nemesis, ärkediakonen José María San Martín, blivit

---

²³⁸ Benavides Barquero 2010: 152–155.

²³⁹ AGCA A.1.11.1, leg. 49, exp. 484, fol. 36r–37r.

²⁴⁰ Benavides Barquero 2010: 151 med hänvisning till AGI, Guatemala 932: ”Son muchas ... las denuncias que he tenido del Doctor Ruiz, acerca de infidencia y si los hechos de este que se me han denunciado hubieran sido entre gentes de religión, honor y conducta, ya estuvieran justificadas y convencido de ellos.”

²⁴¹ AGCA A 1.11.1, leg. 49, exp. 484, fol. 36r–37r.

befordrad till domprost och Irías var själv på väg att bli befordrad till skolmästare, ett av de högre domkapitelsämbetena.²⁴²

Tiden mellan gripandet av ”de edsvurna i Belén” i december 1813 och domen mot dem i september 1814 var politiskt händelserik. Rapporterna om att kung Ferdinand VII åter satt på den spanska tronen följdes i Guatemala av festligheter, militärparader och Te Deum i juni 1814. Den 19 augusti publicerade dock Bustamante ett kungligt dekret från den 4 maj som officiellt avskaffade konstitutionen från 1812 och återinförde det kungliga enväldet, samtidigt som det ökade självstyret för den kreolska befolkningen avskaffades. Detta resulterade i missnöje hos många kreoler, men inte till revolter.²⁴³

Åtgärderna innebar från Bustamantes perspektiv ett återupprättande av Pax Hispanica. Centralamerika var på nytt en region utan omfattande försök till uppror. I den nationella historieskrivningen har sammansvärjningen i Belén fått en viktig position, eftersom det helt enkelt fanns så få initiativ till revolter i generalkaptenskapet mellan slutet av 1813 och den inledande självständighetsförklaringen i september 1821.²⁴⁴ I denna historieskrivning har författare också menat att perioden 1815–1818 kännetecknades av Bustamantes ”terrorregim”; man har talat om *terror bustamantino*. Enligt Timothy Hawkins, som skrivit den enda mer omfattande studien om generalkaptenen, bygger denna tolkning på uppfattningen att Bustamante

---

²⁴² AGCA, A 1.11.1, leg. 49, exp 484, fol. 36v. Irías kom senare att bli en viktig motståndare till självständighetsrörelsen och generalvikare i Comayagua från 1821 (biskopsstolen återbesattes först på 1840-talet). Han blev landsförvisad 1826, men kunde återkomma när de konservativa kom till makten 1839. Irías levde därefter som eremit fram till sin död 1842.

²⁴³ Hawkins 2004: 178.

²⁴⁴ Hawkins 2004: 189.

had no reason—except for spite and enmity—to continue to subject Central America to counterinsurgency measures. Yet, while the Kingdom of Guatemala showed no signs of unrest following the 1814 San Salvador uprising, to the north and south of the Central American isthmus active independence movements remained a threat to Spanish rule in the Americas.²⁴⁵

Klart är i alla fall att de allra flesta centralamerikaner som hade blivit dömda för *infidencia* under åren 1812–1814 satt kvar i fängelset fram till dess att Bustamante 1818 tvingades lämna ämbetet som generalkapten. Det gällde även de sammansvurna i Belén, även om några av dem som dömts i sin frånvaro lyckades hålla sig gömda under hela denna period: Juan Francisco Barrundia, Manuel Ibarra och Mariano Cárdenas. Några kunde också rymma från fängelset. Juan de la Concepción lyckades till exempel undkomma, möjligtvis med hjälp av några fångvaktare. Quichéindianen Manuel Tot hade lyckats gömma sig undan en tid, men fängslats 1815. Han dog kort tid därefter efter att ha utsatts för tortyr. Övriga dömda var dock fängslade i Ciudad de Guatemala eller i Chiquimula, där de hölls fastkedjade i sina celler.²⁴⁶

Belénfallet hade överklagats till Spanien och nästan tre år efter den ursprungliga domen, den 21 april 1817, undertecknade en spansk militärdomare, *el fiscal togado*, en rättslig överprövning. Av detta dokument framgår tydligt att också den spanske domaren var övertygad om att det verkligen hade varit frågan om allvarliga kupplaner, som skulle ha kunnat genomföras om de inte avslöjats. Hans utlåtande innehöll dock framförallt en tydlig kritik av generalkaptenens sätt att använda sig av militärdomstolar, som inte hade jurisdiktion över fall som dessa. Domarna mot upprorsmännen saknade helt enkelt rättslig legitimitet.²⁴⁷ När detta

---

²⁴⁵ Hawkins 2004: 186.

²⁴⁶ Valdés Oliva 1969: 172–173.

²⁴⁷ *Documentos* 1896: 38–45.

utlåtande skrevs i april 1817 hade kungen redan tagit beslut om att avsätta Bustamante som generalkapten, efter en lång serie beskyllningar om tjänstefel och missförhållanden, men framförallt för att försöka stävja konflikter i provinserna.²⁴⁸

Den 28 juni 1817 benådade kung Ferdinand VII de central-amerikaner som var fängslade för *infidencia*, inkluderat dem som dömts för sammansvärjningen i Belén. Det kungliga brevet innehöll dock en passus om att personer "vars närvaro i dessa provinser anses vara farlig" kunde landsförvisas, vilket öppnade upp handlingsmöjligheter för Bustamante. Rättare sagt kunde undvika att handla.²⁴⁹ Formuleringen innebar att många dömda hölls kvar i fängelse trots den allmänna amnestin. Detta gällde bland annat Tomás Ruiz och åtminstone sex av de andra edsvurna från Belén. I mars 1818 lämnade Bustamante ämbetet och Guatemala och den nya generalkaptenen Carlos Urrutía y Montoya (1750–1825) tillträdde.²⁵⁰

Inget dramatiskt hände i Belénfallet under Urrutías första år som generalkapten, vilket kan förstås som att denne delade Bustamantes syn på de edsvurna som farliga upprorsmän. Från 1818 och 1819 finns flera brev skrivna av Tomás Ruiz, som Benavides Barquero inte har konsulterat när han kritiserar Arellanos skildring av Ruiz roll i sammansvärjningen. Den 17 juli 1818 skrev Tomás Ruiz till den nye generalkaptenen och vädjade om att han skulle omsätta det kungliga beslutet om amnesti i praktiken. I brevet refererade han till sitt fängelsestraff som "ett långvarigt, hårt och smärtsamt martyrium." Han frågade sig också varför det som sades ha skett i Belén betraktades som så allvarligt att de flesta av dem inledningsvis hade dömts till döden och varför de inte hade frisläppts trots kungens generalamnesti.

---

²⁴⁸ Hawkins 2004.

²⁴⁹ Hawkins 2004: 198.

²⁵⁰ Müller 1977: 30.

Vad var så speciellt med Belénsaken att den kräver ett alldeles eget svar? Hur många döda [har den orsakat]? Hur många änkor och föräldralösa? Hur många har blivit av med sina egendomar på grund av de enfaldiga mötesdeltagarna i Belén? Vilka vapen, vilka omstörtande skrifter [har påträffats]? Vilka blodbestänkta gator ropar ut [anklagelser] mot dem?²⁵¹

Ruiz betonade att de som samlats i Belén visserligen hade talat oförsiktigt, men att det inte funnits någon konkret plan och att inget hade bevisats. Ruiz såg deras straff som ett utslag av Bustamantes hat mot ”allt amerikanskt” (*todo americano*), alltså ett förakt och en överdriven misstänksamhet mot många av dem som bodde i generalkaptenskapet. Genom en ny serie retoriska frågor drog han också paralleller mellan Bustamante och Faraos, som enligt 2 Mos 1:10 förtryckte Israels folk på ett slugt sätt. Det var Bustamante som orsakat våld och förtryck, inte männen i Belén.

Vilken samhällsgrupp, vilken åldersgrupp, vilken klass har inte upplevt och gråtit över att herr Bustamante gjorde Faraos maxim till sin: ”Vi måste förtrycka dem på ett klokt sätt.” Hur många änkor gråter inte på grund av herr Bustamante! Spanjorer, indianer, mulatter, präster, lekmän och ordensfolk, gammal som ung har gråtit floder av den anledningen!²⁵²

---

²⁵¹ Ruiz [1818] 1937: 127–132; citat på sid. 128: ¿Y qué causa tan especial tenía la causa belemítica para que merezca una respuesta tan específica? ¿Qué muertos? ¿Cuántas viudas y huérfanos, cuántos dueños despojados de sus interés clamaron contra los necios tertulianos de Belén? ¿Qué armas, que escritos sediosos, qué calles empadadas de sangre claman contra ellos?

²⁵² Ruiz [1818] 1937: 129–130: ¿Qué estado, que edad, que calidad, que no hayan experimentado y llorado que el señor Bustamante hubiera adoptado la Máxima del Faraón: Sapientes opprimanus eos? ¿Cuántas viudas lloran por el Señor Bustamante! Españoles, indios, mulatos, sacerdotes, seculares y regulares, ancianos y menores de edad han vertido torrentes de lágrimas por aquel suerte.

Den 19 juni 1818 skrev nicaraguanen Diego José de Montiel y Valderrama, *el adelantado de Costa Rica*, som engagerat sig i fallet, till generalkaptenen om att Tomás Ruiz yngre bror José Saturinio Ruiz hade släppts ur fängelset och fått tillåtelse att återvända till Nicaragua. Men eftersom denne under så många år levt tillsammans med sin äldre bror och "följt honom på hans väg", menade Montiel y Valderrama att generalkaptenen borde ge honom tillstånd att stanna kvar i Guatemala i väntan på broderns frigivning. Han hävdade att deras äldre far inte skulle klara av att bara en av de "förlorade sönerna" återvände.²⁵³ Vid ungefär samma tid avslutades processen mot domkapitlet i Comayagua, tio år efter att den hade inletts, men utan att Ruiz längre var part i målet. Kravet på rättegångskostnaderna stod kvar och under 1819 betalade domkapitlet slutligen sin skuld.²⁵⁴

Den 2 mars 1819 skrev de sju män, däribland Tomás Ruiz, som fortfarande satt fängslade för "det så kallade Belénsaken" (*la causa llamada de Belén*), på nytt till generalkapten Urrutía. De vädjade om att det kungliga beslutet om att frisläppa dem skulle verkställas och att den "outhärdliga osäkerheten" som de och deras familjer levde med skulle få en avslutning.²⁵⁵ Budskapet återupprepades i ett brev som Ruiz undertecknade den 7 maj 1819. I sin skrivelse framhöll Ruiz att han hade blivit svårt sjuk under den långa fängelsevistelsen och att döden var nära:

Jag är en fattig indiansk präst, en trogen vasall till de katolska majestäterna och just därför hänvisar jag till den stora godhet som de har visat min nation [indianerna] för att mitt fall ska avslutas på det sätt som ers höghet

---

²⁵³ AGCA, A 2.1, leg. 25, exp. 606.

²⁵⁴ Müller 1977: 31.

²⁵⁵ AGCA, B 2.5, leg. 29, exp. 758, fol. 2–3. Brevet undertecknades av Tomás Ruiz, Felipe Castro, León Díaz, Juan Modesto Hernández, Mariano Bedoya, Cayetano Bedoya och Joaquín Yúdice.

[generalkaptenen] finner rättvist. Andra som var inblandade i samma fall njuter nu friheten. Jag är den enda som fortfarande riskerar mitt liv [i fängelset]. Det tycks mig som om jag kan, och bör, be ers höghet om att meddela när mitt fall kommer att behandlas [i rätten], eftersom jag annars betraktar mig som dödsdömd, ers höghets och kungens intentioner till trots.²⁵⁶

Den 27 september 1819, över två år efter kungens generalamnesti, vände sig Tomás Ruiz på nytt till generalkaptenen. Han angav att han nu hade fått tillstånd från den nicaraguanske biskopen Nicolás García Jerez att resa till Ciudad Real i Chiapas, dagens San Cristóbal de las Casas, och att biskopen där, Salvador de Sanmartín y Cuevas (1757–1821), hade inbjudit honom att bo i hans residens. Biskopen var liberalt sinnad och hade varit deputerad vid Cortes de Cádiz, där konstitutionen av 1812 hade antagits, vilket kan förklara hans stöd för Ruiz. Också provinsintendenten i Chiapas hade gett sitt tillstånd. Ruiz menade att Ciudad Real vore en lämplig miljö för att försöka återfå hälsan. Den 13 december 1819 tog domstolen i Guatemala slutligen beslutet att tillämpa amnestin även på Tomás Ruiz och detta är den sista kända originalkällan om hans öde.²⁵⁷

Det är alltså inte känt om Tomás Ruiz verkligen reste till Chiapas och inte heller när och var han dog. Carlos Tünnermann Bernheim har

---

²⁵⁶ AGCA, B 2.5, leg. 29, exp. 758, fol. 8–9. “Yo soy un pobre clérigo indio y fiel vasallo de las magestades católicas y por lo mismo implora la gran benignidad con que han distinguido a mi nación para que mi causa se determine conforme a V.A. le pareciese justo, pues de otra suerte cuando otros de la misma causa gozan de libertad. Yo soy el único que estoy exponiendo ya mi vida. Me parece que por estas razones que puedo y debo suplicar a V.A. digne señalar el día para la vista de mi causa pues de otra suerte me veo sentenciado a morir contra la intención de V.A. y del Monarca por el mismo.” Arnaíz 1990: 166 citerar ett annat exemplar av brevet från Ruiz, som finns i Archivo Nacional de Nicaragua, Sección Histórica, colección colonial, caja 15, exp. 7.

²⁵⁷ AGCA, A 2.1., leg. 27, exp. 659.

ägnat tid åt att leta efter hans grav, men inte funnit den och upprörts av att han troligen hamnat i en massgrav.²⁵⁸ Frånsett frågan om han ens dog i Chiapas, var det i början av 1800-talet inte vanligt med gravstenar och ännu ovanligare att den skulle ha bevarats efter så lång tid. Det har ibland påståtts att Ruiz dog 1819 eller 1820, men det finns inga dokument som understödjer påståendena. Han dödsår förblir alltså okänt.²⁵⁹

---

²⁵⁸ Tünnermann Bernheim 2012: 64–66.

²⁵⁹ Belaubre 2005 presenterar en hypotes om att Ruiz stannade kvar i kyrkligt fängelse i Guatemala fram till 1829, då han vid ärkebiskop Casaus y Torres landsförvisning förflyttades till Kuba. 1840 fanns det en präst i Havanna vid namn Tomás Ruiz som satt i fängelse och bad om att bli benådad. Ärkebiskop Casaus blev mycket riktigt förvisad från Guatemala till Kuba 1829, men det verkar otroligt att han skulle kunna föra med sig en fänge och att Tomás Ruiz, om han var i livet, skulle sitta kvar mer än tjugo år efter att beslutet om att frige dem som var inblandade i konspiration 1813 togs.

5. Avslutning

I denna avslutande del återvänder jag till frågorna om källkritik, historieskrivning och historiebruk, som studien av Tomás Ruiz aktualiserar. Jag har försökt skriva en biografi om honom som framförallt är baserad på samtida källor. I biografien har jag genomgående placerat Ruiz i ett brett historiskt sammanhang med såväl socialhistoriska och kyrkohistoriska som ideologisk-politiska infallsvinklar. Redan i inledningskapitlet skildrade jag de mycket olika tolkningar av Ruiz person och gärning som presenterats sedan 1970-talet och jag har återkommit till aspekter av dessa tolkningar i de följande kapitlen.

Jorge Eduardo Arellanos och Carlos Tünnermann Bernheims arbeten är ett exempel på en mycket individcentrerad historieskrivning, där författarna inte tar hänsyn till vad som kan kallas det partikuläras generalitet. De betraktar alltså en persons agerande och idéer utan att i tillräcklig utsträckning koppla individen till grupper, större historiska skeenden och idériktningar. Det är det enklaste och mest hagiografiska sättet att skriva en biografi, som dessutom innebär att enskilda källtexter ofta får en alltför stor betydelse, när de i själva verket är skrivna inom en genre med tydliga normer. På detta sätt blir biografien ett minnesmonument och historieskrivningen blir snarast en form av åminnelse, vilket i och för sig också var deras uttalade intention. Det intressanta är att utnämna pionjärer, nyckelpersoner, hjältar och ”stora män”, som sätts in i ett nationalistiskt sammanhang.²⁶⁰

---

²⁶⁰ Se vidare min diskussion om biografiskrivande i Lundberg 2002: 19–24. Om relationen mellan ”minne” och ”historieskrivning”, se t.ex. Megill 2007: 18–36.

I Arellanos biografier, framförallt i de senare verken, framträder även ofta ett förenklat sätt att betrakta orsakssammanhang. I denna tradition har Tomás Ruiz gjorts till en så viktig gestalt, att historien skulle ha fått en helt annan inriktning utan hans personliga ställningstaganden och handlingar. Som tankeexperiment betraktat kan det vara intressant, men det är också omöjligt att påvisa eller motbevisa. Även om jag inte alls vill gå så långt som Benavides Barquero och säga att de tömt Tomás Ruiz liv på allt sitt innehåll, gör skildringen av den upplyfte hjälten och den svart-vita historieskrivningen honom ganska ointressant.

Jorge Eduardo Arellano och Carlos Tünnermann Bernheim har sedan 1970-talet tillhört de allra mest produktiva nicaraguanska författarna och deras arbete har gett upphov till en djup vördnad för dem i hemlandet. Det är inte sällan föremål för beundrande artiklar i den nicaraguanska pressen. I dessa sammanhang betraktas Arellano som den viktigaste kultur- och litteraturhistorikern i landet. Samtidigt har kritiska anmärkningar av det slag som jag har framfört i denna bok ibland också framförts i Nicaragua.

Det ska sägas, som jag redan gjort, att Arellano och Tünnermann Bernheim onekligen har gjort mycket för att uppmärksamma Tomás Ruiz, som var en ganska bortglömd person innan de började skriva om honom. Problemet är att de ägnar sig åt vad som kan kallas affirmativ historieskrivning, där en person eller grupp, som tidigare varit litet känd skrivs fram utan kritisk blick och placeras allt närmare centrum av scenen.²⁶¹ I fallet med Tomás Ruiz och andra nicaraguaner som de skriver om handlar det om att övertyga läsarna om att landet har haft storheter på många områden och att befolkningen bör känna patriotisk stolthet och inspireras av dem. I detta sätt att skriva historia försvinner dock lätt frågetecken om tolkningen av källor och slutsatserna blir allt tvärsäkrare. Det handlar mer om retoriskt tillspetsade påståenden än saklig argumentation.

---

²⁶¹ Om affirmativ historieskrivning, se t.ex. Megill 2007: 21–22.

Denna typ av historieskrivning har också en ackumulerande form, där auktoriteters uttalanden får minst lika stor tyngd som primärkällor. Detta blir speciellt tydligt genom Arellanos samlingar av utlåtanden från äldre historiska arbeten som behandlade Tomás Ruiz. Som delar i en beskrivning av tidigare tolkningar av Ruiz är det naturligtvis inget fel att uppmärksamma tidigare arbeten, men de flesta av dessa författare skrev utan mycket stöd i primärkällor. De gör alltså genomgående ingen noggrann distinktion mellan primärkällor och långt senare litteratur. Allt som stärker målet att presentera hjälten Tomás Ruiz läggs samman.

Det är naturligtvis lätt att kritisera detta hagiografiska sätt att skriva historia. Men är det så allvarligt att skriva historia på det sätt Arellano och Tünnermann Bernheim gör? Det finns naturligtvis väldigt mycket allvarligare och farligare nationalistiska historiebruk än att författa överdrivna biografier om Tomás Ruiz. Samtidigt är det olyckligt att just en indian drabbas av denna form av dåligt underbyggda minnesmonument. Speciellt tråkigt är detta, då källmaterialet om Ruiz är så pass omfattande, att det är möjligt att presentera honom i någorlunda helfigur. Det finns ett mycket begränsat antal centralamerikanska indianer födda på 1700-talet där något sådant skulle vara möjligt.

Även om min kritik av Arellanos och Tünnermann Bernheims biografier har varit tydlig bör det också ha framgått att jag också är skeptisk till delar av den revision som Manuel Benavides Barquero har gjort. Även om han har identifierat tidigare obeaktat källmaterial har han inte granskat en stor del av det källmaterial som Arellano och andra faktiskt använt sig av. Detta gäller i synnerhet dokumenten om de rättsliga processer som Ruiz var inblandad i mellan 1809 och 1819, vilka återfinns i Archivo General de Centroamérica i Ciudad de Guatemala. De är de enskilt mest omfattande och detaljerade källorna till Tomás Ruiz liv, inkluderat dokument som Ruiz själv skrev.

I min biografiska studie om Ruiz har jag delat upp hans liv i tre perioder, som ägnats varsitt kapitel. Det *andra kapitlet* behandlade perioden mellan 1777 och 1807/1808, då han tog sina akademiska examina

och gjorde akademisk och kyrklig karriär. Tomás Ruiz var del i den lilla grupp indianer som av tradition ansågs vara *principales*. Han fick stöd av biskop Villegas och kunde studera vid seminariet i León och senare vid universitetet i Guatemala.

Tomás Ruiz vistades vid universitetet i Guatemala på 1790-talet, en period då empiriska metoder och upplysningsfilosofiska idéer hade fått en central position där. Många av de centralamerikaner som senare skulle spela en roll i kritiken av kolonialadministrationen och under den tidiga självständighetstiden läste vid universitetet under just denna tid. Tomás Ruiz blev alltså en tydlig del av ett uttalat tankekollektiv och tillägnade sig och vidareutvecklade en tankestil.²⁶²

Denna akademiska bakgrund blev tydlig i hans undervisning som professor i filosofi i León. Ruiz använde ny litteratur, framförallt författad av upplysningsinriktade europeiska präster. Också på seminariet i León blev han en del av ett tankekollektiv, där också hans kollegor var präglade av sin utbildning i Guatemala. Att se honom som grundare av universitetet är felaktigt, eftersom han vid tiden för länge sedan lämnat Nicaragua. Ruiz predikan vid tacksägelsegudstjänsten 1807 var dock ett exempel på hans betoning av vikten av god tillgång på högre utbildning, även i ”det lilla fosterlandet”, alltså stiftet och provinsen. På så sätt menade han att visheten och kunskapen skulle öka och att fler begåvade personer, inte minst indianer, skulle kunna få tillgång till högre utbildning och tjäna kyrka och stat. Om det inte fanns lokala möjligheter skulle också många ynglingars, inte minst indianers, begåvning inte bli det allmänna till gagn. Det är också tydligt att utbildningen i León var på en betydligt högre nivå i början av 1800-talet än någonsin tidigare under seminariets 120-åriga historia.

Att han inte var den första nicaraguanska filosofen eller en av universitetets grundare utesluter inte att Ruiz var en del i en grupp

---

²⁶² Begreppen ”tankekollektiv” och ”tankestil” etablerades av Ludwik Fleck, för en diskussion av dem, se Lundberg 2002.

personer, som enligt samtida källor verkade för en uppdaterad och bredare utbildning vid seminariet i León.

Som präst fick Ruiz från första början uppdrag på stiftsnivå, såväl under biskop Huerta y Casos tid, som av domkapitlet under vakansen efter biskopens död 1803. I historieskrivningen från slutet av 1800-talet togs hans roll i El Viejo, upp, då han blev anklagad för att vara en orosstiftare, men det som samtida källor ger evidens på är att han argumenterade för att den lokala kolonialrepresentanten gjorde sig skyldig till lagbrott då han försökte driva in tionde från den indianska befolkningen, som enligt lag var befriad från denna påлага. Han framstår alltså som en person som använde de koloniala beslutsvägarna för att uppmärksamma en lokal kolonialtjänstemans missbruk av sin position. Detta förfarande delade han med många andra präster och jurister.

Att se det lokala missnöjet i El Viejo som ett steg fram emot självständigheten är att ge det alldeles för stor vikt. Att Ruiz, i sin förkunnelse, skulle ha varit osedvanligt radikal finns det inget i de tryckta predikningarna som tyder på. Däremot kan han knappast räknas som ”en konservativ predikant”, som Benavides Barquero gör; han var istället en mycket representativ företrädare för en katolsk upplysningsteologi, där nytta och moral tydligt betonades. Flera av dem i hans närhet, såväl biskoparna Villegas och Huerta y Caso, rektorn Ayesta och kollegan Florencio Castillo tillhörde samma inriktning.

Det *tredje kapitlet* behandlade perioden 1807/1808–1813, då Tomás Ruiz lämnade León för Comayagua och sedan återvände till Guatemala. Vid denna tid var hans välgörare, biskoparna Villegas och Huerta y Caso döda. Att han inte blev uppförd på listan av lämpliga kandidater till kaniktjänsten i León framstår som en stor besvikelse. Om det vittnar hans eget brev till kungen. Där argumenterade han också med hjälp av sin status som indian för att han borde komma ifråga för tjänsten. Kronans koloniallagar stadgade att indianer, speciellt *principales*, skulle ha särskilda privilegier.

Efter negativt besked blev Ruiz uppmanad att söka en liknande tjänst i Honduras istället. I Comayagua fick han stöd från biskop Navas, som under en period fick en liknande roll för honom som biskoparna Villegas och Huerta y Caso hade haft. Navas betraktade honom som en person som skulle kunna reformera utbildningen och kyrkan och han utsågs till vicerector för seminariet. Ruiz drogs dock in i den långvariga konflikten mellan biskopen och domkapitlet och efter en kort tid avled Navas.

Det var då domkapitlet i Comayagua gick till attack och inför generalkaptenen anklagade Ruiz för att missbruka alkohol, för att vara en orosskapare och för att ha haft en sexuell relation med en kvinna under sin tid i Nicaragua. Till stöd för sina anklagelser kunde de också presentera vittnesmål från den nicaraguanske domprosten Vélchez y Cabrera. Ruiz hade möjlighet att sätta igång ett stort anlagt försvar mot domkapitlet i Comayagua, som inte bara rörde tillsättandet av tjänsten utan om att återupprätta hans heder och å sin sida presentera allvarliga anklagelser mot det honduranska domkapitlet.

För (kyrko)historiker är konfliktsituationer som dessa tacksamma, eftersom de ofta skapar mycket källmaterial. Det mesta vi kan veta om Ruiz gärning är hämtat från de juridiska processerna. Det innebär däremot att vi bara har bilden av konflikten och inte har kunskap av vad han i övrigt gjorde i Guatemala under dessa år. Rättsprocesserna innehåller också mycket tillspetsade argument och anklagelser. Allt är svart eller vitt och något tredje alternativ ges inte.

I ett inledande skede blev Ruiz trodd och domkapitlet dömdes till att betala skadestånd. Men 1811 steg nya aktörer in på scenen, framförallt generalkaptenen José Bustamante y Guerra och ärkebiskopen Ramón Casaus y Torres. Samma år tillträdde Nicolás García Jerez som biskop av León, men det har inte varit möjligt att finna några uppgifter om att denne, vars stift Ruiz formellt fortfarande tillhörde, var inblandad i processerna som utkämpades i Guatemala. Det finns dock en anekdot som avslutar i princip alla Arellanos texter om Ruiz. Den handlar om att Ruiz

vid ett tillfälle höll på att flytta ben på kyrkogården och att biskopen frågade honom: "Vad gör du, indian-präst? (*padre indio*)". Ruiz skulle då ha svarat: "Jag försöker att bland dessa ben se skillnaden mellan vita och indianer."²⁶³ Det finns en klar anledning till att denna händelse aldrig inträffade, åtminstone inte med dessa personer inblandade. Biskop García Jerez anlände till Nicaragua först 1810 och Ruiz återvände aldrig dit efter 1809.

Det *fjärde kapitlet* behandlade slutligen perioden 1813 till 1819, då Ruiz först sattes i husarrest av ärkebiskop Casaus y Torres och senare i fängelse för inblandningen i Sammansvärjningen i Belén. Det är i detta sammanhang Arellanos mest fantasifulla tolkningar av historiska orsakssamband dyker upp. Han menar att utan Ruiz skulle det inte ha blivit någon konspiration, och utan konspirationen 1813 skulle det inte ha blivit någon självständighet 1821.

Om man betraktar det större sammanhanget framstår denna argumentationskedja som, minst sagt, svag. Den innefattade två spanska kungars abdikation, ett spanskt självständighetskrig och en ny konstitution, men också en serie regionala uppror i Centralamerika. Att utvärdera enskilda personers roll i detta sammanhang svårt och det är omöjligt att dra slutsatsen att en enskild faktor, åtta år före självständighetsförklaringen skulle ha varit nödvändig.

Det är tydligt att Ruiz var en del av den grupp som betraktades som deltagare i en konspiration mot kolonialmakten. Tomás Ruiz var en av dem som deltog i alla tre mötena och flera uppgiftslämnare hävdade att han hade haft en pådrivande roll. Huruvida det fanns en välutvecklad plan eller om det handlade om en animerad (och alkoholindränkt) diskussion om läget i generalkaptenskapet är inte lätt att veta. Det är däremot helt klart att generalkaptenen tolkade de rapporter som han fick som mycket allvarliga och att det fanns vittnen som uppfattade det på samma sätt.

---

²⁶³ Anekdoten inkluderas i de flesta av Arellanos och Tünnermann Bernheims verk om Ruiz, se t.ex. Arellano 1987: 159.

Erfarenheterna av upproren i Nicaragua, El Salvador, Honduras och Guatemala 1811–1813 gjorde att Bustamante fruktade en liknande utveckling i generalkaptenskapets centrum. Hans uppgift var att bevara den spanska överheten i Guatemala i en krissituation.

Kolonialmaktens reaktion mot den påstådda sammansvärjningen var kraftfull. Ruiz blev tillsammans med sjutton andra män dömd till döden, liksom de flesta andra misstänka, men straffet omvandlades till fängelse. Han satt fängslad i sex år. Att som Benavides Barquero tona ner Ruiz lidande i fängelset är märkligt. Att vara kedjad i guatemaltektiskt kolonialfängelse under så lång tid var med all säkerhet en förfärlig upplevelse och att han blivit svårt sjuk, som han skrev i sina brev, finns det ingen anledning att betvivla. Framförallt var det anmärkningsvärt att det dröjde över två år mellan Ferdinand VII:s generalamnesti och Ruiz frigivning, trots att Bustamante lämnade posten som generalkapten.

Även om det är svårt att avgöra huruvida sammansvärjningen i Belén 1813 utgjorde en konkret plan att störta kolonialsystemet blir det tydligt att Ruiz kritik mot detta systems praktik blev allt påtagligare och att han var en del av sammanhang där de centralamerikanska provinsernas framtid diskuterades. Där var Tomás Ruiz en av många röster och han var en person som kolonialledningen i Guatemala ansåg vara farlig. Även om självständighet inte var ett givet mål i Centralamerika under 1810-talet bidrog en mängd historiska och ideologiska processer, på båda sidor av Atlanten, att blev det fallet på 1820-talet. Tomás Ruiz biografi är ett synnerligen lämpligt titthål in i dessa processer.

Källor och litteratur

Otryckta källor

AGCA, Archivo General de Centroamérica, Ciudad de Guatemala

[Förteckningen innehåller bara referenser på volymnivå (*legajo*). Uppgifter om aktnummer (*expediente*) återfinns i fotnoterna.]

A 1, leg. 2190; A 2.1, leg. 25; A 1.2.3, leg. 1537; A 2.3, leg. 1537; A 1.3.1, 1885; A 1.3.4, leg. 1890; A 1.3.4, leg. 1891; A 1.11.1, leg. 49; A 2.1, leg. 25; A 2.1, leg. 27; A 3.13.2, leg. 1948; B 2.5, leg. 29; B 2.5, leg. 744.

AGI, Archivo General de Indias, Sevilla

[Innehåller även indirekta källhänvisningar]

Audiencia de Guatemala, leg. 492, 502, 504, 636, 642, 674, 914, 932, 933, 942.

Tomás Ruiz tryckta skrifter

Ruiz, Tomás. (1796) *Propositiones philosophiae Defendendae D. Josepho Thomas de Ruiz. Illustrissimi D. Archiepiscopi Guatemalani alumno,*

- pro Bacclaureatus gradu in eademmet facultate por suffitiendam obtiend*, en sida, Viuda de Don Sebastián Arévalo, Guatemala.
- _____. (1798). *Sacrorum Canonum theses. Quas in grati animi monumentum et obsequium illmi. D.D.D. Joannis Felicis de Villegas Archiepiscopi Guatemalensis propugnandas suscipit B.D. Josephus Thomas de Ruiz ipsius illmi. domini Familiariis praeside D.D. Bernardo Martinez, Sac. Canon. Profes.*, 16 januari 1798, 53 sidor, Bracamonte, Guatemala.
- _____. (1799). *Legionensis. seminario. Diocesis Nicaraguensis ... B.D. Josephus Thomas De Ruiz ... in concursi Ad. Oppositionem Vespertinae Catedrae*, 23 februari 1799, en sida, Viuda de Don Sebastián Arévalo, Guatemala.
- _____. (1803). *Cuius in honore, ipsius exemplo, & doctrina in Can. XI I.. XXVII. B.D. Thomas De Ruiz in oratione praevia ad lic. demonstrabit*, 10 augusti 1803, en sida, Viuda de Sebastián de Arévalo, Guatemala.
- _____. (1804). *Populus felix quem ecclesia et imperium beneficiis certatim cumulare student. Matris illa viscera induens temperat leges; ut Christi iugum suave onos leve gens americana experiatur. Patris vices gerens Caesar oneribus indios eximit honorem patefacit aditus libertatis, iurium, bonorum vidicator est. Dicant igitur indi: Quibus plura maiorque debent beneficia, Petriné succesoribus an Catholicis Regibus? Hoc problema discutiendum obtulic Lic. D. Thomas de Ruiz, natione Indus, cum ab inclita Academia Guatemalensi lauream Doctoralem in Iure Canonici peteret*, 27 april 1804, en sida, Guatemala.
- _____. (1805). *Sermón predicado por el Doctor Don Tomás Ruiz, Catedrático de Filosofía y Vice-Rector del seminario Conciliar, en las Honras que en la Capilla del mismo Seminario se celebrará el 27 de noviembre 1804 por el alma de R.P.F. Juan Gómez de la orden San Juan de Dios*, 29 sidor, Viuda de Arévalo, Guatemala.
- _____. (1807). *Sermón predicado el día 15 de mayo de 1807 por el D.D. Tomás Ruiz, Catedrático de Filosofía y Vice-Rector del Colegio seminario de*

León de Nicaragua. En Misa Solemne, que se dixo en el oratorio del mismo Colegio para dar gracias al Altísimo, por haberlo concedido S.M. 18 sidor, Don Ignacio Beteta, Guatemala.

- _____. [1818] (1937). "El Presbítero Doctor Tomás Ruiz solicita que se le aplique la Real Cédula del indulto", *Boletín del Archivo General del Gobierno de Guatemala* 2.2: 127–132.

Tryckta källor och litteratur

- Álvarez Sánchez, Adriana (2007). *La Real Universidad de San Carlos de Guatemala 1676–1790*, doktorsavhandling, Universidad Santiago de Compostela.Se:
https://dspace.usc.es/bitstream/10347/2369/1/9788497509596_content.pdf [Läst 15 september 2017]
- _____. (2012) "La historia de la Universidad del Reino de Guatemala: Tradición y renovación de la historiografía", *Boletín AFEHC* 54, http://afehc-historia-centroamericana.org/index.php?action=fi_aff&id=3166 [läst 15 september 2017]
- Anderson, Benedict (1993). *Den föreställda gemenskapen*, Daidalos, Göteborg.
- Arellano, Jorge Eduardo (1972). *El Padre-indio Dr. Tomás Ruiz: Fundador de la universidad y prócer de Centroamérica*, Universidad Nacional Autónoma de Nicaragua, León.
- _____. (1973). *Historia de la Universidad de León*, vol. 1, Universidad Nacional Autónoma de Nicaragua, León.
- _____. (1974). "El prócer centroamericano Tomás Ruiz", *Encuentro: Revista Académica de la Universidad Centroamericana* 5: 53–74. Också tillgänglig på <http://repositorio.uca.edu.ni/2177/> [Läst 15 september 2017].
- _____. (1977). "El prócer centroamericano Tomás Ruiz", *Boletín nicargüense de bibliografía y documentación* 17.

- _____. (1979). *El Padre Indio Tomás Ruiz: Prócer de Centroamérica*, Editorial Nacional, Managua.
- _____. (1981). "Tomás Ruiz (1777–1819)", *Cuadernos de bibliografía nicaragüense* 1.
- _____. (1985). "La Iglesia en la emancipación de Centroamérica: Nicaragua", i: Enrique Dussel (red.), *Historia General de la Iglesia en América Latina*, vol. 4: América Central, s. 222–225, CEHILA & Ediciones Sígueme, Salamanca.
- _____. (1986). *Breve historia de la Iglesia en Nicaragua (1523–1979)*, Editorial Manolo Morales, Managua.
- _____. (1987). "El Padre Indio Tomás Ruiz: Prócer de la Independencia", i: Pablo Richard (red.), *Raíces de la teología latinoamericana: Nuevos materiales para la historia de la teología*, 2 upplagan, DEI, San José de Costa Rica. Också tillgänglig på <http://archive.org/details/raicesdelateolog00rich> [Läst 15 september 2017].
- _____. (1988). *Reseña histórica de la Universidad de León, Nicaragua*, Editorial Universitaria, León.
- _____. (1989). "El padre indio Tomás Ruíz, Prócer de la Independencia Centroamericana", i: *Nuevos estudios sobre "el padre indio" Dr Tomás Ruiz (1777–18..)*, Biblioteca Pbro. Tomás Ruiz & Banco Nacional de Nicaragua, León.
- _____. (1990). "El padre indio Tomas Ruiz, Prócer de la Independencia Centroamericana", *Revista de Historia de América* 110 (1990): 199–221.
- _____. (2010). "El padre Ruiz y la independencia por dentro de Nicaragua", *El Nuevo Diario*, 11 juli. Också tillgänglig på: <http://www.elnuevodiario.com.ni/especiales/78635-padre-ruiz-independencia-dentro-nicaragua/> [läst 15 september 2017]
- Arnaíz Quintana, Ángel (1990). *Historia del pueblo de Dios en Nicaragua*, Centro Ecuménico Antonio Valdivieso, Managua.

- Asamblea Nacional de la República de Nicaragua (2012a). “Decreto que declara próceres de la Independencia de Centroamérica a Tomás Ruiz y Miguel Ángel Larreynaga”.
<http://legislacion.asamblea.gob.ni/Diariodebate.nsf/76ed72912dd57e570625698c00773f5d/624617d4caa7675c06257a680075c316?OpenDocument> [läst 15 september 2017].
- _____. (2012b) “Ley no. 794: Ley que declara próceres de la Independencia de Centroamérica a Tomás Ruiz y Miguel Ángel Larreynaga”.
http://www.asamblea.gob.ni/wp-content/uploads/2012/06/Ley_794.pdf [läst 15 september 2017].
- _____. (2012c), “Tomás Ruiz”, <http://www.asamblea.gob.ni/heroes-proceres/Tomas-Ruiz.pdf> [läst 15 september 2017]
- _____. (2017). “Parlamento reconoció a próceres y heroes con leyes declarativas”, 3 januari.
<http://www.asamblea.gob.ni/355639/parlamento-reconocio-a-proceres-y-heroes-con-leyes-declarativas/> [Läst 15 september 2017].
- Ayala Benítez, Luis Ernesto (2006). *La Iglesia y la independencia política de Centroamérica: El caso de El Estado de El Salvador (1808–1833)*, Editrice Pontificia Università Gregoriana, Rom.
- Ayón, Tomás. [1887] (1977). *Historia de Nicaragua*, vol. 3, Fondo de Promoción Cultural del Banco de América, Managua. Också tillgänglig på
<http://www.enriquebolanos.org/context.php?item=fondo-cultural-historia> [läst 15 september 2017].
- Batres Jáuregui, Antonio (1920). *La América Central ante la historia*, vol. 2, Tipografía Sánchez & De Guise, Ciudad de Guatemala. Också tillgänglig på: <https://archive.org/details/laamricacentra01batruoft> [Läst 15 september 2017].
- Belaubre, Christophe (2004a). “Vicente Navas”, i: *Diccionario biográfico centroamericano*. <http://afehc-historia-centroamericana.org> [läst 15 september 2017].

- _____. (2004b). “Juan Francisco de Vélchez y Verrostiguieta”, i: *Diccionario biográfico centroamericano*. <http://afehc-historia-centroamericana.org> [läst 15 september 2017].
- _____. (2004c). “Juan Félix Villegas”, i: *Diccionario biográfico centroamericano*. <http://afehc-historia-centroamericana.org> [läst 15 september 2017].
- _____. (2004d) “Bernardo Martínez”, i: *Diccionario biográfico centroamericano*. <http://afehc-historia-centroamericana.org> [läst 15 september 2017].
- _____. (2005). “Tomás Ruiz”, i: *Diccionario biográfico centroamericano*. <http://afehc-historia-centroamericana.org> [läst 15 september 2017].
- _____. (2006a). “Rafael Agustín Ayestas”, i: *Diccionario biográfico centroamericano*. <http://afehc-historia-centroamericana.org> [läst 15 september 2017].
- _____. (2006b). “Benito de Miguelena”, i: *Diccionario biográfico centroamericano*. <http://afehc-historia-centroamericana.org> [läst 15 september 2017].
- _____. (2006c). “Víctor Castrillo”, i: *Diccionario biográfico centroamericano*. <http://afehc-historia-centroamericana.org> [läst 15 september 2017].
- _____. (2006d). “21 de diciembre de 1813: Se descubre y se encarcela los miembros de la conjuración de Belén”, http://afehc-historia-centroamericana.org/index.php?action=fi_aff&id=264 [Läst 15 september 2017].
- _____. (2010). ”Redes sociales y conflictos en la Provincia Franciscana de San Jorge de Nicaragua a inicios del siglo XIX”, *Cuadernos de Literatura* 14: 230–259. Också tillgänglig på: <http://revistas.javeriana.edu.co/index.php/cualit/article/view/6291> [läst 15 september 2017].
- _____. (2011). “Le peuple de la ville de Guatemala (1780–1821): Gestation et naissance d’une communauté de citoyens”, *Nuevo Mundo–Mundos Nuevos*, <http://nuevomundo.revues.org/61186> [Läst 15 september 2017].

- _____. (2012). *Élus de Dieu et élus du monde dans le royaume du Guatemala (1753–1808): Eglise, familles de pouvoir et réformateurs bourbons*, L'Harmattan, Paris.
- _____. (2015). "El orden católico frente al desafío de las Luces en el Reino de Guatemala (1779–1808)", *Relaciones: Estudios de Historia y Sociedad* 144: 119–149. Också tillgänglig på http://www.scielo.org.mx/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0185-39292015000400119 [läst 15 september 2017].
- _____. (2016). "Los sermones en el Reino de Guatemala: Un objeto para la historia social y política", *Diálogos: Revista Electrónica de Historia*, 17.número especial: 87–126. <http://revistas.ucr.ac.cr/index.php/dialogos/article/view/25730> [läst 15 september 2017].
- Benavides Barquero, Manuel (2010). "El padre indio Tomás Ruiz: ¿Prócer de la independencia centroamericana?", *Revista de historia de América* 142 (2010): 123–158.
- _____. (2012). "El presbítero Florencio Castillo: Visión de las Cortes de Cádiz desde una provincia periférica", *Boletín AFEHC* 52, http://afehc-historia-centroamericana.org/index.php?action=fi_aff&id=3033 [läst 15 september 2017].
- Black, Nancy Johnson (1995). *The Frontier Mission and Social Transformation in Western Honduras: Order of Our Lady of Mercy, 1525–1773*, E.J. Brill, Leiden.
- Boletín nicaragüense de bibliografía y documentación* (1977). No. 17 [Specialnummer om Tomás Ruiz].
- Burns, E. Bradford (1991). *Patriarch and Folk: The Emergence of Nicaragua 1798–1858*, Harvard University Press, Cambridge, Mass. & London.
- Castillo, Florencio (1805). *Oración fúnebre pronunciada en la capilla del seminario de la ciudad de León de la provincia de Nicaragua ... en las honras funerales de R. P. Fr. Juan Gómez, religioso de San Juan de Dios*, Manuel Arévalo, Ciudad de Guatemala. Också tillgänglig på: <http://afehc-historia-centroamericana.org>

- Chirino Ramos, María de los Ángeles (2004). “Los archivos de Nicaragua: Problemática y situación actual”, *Textos universitaris de biblioteconomia i documentació* 12. Också tillgäng på:
<http://bid.ub.edu/12chiri2.htm> [läst 15 september 2017].
- Coronel Urtecho, José (1962). *Reflexiones sobre la Historia de Nicaragua*, vol. 1, Publicaciones del Instituto Histórico Centroamericano, Editorial Hospicio, Managua.
- Documentos relacionados con la Historia de Centro-América* (1896). Tipografía El Comercio, Ciudad de Guatemala.
- Dym, Jordana (2006). “Soberanía transitiva y adhesión condicional: Lealtad e insurrección en el Reino de Guatemala, 1808–1811”, *Araucaria: Revista Iberoamericana de Filosofía, Política y Humanidades* 18: 196–219. Också tillgänglig på:
<http://www.redalyc.org/pdf/282/28291810.pdf> [läst 15 september 2017].
- _____. (2009a). ”Actas de independencia: De la Capitanía General de Guatemala a la República Federal de Centroamérica”, i: Marco Palacios (red.), *Las Independencias hispanoamericanas: Interpretaciones 200 años después*, sid. 339–366, Grupo Editorial Norma, Bogotá.
- _____. (2009b). “Conceiving Central America: A Bourbon Public in the *Gazeta de Guatemala* (1797–1807)”, i: Gabriel Paquette (red.), *Enlightened Reform in Southern Europe and Its Atlantic Colonies, ca. 1750–1830*, sid. 99–118, Ashgate, Farnham.
- Falkenstein, Lorne and Grandi, Giovanni (2017). “Étienne Bonnot de Condillac”, i: Edward N. Zalta (red.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*,
<https://plato.stanford.edu/archives/win2017/entries/condillac> [läst 15 september 2017].
- Gazeta de Guatemala* (1803–1804), vol. VII, Ignacio Beteta, Ciudad de Guatemala. Också tillgänglig på:
<http://archive.org/details/lagazetadguate00beteguat>

- Guerrero, Julian N. & Lola Soriano de Guerrero (1964). *Chinandega: Monografía*, Managua.
- _____. (1968). *León: Monografía*, Managua.
- Gutiérrez Álvarez, Coralía (2009). “La historiografía contemporánea sobre la Independencia en Centroamérica”, *Nuevo Mundo–Mundos Nuevos*, se <http://nuevomundo.revues.org/54642> [läst 15 september 2017].
- Hawkins, Timothy (2004). *José de Bustamante and Central American Independence: Colonial Administration in an Age of Imperial Crisis*, University of Alabama Press, Tuscaloosa.
- _____. (2008). “La Corona, el Ejército, y la sociedad colonial centro-americana”, *Boletín AFEHC* 34, http://afehc-historia-centroamericana.org/index.php?action=fi_aff&id=1848 [läst 15 september 2017]
- _____. (2013). “A Research Note: The Narrative of Spanish-American Independence and the Kingdom of Guatemala”, *The Latin Americanist* 57.3: 83–97.
- Hernández Viale, Charles Salvador (2013). “Un costarricense en las Cortes de Cádiz”, i: José Alejandro del Valle Gálvez, Inmaculada González García & Miguel Angel Acosta Sánchez (red.), *La cumbre de Cádiz y las relaciones de España con América Latina*, sid. 169–198, Ministerio de Asuntos Exteriores, Madrid. Också tillgänglig på: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=4588172> [Läst 15 september 2017].
- Hidalgo Torres, Antonio J. (2017). “Las Reformas Borbónicas y la educación: Un estado de la cuestión”, *Boletín AFEHC* 72. Se: http://afehc-historia-centroamericana.org/index.php?action=fi_aff&id=4491#fn184333799159d92a9b90ce7 [Läst 15 september 2017].
- Incer Barquero, Jaime (2004). “Ubicación de los grupos indígenas de Nicaragua en los siglos XVI y XVII”, i: *Culturas indígenas de Nicaragua*, vol. 1, sid. 120–149, Hispamer, Managua.

- Karlsson, Klas-Göran (2009). "Historiedidaktik: Begrepp, teori och analys", i: Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander, *Historien är nu: en introduktion till historiedidaktiken*, sid. 25–70, Studentlitteratur, Lund.
- Johnson, Lyman L. & Sonya Lipsett-Rivera (1998). "Introduction", i: Lyman L. Johnson & Sonya Lipsett-Rivera (red.), *The Faces of Honor: Sex, Shame and Violence in Colonial Latin America*, sid. 1–17, University of New Mexico Press, Albuquerque.
- Lanning, John Tate (1955). *The University in the Kingdom of Guatemala*, Cornell University Press, Ithaca.
- _____. (1956). *The Eighteenth-Century Enlightenment in the University of San Carlos de Guatemala*, Cornell University Press, Ithaca.
- Lascaris, Constantino [1970] (1982). *Historia de las Ideas en Centroamérica*, 2 upplagan, Editorial Universitaria, San José de Costa Rica.
- Lundberg, Magnus (2002). *Unification and Conflict: The Church Politics of Alonso de Montúfar OP, Archbishop of Mexico, 1554–1572*, Swedish Institute for Missionary Research, Uppsala. Också tillgänglig på <http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:117526/FULLTEXT01.pdf> [läst 15 september 2017].
- _____. (2008). "El clero indígena en Hispanoamérica: De la legislación a la implementación y práctica eclesiástica", *Estudios de Historia Novohispana* 38: 39–62. Också tillgänglig på: <http://www.historicas.unam.mx/publicaciones/revistas/novohispana/pdf/novo38/0470.pdf> [läst 15 september 2017].
- _____. (2011). *Church Life between the Metropolitan and the Local: Parishes, Parishioners, and Parish Priests in Seventeenth-Century Mexico*, Vervuert & Iberoamericana, Orlando.
- Markman, Sidney David (1993). "Extinct, Fossilized and Transformed Pueblos de Indios in the Reino de Guatemala, 1540–ca. 1800", i: Ralph Bennett (red.), *Settlements in the Americas: Cross-Cultural Perspectives*, sid. 53–77, University of Delaware Press, Newark.

- Martínez Palaéz, Severo [1970] (1988). *La patria del criollo: Ensayo de interpretación de la realidad colonial guatemalteca*, 3 upplagan, Fondo de Cultura Económica, Mexico D.F.
- Marure, Alejandro (1837). *Bosquejo histórico de las revoluciones de Centro-América desde 1811 hasta 1834*, Imprenta de la N. Academia de Estudios, Ciudad de Guatemala. Också tillgänglig på: <http://archive.org/details/bosquejohistri00maruguat> [läst 15 september 2017].
- Medina, Toribio (1910). *La imprenta en Guatemala (1660–1821)*, 2 volymer, Casa del Autor, Santiago de Chile. Också tillgänglig på <http://www.archive.org> [läst 15 september 2017].
- Megill, Allan (2007). *Historical Knowledge, Historical Error: A Contemporary Guide to Practice*, University of Chicago Press, Chicago & London.
- Meléndez Chaverri, Carlos (1971). *Próceres de la Independencia centroamericana*, Editorial Universitaria Centroamericana, San José de Costa Rica.
- Menegus, Margarita & Rodolfo Aguirre Salvador (2006). *Los indios, el sacerdocio y la Universidad en Nueva España*, siglos XVI–XVIII, Centro de Estudios sobre la Universidad, Mexico D.F.
- Morel de Santa Cruz, Pedro Agustín [1751–1752] (1967). *Visita apostólica, topográfica, histórica y estadística de todos los pueblos de Nicaragua y Costa Rica*. Libro del Mes, Revista Conservadora del Pensamiento Centroamericano, Managua. Också tillgänglig på: <http://sajurin.enriquebolanos.org/vega/docs/933.pdf> [läst 15 september 2017].
- Müller, Gene Alan (1977). “La formación de un revolucionario centro-americano en el siglo XIX”, *Revista de Pensamiento Centroamericano* 154: 22–32. Också tillgänglig på http://enriquebolanos.org/data/magazine/RC_1977_01a03_N154.pdf [läst 15 september 2017].

- _____. (1981). "The Church in Poverty: Bishops, Bourbons, and Tithes in Spanish Honduras, 1700–1821", PhD Dissertation, University of Kansas. Också tillgänglig på:
<http://kuscholarworks.ku.edu/handle/1808/7944> [Läst 15 september 2017].
- Mörner, Magnus (1969). *Rasblandningen i Latinamerikas historia*, Natur och Kultur, Stockholm.
- _____. [1970] (1999). *La Corona Española y los foráneos en los pueblos de indios de América*. 2 upplagan, Ediciones de Cultura Hispánica, Madrid.
- Newson, Linda A. (1987). *Indian Survival in Colonial Nicaragua*, University of Oklahoma Press, Norman.
- Olaechea Labayen, Juan B. (1992). *El indigenismo desdeñado: La lucha contra la marginación del indio en la América española*, Fundación MAPFRE, Madrid.
- Oviedo Estrada, Ascensión (1989). "Análisis de dos sermones de Tomás Ruíz", i: Jorge Eduardo Arellano (red.), *Nuevos estudios sobre "el padre indio" Dr Tomás Ruiz (1777–18..)*, Biblioteca Pbros. Tomás Ruiz & Banco Nacional de Nicaragua, León.
- Oviedo Estrada, Ascensión & Gloria Alba Mesa de Castillo (1977). "Tomás Ruiz, procér de Centroamérica a doscientos años de su nacimiento", Tesis de licenciatura, Universidad Centroamericana, Managua.
- Palacios, Sergio A. & Juan M. Aguilar (1995). *Las iglesias coloniales de la ciudad de Comayagua*, Instituto Hondureño de Antropología e Historia, Tegucigalpa.
- Payne Iglesias, Elizet (2007). "¡No hay Rey, no se pagan tributos!: La protesta comunal en El Salvador, 1811", *inter.c.a.mbio* 4.5: 15–43. Tillgänglig på <http://www.redalyc.org/pdf/4769/476948767002.pdf> [läst 15 september 2017].
- Pinto Soria, Juan Carlos (1986). *Centroamérica, de la colonia al Estado nacional (1800–1840)*, Editorial Universitario de Guatemala, Ciudad de Guatemala.

- Pollack, Aaron (2009). "Las Cortes de Cádiz en Totonicapán: Una alianza insólita en un año insólito (1813)", *Studia histórica: Historia contemporánea* 27: 207–234. Också tillgänglig på: <http://revistas.usal.es/index.php/0213-2087/article/view/7927> [läst 15 september 2017].
- _____. "Centroamérica, 1811–1814: Iniciando una época de movilización política", *Revista Realidad* 130: 529–549. Också tillgänglig på: <http://www.lamjol.info/index.php/REALIDAD/article/view/3200> [läst 15 september 2017].
- Rodríguez, Mario (1965). *La conspiración de Belén en nueva perspectiva*, Centro Editorial "Jose de Pineda Ibarra", Ministerio de Educación, Ciudad de Guatemala.
- _____. (1978). *The Cádiz Experiment in Central America, 1808–1826*, University of California Press, Berkeley & Los Angeles.
- Romero Vargas, Germán (1988). *Las estructuras sociales de Nicaragua en el siglo XVIII*, Editorial Vanguardia, Managua.
- _____. (1995). *Las sociedades del Atlántico de Nicaragua en los siglos XVII y XVIII*, Fondo de Promoción Cultural Banic, Managua.
- Rubio Sánchez, Manuel [1975] (1977). *Historia de El Realejo*, 2 upplagan, Colección Cultural del Banco Nacional, Managua.
- Solórzano Fonseca, Juan Carlos (1994). "Los años finales de la dominación española (1750–1821), i: Héctor Pérez Brignoli (red.), *Historia General de Centroamérica, Vol III: De la Ilustración al Liberalismo (1750–1870)*, sid. 13–71, Sociedad Estatal Quinto Centenario & Facultad Latinoamericana de Ciencias Sociales, Madrid.
- Salvatierra, Sofonías (1939). *Contribuciones a la historia de Centroamérica*, 2 volymer, Tipografía Progreso, Managua.
- Sanabria Martínez, Víctor Manuel (2006). *Estudios historiográficos*, utgivna av Miguel Picardo Gatjens & José Alberto Quirós Castro, Editorial Universidad Estatal a Distancia, San José de Costa Rica.
- Tous Mata, Meritxell (2002). "De la Gran Nicoya precolombina a la provincia de Nicargua, s. XV y XVI", doktorsvhandling, Universi-

- tat de Barcelona. Se <http://diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/35188> [läst 15 september 2017].
- Tünnermann Bernheim, Carlos (1974). "Historia de la Universidad Autónoma de Nicaragua", *Anuario de Estudios Centroamericanos* 1: 135–153.
- _____. (1990). "Tomás Ruiz y Miguel Larreynaga: dos próceres nicaragüenses de la Independencia", föredrag, hållet i Managua, 12 september 1990 [Fotokopia i Biblioteca del Banco Nacional de Nicaragua, Managua].
- _____. (red. 1999). *Biografía y otros documentos originales relativos a Miguel Larreynaga, recopilados por Manuel Pineda de Mont*, Programa Textos Escolares Nacionales, Managua. Också tillgänglig på: <http://www.enriquebolanos.org/data/media/book/2060.pdf> [läst 15 september 2017].
- _____. (2008). "El Doctor y presbítero Tomás Ruiz: Prócer revolucionario de la independencia", *Revista de Temas Nicaragüenses* 8: 21–30 <http://sajurin.enriquebolanos.org/vega/docs/RevistaTemasNicaraguenses09enero2009.pdf> [läst 15 september 2017].
- _____. (2012). *Galería de próceres, escritores y educadores*, Editorial Hispamer, Managua. Också tillgänglig på: <http://www.enriquebolanos.org/data/media/book/Galeria%20de%20Proceres%20Escritores%20y%20Educadores.pdf> [läst 15 september 2017].
- _____. (2014). "Dos próceres: dos visiones de la independencia", *La Prensa*, 15 september. Också tillgänglig på: <http://www.laprensa.com.ni/2014/09/15/opinion/212129-dos-proceres-dos-visiones-de-la-independencia> [Läst 15 september 2017].
- Valdés Oliva, Arturo (1956). *Caminos y luchas por la Independencia*, Editorial del Ministerio de Educación Pública, Ciudad de Guatemala. Också tillgänglig på: <http://archive.org/details/caminosyluchasp00artuguat> [läst 15 september 2017].

- _____. (1969). *Breves apuntes sobre la Independencia*, Editorial José de Pineda Ibarra, Ministerio de Educación, Ciudad de Guatemala. Också tillgänglig på:
<http://archive.org/details/brevesapuntesob00artuguat> [läst 15 september 2017].
- _____. (1971). *La Independencia en la realidad histórica*, Tipografía Nacional, Ciudad de Guatemala. Också tillgänglig på:
<https://archive.org/details/laindependenciae00artuguat> [läst 15 september 2017].
- Van Oss, Adriaan C. (1986). *Catholic Colonialism: A Parish History of Guatemala, 1524–1821*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Velázquez Bonilla, Carmela (2004). “La diócesis de Nicaragua y Costa Rica: Su conformación y sus conflictos, 1531–1850”, *Revista Historia* 49/50: 245–286. Också tillgänglig på:
<http://www.revistas.una.ac.cr/index.php/historia/article/view/1788> [läst 15 september 2017].
- _____. (2008). ”Las funciones y las relaciones sociales, económicos y políticos de los miembros del cabildo catedralicio de la diócesis de Nicaragua y Costa Rica (1531–1850)”, *Revista Historia* 57/58: 65–83. Också tillgänglig på
<http://www.revistas.una.ac.cr/index.php/historia/article/view/1755> [läst 15 september 2017].
- _____. (2011). Los cambios político-administrativos en la diócesis de Nicaragua y Costa Rica: De las reformas borbónicas a la Independencia”, *Hispania Sacra* 128: 569–593. Också tillgänglig på:
<http://hispaniasacra.revistas.csic.es/index.php/hispaniasacra/article/viewArticle/284> [läst 15 september 2017].
- Wortman, Miles L. (1991). *Gobierno y sociedad en Centroamérica, 1680–1840*, Banco Centroamericano de Integración Económica, San José de Costa Rica.
- Zelaya Goodman, Chester [1971] (2004). *Nicaragua en la Independencia*, Fundación Vida, Managua. Också tillgänglig på:

http://www.enriquebolanos.org/context.php?item=fondo-cultural-historia&m=internal_book_detail&id=130 [läst 15 september 2017].
Zúñiga, Edgar (1996) *Historia eclesiástica de Nicaragua*, Editorial Hispamer, Managua.

Elektroniska resurser

Archivo General de Centro América, Catálogo de la documentación colonial: Fichero Pardo
<http://www.ficheropardo.agcadoes.org/> [läst 15 september 2017].

Asamblea Nacional de Nicaragua
<http://www.asamblea.gob.ni/> [läst 15 september 2017].

Asociación para el Fomento de los Estudios Históricos en Centroamérica (AFEHC)
<http://afehc-historia-centroamericana.org/> [läst 15 september 2017].

Comisión para el Estudio de La Historia de las Iglesias en América Latina y el Caribe (CEHILA)
<http://www.cehila.org/> [läst 15 september 2017].

Decretum Gratiani
<http://geschichte.digitale-sammlungen.de/decretum-gratiani/online/angebot> [läst 15 september 2017].

Franz Binders blogg om AGCA
<http://franzbinder.blogspot.se> [läst 15 september 2017].

Fundación Enrique Bolaños
<http://www.enriquebolanos.org> [läst 15 september 2017].

Instituto de Historia de Nicaragua y Centroamérica (IHNCA/UCA)
Memoria Centroamericana
<http://memoriacentroamericana.ihnca.edu.ni/> [läst 15 september 2017].

John Carter Brown Library, Guatemala Collection
<http://archive.org/details/jcbguatemala> [läst 15 september 2017].

Ministerio de Educación, Managua
<http://www.mined.gob.ni> [läst 15 september 2017].

Quinqui Libri Decretalium
<http://www.thelatinlibrary.com/gregdecretals1.html> [läst 15 september 2017].

Uppsala Studies in Church History

Uppsala Studies in Church History is a series that is published in the Department of Theology, Uppsala University. The series includes both works in English and in Swedish. The volumes are available open-access and only published in digital form, see www.diva-portal.org

Uppsala Studies in Church History är en skriftserie som utges vid Teologiska institutionen, Uppsala universitet. Serien innehåller arbeten på såväl svenska som engelska. Skrifterna är fritt tillgängliga och utges endast i digital form, se www.diva-portal.org

1. Lundberg, Magnus. *A Pope of Their Own: El Palmar de Troya and the Palmarian Church*. 2017.
2. Hansson, Klas. *Mottagning av ärkebiskop: Från tillträde i enkelhet till offentlig pompa*. 2017.
3. Andersson, Patrik. *En katolsk Ansgar för en katolsk kyrka: Ansgarjubileer och historiebruk, 1920–1930*. 2017.
4. Mazetti Petersson, Andreas. *Antonio Posssevino's Nuova Risposta: Papal Power, Historiography and the Venetian Interdict Crisis, 1606–1607*. 2017.
5. Lundberg, Magnus. *Tomás Ruiz: Utbildning, karriär och konflikter i den sena kolonialtidens Centralamerika*. 2017.

